

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: ČESKÉHO JAZYKA a LITERATURY

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor český jazyk - německý jazyk
(kombinace)

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho cestopis z roku 1608
Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic and his Travel Book of 1608

Diplomová práce: 05 – FP – KČL – 010

Autor:

Hana KOCIÁNOVÁ

Podpis:

Adresa:

Pecka 133

507 82, Pecka

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Matějec

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
99	0	17	0	65	2

V Liberci dne:

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

„Děkuji tímto vedoucímu diplomové práce Mgr. Tomáši Matějcovi za odborné vedení, cenné připomínky a rady. Dále pak děkuji Doc. Marii Koldinské za obětavou spolupráci a přínosné postřehy.“

RESUMÉ

Práce se zabývá osobností Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a jeho cestopisným dílem z roku 1608. Smyslem Harantova díla je podat soubor přesných a ověřených informací o východních zemích. Harantovo dílo v letech 1854 – 1855 edituje Karel Jaromír Erben. Diplomová práce je pokusem shromáždit všechny dosud značně rozptýlené informace, které tyto dvě díla od sebe odlišují.

Putování do Svaté země se stává v 16. a 17. století dobou módou, neboť poznání cizích zemí bylo součástí kariéry šlechtice. Vyvíjí se též cestopisná próza. Harant se nechává inspirovat cestopisnými díly jeho krajanů, kteří Svatou zemi navštívili před ním, ale přesto se jeho dílo od jeho předchůdců liší. Mnohé shodné rysy lze najít v cestopisu Jana Hasištejnského z Lobkovic, Oldřicha Prefáta z Vlkanova a Martina Kabátníka.

Resümee

Die Arbeit befasst sich mit der Persönlichkeit Christoph Harants, Freiherr von Polschitz und Weseritz und seinem Reisebericht aus dem Jahr 1608. Der Sinn des Harant Werks ist die Präsentation der genauen und geprüften Informationen über Ostländer. Harants Werk editiert Karel Jaromír Erben. Die Diplomarbeit ist Versuch, alle bisher bedeutende verteilte Informationen zusammen zu sammeln und die Unterschiede zwischen der beiden Werken zu zeigen.

Die Pilgerfahrt ins Heilige Land gehört im 16. und 17. Jahrhundert zu der Zeitmode, denn die Kenntnisse der fremden Länder waren Bestandteile der Adelligen Karriere. Langsam entwickelt sich die Reisebeschreibung. Harant lässt sich von den Reiseberichten seinen Landesleuten inspirieren, die das Heilige Land schon vor ihm besucht hatten, aber trotzdem unterscheidet sich sein Werk von seinen Vorläufer. Viele übereinstimmende Zeichen kann man in der Reisebeschreibung von Jan Hasištejnský z Lobkovic, Oldřich Prefát z Vlkanova und Martin Kabátník finden.

Summary

This diploma thesis deals with the personality of Kryštof Harant from Polžice and Bezdržice and his travel book from the year 1608. The aim of his Work is to present a summary of comprehensive and open information about eastern countries. Harant's works of years 1854 – 1855 was edited by Karel Jaromír Erben. The diploma thesis is an attempt to collect all existing differences between Harant's and Erben's work.

Traveling to Holy Land was very popular in the 16th and 17th century and knowing foreign countries was a part of being a cavalier? At this time travel prose was also developed. Despite

the fact that Harant was inspired by works of local writers who had been to eastern countries before him, Harant's work differs from these works. On the other hand, it is possible to find a few same facts in the travel books of Jan Hasištejnský from Lobkovice, Oldřich Prefát from Vlkanov and Martin Kabátník.

OBSAH

OBSAH	7
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
1. ÚVOD	10
2. ZCESTOVALÝ ŠLECHTIC VYBRANÝCH MRAVŮ	12
2.1 Mládí kavalíra	12
2.2 Putování do Benátek	17
2.3 Komorník císaře	22
2.4 Boj života a smrti	28
3. CESTOPIS KRYŠTOFA HARANTA Z POLŽIC A BEZDRUŽIC	30
3.1 Kompozice díla	30
3.2 Tématika	36
3.3 Porovnání prvního Harantova cestopisu s Erbenovou edicí	49
4. CESTOPIS JAKO ŽÁNŘ – POVAHA ŽÁNŘŮ	53
4.1 Cestopis – kosmografie – apodemika	54
5. SROVNÁNÍ S CESTOPISY	61
5.1 Martin Kabátník	61
5.2 Jan Hasištejnský z Lobkovic	67
5.3 Oldřich Prefát z Vlkanova	74
6. ZÁVĚR	84
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	86
PŘÍLOHY	91

SEZNAM ZKRATEK

ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Českého muzea
ČMM	Časopis Matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
FF UK	Filosofická fakulta Univerzity Karlovy
LF	Listy filologické
NK ČR	Národní knihovna České republiky

„Ne zle povědíno jest od jednoho mudrce, že lidé v tomto světě vyvýšení slávy a dustojenství urozenosti své nedosahují toliko rozením a během tímto přirozeným, kterýž všemu lidskému pokolení rovný a obyčejný jest, ale docházejí poctivosti a slávy svého pravého urození ctností, svým ctným, chvalitebným a šlechetným chováním, tak jakž i jiný také o tom pověděl: non natura, sed virtus facit nobiles, to jest: ne rození, ale ctnost činí lidi urozené, slavné, znamenité a vši chvály hodné. Nebo chlubiti a honositi se toliko statečností a udatností, ctným a šlechetným chováním předkuv svých a jich v tom nenásledovati, než býti statečným při krčemních šarvátkách, takovým všem k větší hanbě chlouba jich bývá nežli k jaké pochvale a poctivosti. A taková jich chlouba dobře mož se připodobniti minci, kteráž v jedné krajině mnoho platí a svou cenu vysoko má, a jinde nic. Tak jejich to honošení toliko u nich samých vysokou cenu má, ale u jiných za dosti málo aneb zhola za nic se nepokládá.“¹

OLDŘICH PREFÁT Z VLKANOVA, 1546

---

¹ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny, tj. do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteroužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Oldřich Prefát z Vojanova léta páně MDXXXVI. Praha: Vesmír, 1947

1. ÚVOD

Žádný z cestopisů starší české literatury nesvědčí tak o vzácné a důkladné vzdělanosti českého pána okolo r. 1600 jako cestopis Harantův. Moudrost, vzdělanost, umělecké nadání, chytrost a poctivost Harantova vytvořily z jeho důkladného díla vynikající spis české literatury.

A právě toto jeho životní umělecké dílo „*Putování aneb Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské, a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v pusté Arábii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti a rady komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův jejich, též zemí, krajin, ostrovův i měst i jiných rozličných věcí*“² se nyní stává předmětem mého zkoumání.

Předmětem mého literárněvědného rozboru se stanou tedy dvě různá vydání jednoho díla. Cíl mé práce je charakterizovat a porovnat mezi sebou zejména z hlediska kompozičního a obsahového text Kryštofa Haranta s edicí Karla Jaromíra Erbena.³

Tomuto cíli je podřízena struktura práce. Nejprve svou pozornost zaměřím na to, čím se jednotlivá zpracování od sebe liší a co mají společného, jaké informace autor zamlčuje a které naopak staví do popředí. Dalším úkolem je kompozice a struktura děl, budu se zabývat jazykem, syntaktickou stavbou jednotlivých zpracování a poté přestoupím k samotné komparaci. Pokusím se text rozdělit na tematické okruhy, v jejichž rámci se budu snažit jednotlivé spisy porovnat. Vše učiním na základě vlastního pochopení ze čtení děl a vnímání celku.

V úvodní části neopomenu představit samotného autora původního spisu - Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic, stejně jako literáty, jež se na dalších vydáních tohoto textu výrazně podíleli - K. J. Erbena. Seznámím čtenáře s povahou žánru Harantova díla. Neopomenu zmínit významné Harantovy předchůdce, cestovatele, kteří Svatou zemi navštívili před Harantem a jejichž cestopisy jsou poté s tím Harantovým srovnávány. Pro lepší názornost doplním práci bibliografickými odkazy a obrázkovými přílohami.

---

² Harant z Polžic a Bezdržic, K.: *Putování aneb Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské, a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v pusté Arábii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti a rady komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův jejich, též zemí, krajin, ostrovův i měst i jiných rozličných věcí*. I-II. svazek. Praha 1608

³ Erben, K.J.: (ed.), *Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce atd. Cesta z Království českého do Benátek, odtud do Země svaté, Země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinaj a sv. Kateřiny v pusté Arábii*. I.-II. svazek. Praha: České muzeum, 1854.

Smysl mé práce je také pokus probudit v čtenáři povědomí o výrazné osobnosti jakou byl Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic, jenž by díky svému velkolepému literárnímu dílu neměl nikdy upadnout do zapomnění.

2. ZCESTOVALÝ ŠLECHTIC VYBRANÝCH MRAVŮ

2.1 Mládí kavalíra

V prostředí vrcholného kulturního vývoje, který k nám začal pronikat z okolní kulturně vyspělé a vzdělané Evropy, nejvíce z Itálie a Německa, se utvářel Harantův život. Koexistence uměleckých proudů na českém území jako renesance, reformace, humanismus a v pokročilém stádiu i manýrismus, které se vyvíjí vedle sebe a někdy i proti sobě, ale nejčastěji se vzájemně prolínají, zapůsobila jistě na vytváření Harantovy osobnosti. Předmětem mé práce není přesné vymezení humanismu, renesance a reformace, pouze bych chtěla uvést čtenáře do kontextu s uměleckým proudy doby, která tak mocně ovlivnila našeho hlavního hrdinu. Josef Kopecký se zabýval těmito uměleckým proudy také a dochází k závěru: „*Humanismus a renesance stojí na jedné straně a reformace na straně druhé, přičemž jsou to proudy stojící vyhraněně proti sobě. Rozdíl mezi humanismem a renesancí jako proudy geneticky totožnými se hledá v předmětu jejich uplatnění: humanismus ve vědě, renesance v umění.*“

Ať už je terminologicky toto časové období označováno jakkoliv, skutečností je, že existence těchto uměleckých proudů zanechala jistě stopy na mladého Kryštofa, který se pravděpodobně roku 1564 na hradě Klenová narodil.

Harantové z Polžic a Bezdržic odvozují své jméno od staré české vladycké rodiny, která pocházela ze vsi Polžic u Bezdržic. Svým erbem patří rodina Harantů k rodu Kořenských z Terejova a vladyk ze Žernovníka, Lužan, Pernatic, Opálky a z Němčic.⁴ Klenot tvoří bílý kohout s červeným ocasem na červeném štítě.

Původně gotický hrad Klenová, nalézající se jihozápadně od Klatov, koupil Kryštofův otec Jiří Harant z Polžic a Bezdržic od Adama ze Šternberka.⁵ Již jako panoš se ve svých 19-ti letech zúčastnil výprav císaře Karla V. do Alžíru.⁶ Snad už zde možno hledat počátky cestovatelské vášně, která se později tak výrazně projevila u jeho syna Kryštofa.

Jiří Harant⁷ byl čtyřikrát ženat; z prvního manželství s Annou Rochcovou z Otova se narodili tři synové a čtyři dcery. Po skonu první choti čekala ovdovělého Jiřího dvě krátká, avšak bezdětná manželství – s Johankou Černínovou z Chudenic a s Marií z Předenic. Poslední ženu, kterou si klenovský pán přivedl na své sídlo, se stala Marianna z Janovic. Jako první dítě přivedla na svět Kryštofa, ale už po roce přišel na svět druhorozený Adam a s patnáctiletým odstupem pak nejmladší Jan Jiří a dcery Eva, Magdaléna, Žofie a Judita.

⁴ Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. IV. svazek. Západní Čechy, Praha: Argo, 1985, s. 142-143.

⁵ Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého. IX. svazek. Praha: Argo, 1996, s. 152-156.

⁶ Seibt, F.: Karel V. Císař a reformace. Praha: Ikar, 1999, s. 100, 116-117, ISBN 80-7202-403-5.

⁷ Kolář, M.: Ottův slovník naučný. X. svazek. Praha: J. Otto, 1896, s. 876.

Své dětství strávil patrně Kryštof Harant ve společnosti svých vlastních i nevlastních sourozenců a ačkoliv mnoho spolehlivých pramenných dokumentů o jeho dětství neexistuje, jednoznačné je, že jeho otec pečoval starostlivě o vzdělání svých dětí. Z testamentu Jiřího Haranta lze vyčíst, jak přikazuje svému synu Jindřichovi, aby se postaral o vzdělání svého nejmladšího sourozence Jana Jiřího „...na učení dal, na něho nakládal, aby se k bázní boží vedl, latině, německy i jinejm ctnostem naučiti mohl“.⁸ O tom, zda Kryštof Harant v raném dětství navštěvoval plzeňskou školu či zda byl spolu se svými sourozenci školen domácím učitelem, nejsou jednoznačná svědectví.

Svůj talent a touhu po vzdělání mohl náležitě rozvinout, když se ve svých třinácti letech dostal ke dvoru arciknížete Ferdinanda II. Tyrolského, syna Ferdinanda I., do Innsbrucku. Tam se ocitl v prostředí, jež bylo tehdejším centrem přitahující českou šlechtickou mládež, zejména z vrstev méně majetných. V tomto prostředí se vyškolicil Harant na jednoho z vynikajících hudebníků své doby. Harant se vzdělával na Ferdinandově dvoře nejen v umění hudebním, ale i v umění básnickém, znalosti jazyků, historie, zeměpisu a také v oblasti přírodních věd.

Po osmiletém pobytu u arciknížecího dvora ovládal Kryštof Harant na velmi dobré úrovni němčinu, italštinu, latinu a řečtinu, což ocenil později pochopitelně na svých cestách.⁹

Arcikníže Ferdinand byl nakloněn rašícímu talentu mladého Kryštofa, který u něho zastával pozici pážete, a tak jej bral sebou na své cesty do Německa a Itálie. Zážitky z těchto cest se hluboce vryly do mysli mladého chlapce, takže později místa, jimiž znovu projíždí, v něm evokují živé vzpomínky na tyto chvíle a dokonce se o nich zmiňuje i ve svém životním díle. Jeden ze záznamů zní: „*Za času mého při dvoře a v službě Jeho Milosti Arciknížecí Ferdinanda slavné a svaté paměti se zdržování skoro každé dvě neděle jsem s Jeho Milostí do Hallu jezdíval... kdež Jeho Milost svou pannu sestru královnu Magdalénu...často navštěvovati a k minci a jiným svým důchodům dohlídvati ráčil; a pamatuji se, že jsem sám též minci několik tolarů tím svrchu psaným způsobem okrojil aneb vystříhl, což vše každému velmi lehce činiti přijde...*“.¹⁰ Na město Benátky vzpomíná takto: „*Z nejhlavnějších stavení jest také arsenal, jež německy Zeughaus a česky zbrojnice jmenujem..... Nicméně sumovně něco o něm napíši, a jej na patnácte domův rozdělím, kteréž jsem ne v této jízdě, ale když jsem s Jeho Milostí arciknížetem Ferdinandem svaté paměti, i s jinými mnohými knížaty v Benátkách před tím naskrze spatřil...*“.¹¹

⁸ Charvát, J.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. [Disertační práce]. Praha 1928-1929, s. 14-15, FF UK.

⁹ Racek, J.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic a jeho doba. II. díl. Brno: Universita J. E. Purkyně 1972, s. 15.

¹⁰ Harant, K.: Putování., I. sv., Praha 1608, s. 4.

¹¹ Harant, K.: Putování., I. sv., Praha 1608, s. 24.

V roce 1584 již na konci svého pobytu u ambraského dvora se vrací zpět do Čech kultivovaný mladý muž, všestranně a univerzálně vzdělán, splňující představy a požadavky na renesančního šlechtice té doby.¹² Tento návrat byl zřejmě motivován smrtí otce, který v květnu tohoto roku zemřel – a nyní bylo úkolem jeho potomků, ujmout se rodinného dědictví.

Roku 1587 mu umírá také matka. Nedlouho po její smrti se Kryštof oženil s Evou Kateřinou Černínovou z Chudenic, která mu dala dvě děti, Lidmilu Kateřinu a Viléma Humprechta. Harant si přivlastnil přídomek „v Touškově nade Mží“, podle podílu své manželky na statku v Touškově.

Když v roce 1593 vypukla několikaletá válka s Turky, zúčastnil se Kryštof Harant tažení do Uher jako velitel jednoho oddílu českého vojska. Šlo nejen o křesťanskou povinnost, ale také o jistou ctižádost dosáhnout přízně císaře, která Haranta nutila zúčastnit se výpravy, kterou Rudolf II. v následujících letech vedl. Statečnost a odvaha Harantovi nechyběla.¹³ Rudolf II. mu na konci tažení určuje odměnu 700 zlatých roční renty.

Pocit vítězství byl zkažen předčasnou smrtí jeho manželky Evy z Chudenic. To, že smrt své ženy nesl Harant velmi těžce dokládají i zmínky uvedené v cestopise, kde i ze vzpomínek lze cítit jak ho tato rána zasáhla. Zaznamenal: „*Vrátiv se Kristof Harant domů, potkal se s zármutkem, že mu téhož času, léta 1597, milá jeho manželka Eva z Chudenic zemřela*“.¹⁴ Těžce se smířoval s její ztrátou, nechtěl si připomínat prostředí, ve kterém spolu prožívali, i když jen krátce, rodinné štěstí.¹⁵

Jistě smrt manželky pro Kryštofa Haranta byla rozhodujícím důvodem proč se tak záhy vypravil na svou životní cestu. Chtěl tak zapomenout, ale rozhodnutí, která ho k tomu přiměla, mohly ovlivnit i jiné faktory. Nesmíme zapomínat na předchozí léta Harantova života, kdy cesty s arciknížetem zanechaly v jeho mysli dostatečné povzbuzení k pokračování. Když se později obšírně rozepisoval o užitečnosti cestování a poznávání vzdálených zemí, neopomenul zdůraznit, že právě šlechtici s nadprůměrnými cestovatelskými zkušenostmi dosáhli u dvora císaře Rudolfa II. impozantní kariéry.¹⁶ Jak sám potvrzuje, jedná se též o pojetí doby, věci slyšené a čtené si ověřit, neboť na něho také působili i předchozí cestovatelé. „*Hned po smrti její odevzdal dvě dítek svých ku příbuzné paní Lidmile Markvartové z Hrádku, rozené Černínové z Chudenic, ježto sídlila v Plzni, maje úmysl, vydati se na cestu do Jerusaléma i jiných míst východních, dílem snad proto, aby se v zármutku svém vyrazil, dílem*

¹² Burckhardt, J.: Die Kultur der Renaissance in Italien., Berlin 1928, s. 136.

¹³ Prášek, J.V.: Cesta Křištofa Haranta z Polžic a její význam pro její historické poznání zemí východních., ČČM, 67, 1893, s. 132.

¹⁴ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta. I. sv., s. VII., Praha 1854

¹⁵ Ryppl, M.: Úvaha o cestopisu Harantově. In: Listy filologické a pedagogické. Praha 1886, s. 258.

¹⁶ Pánek, J.: Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace. ČČH, 88, 1990, s. 661-682.

pak chtěje v tom následovati jiné krajany své, kteří túž cestu i jiné daleké cesty nedávno před ním byli ' vykonali, jakož o tom v předmluvě své k prvnímu dílu obšírněji mluví; a snad jej také pudila zvědavost, poznati a na své oči viděti znamenitosti zemí východních."¹⁷

Je nesporné, že Harant byl ke své cestě velmi ovlivněn dobovou módou, která se zvláště v 16. a 17. století zaměřovala na cestování a poznávání neznámých, tajemných zemí, ale jedním z důležitých motivů tu bylo u Haranta také hluboké náboženské založení a cítění – poznat města „v nichž Pán Bůh všemohoucí největší skutky a zázraky tehdejších časův konal, v nichž Kristus Pán, Syn Boží a Spasitel náš jediný, osobně pro naše spasení putoval a pracoval, a sumou země, kteréž rájem zemským někdy byly, ty sem z obzvláštní horlivosti, s velikým života nebezpečenstvím před sebe vzal..."¹⁸

Další pohnutkou této cesty byl zřejmě i zřetel politický – chtěl se přesvědčit o krutosti a síle Turků, kteří se stali nebezpečným a úhlavním nepřítelem křesťanského světa. „...došlou na ty národy, jak země nanejvýš spustlá, neurodná jest, města z gruntu vyvrácená leží, lid zlořečený, a pod mocí toho ukrutného a krve křesťanské žízničího nepřítele Turka zůstává..."¹⁹

Tímto jsem naznačila cíl a úmysl Harantova cestování. Proč právě on svou pouť zachytil v cestopisném díle je předmětem výkladů některých literárních historiků. Mnozí tvrdí, že tak učinil z ješitnosti, chtěje se ukázati svou všestrannou vzdělaností. Karel Hrdina se ve své edici k Harantově cestopisu vyjadřuje: „*Harant jest proslulý svými citáty, jimiž staví na odiv svou učenost; seznam autorů, s nimiž své vypravování srovnává, připojený ke konci druhého dílu, obsahuje 563 spisů*“.²⁰ Samozřejmě, že nezapomene uvést všechny citáty a doklady spisovatelů, které zná, ale to je podmíněno láskou ke starým klasikům a nutností si vše ověřovat.

Každý z nás se může upřímně zamyslet. Jde o ješitnost, když Harant vůbec váha psát svůj cestopis, poněvadž kriticky uvažuje, zda má význam popsat to, co již bylo několikrát čtenáři předloženo? Výslovně ve svém spise říká: „*Přes to pak všecko, aby někdo neřekl aneb nemyslí, poněvadž z většího dílu témuž mému vypsání míst a věcí v těch zemích, množství jiných přede mnou spisovatelův a poutníkův podobná, a snad i podstatnější poznamenání, též také cíl a příčiny od nich položené se nacházejí, že sem mohl jak sobě tak jim tímto mým traktátem zaneprázdnění uspořiti. Což ačkoli jsem znal poněkud tak býti, a mne to též dosti dlouho a několik let od umyslu mého pozdržovalo : však když jsou nejedni páni a přátelé moji velice na mne nastupovati a žádati nepřestávali, jim jsem naposledy odepríti nemohl, ale nad*

¹⁷ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta. I. sv., s. VI., Praha 1854.

¹⁸ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

¹⁹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

²⁰ Hrdina, K.: (ed.), Kryštofa Harana z Polžic a Bezdruzic Cesta po Egyptě. Výbor z druhého dílu jeho Putování aneb Cesty z Království českého do Benátek. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví, 1926, s.31.

to ještě i v jazyku českém jim k vůli (protože počtem i podstatou převyšovali, míníc jej v německé řeči též některým slavným pánům k vůli sepsati) jej přítomně vydávám...“²¹

Harant obdivuje cestovatele, kteří i přes mnohá nebezpečí se vydali do vzdálených zemí. Zmiňuje poutníky z Písma svatého, staré řecké pěvce, Herodota, Straba, Lykurga, Solona, Aristotela, Mithridata a – Kryštofa Kolumba. Ale i českým cestovatelům věnuje čestnou vzpomínku. Mezi ně počítá Menharta, biskupa pražského, Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic na Chlumu, Viléma Slavatu z Chlumu a z Košumberka, který téměř celou Evropu projel a naučil se pěti jazykům. Všichni tito cestovatelé nezanechali ale písemných zpráv o svých cestách. Z krajanů, kteří se vydali také na východ a popsali své cesty, jmenuje Martina Kabátníka z Litomyšle a Oldřicha Prefáta z Vlkanova. Tvrdí ale, že jejich cestopisy jsou neúplné a nedokonalé. O Kabátníkovi tvrdí: „...ač v těch zemích všech byl, v kterých i já, však jest je velmi jalově a nepodstatně vypsál, nic jiného nežli své příběhy oznamujíc, což vedlé mého úmyslu, kterýž k tomu směřuje, aby v něm definicí nahoře položené, strany peregrinací ve všech artikulích za dosti se stalo, postačiti nemůže.“ Prefát prý „toliko v Zemi svaté byl a půl cesty a pouti mé vykonal, tak že o polovici méně vypsál.“²²

Toto je důvod, proč se autor snaží probrat vše důkladně, přinést něco nového než přinesli jeho předchůdci a to mohl dosáhnout jedině tím, že k popisu svatých míst dodal mnoho odkazů a hojnost poznámek.

Harantův úmysl cestovat lze rozpoznat také z rozdílnosti přístupů. Když srovnáme výrok Černína, Kryštofova společníka, ctižádostivce, jenž podotýká před svou cestou do Sváté země, že chce svých zkušeností použít ve službách svého panovníka. Toto počínání je patrné v jedné pasáži ze žádosti o cestovní glejt Heřmana Černína, kterou podal Černín císaři Rudolfovi. V této žádosti je mimo jiné zmíněno: „*Nemohu, Vaše Veličenstvo, tímto nejhlubší oddanosti tajiti, že jsem zcela se rozhodl a odhodlal nyní při svém bohudík čerstvém zdraví a kvetoucím mládí, vestu do cizích zemí před se vzítí, abych poznatky a zkušenostmi svými snad budoucně Vašemu císařskému královskému Veličenstvu a jasnému rodu Habsburskému s oddaností věrně sloužiti mohl.*“²³

Nejen předmluva k prvnímu dílu, nýbrž i předmluva k dílu druhému mluví ve prospěch Harantův. Zůstává neustále sám sebou když tvrdí, že není „...aneb co chamaleon zvířátko všech barev vlastnosti, když se na ně posadí, tak já všech těch věcí rozličnost sobě samému, jakobych osobně povědom byl, sobě přivlastňoval...“. Přirovnává své pátrání po cizích zemích k včeličce, „... kteréž ač na rozličné kvítíčko připadají a z nich rozličné moci a

²¹ Harant, K.: Putování, I. sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

²² Harant, K.: Putování, I. sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

²³ Charvát, J.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic, hudební skladatel český. [Disertační práce]. Praha 1928-1929, s. 14-15, FF UK.

podstaty sbírají, však vždy jednu a túž substantiam, vlastnost a dobrotu medu, mistrovsky udělají.“²⁴

Pokud hovoří o prospěchu za práci, tak se řídí španělským příslovím: „*Kdo co vděčnému dal, již za to dobrodiní přijal.*“ ...*Zisku ani úžitku žádného jiného nevyhledávám... Nebo pobožnému čtenáři tuto svou práci obětujíc tím umyslem to činím, aby pro ctnou dobrotu svou, tou sobě i jiným dobře prospíval; a protože ctnosti to činje, za to odplatu ctnosti vzdělání a dobročinnosti sobě pokládám.*“²⁵ Můžeme mu po tomto výroku přisuzovat nějakou ctižádostivost? Výslovně citátem od Platona zdůrazňuje, že nechce nikomu ublížit: „*Lépe jest křivdu snésti, nežli ji učiniti.*“

Pro svou práci se rozhoduje z těchto důvodů: „*Poněvadž jest úmysl můj takový, abych svým dobrým pánům a přátelům to k vůli učinil a své milé vlasti posloužil.*“²⁶ Sám dokonce prosí čtenáře o shovívavost a ohled, jelikož si nepřipadá způsobilý ke psaní takovýchto knih, ale míní: „*konečně prý není tak zlá a ničemná knížka, aby v ní něco dobrého nebylo.*“²⁷

2.2 Putování do Benátek

Před dlouhou cestou neopomenul Kryštof Harant důkladnou přípravu. Byl seznámen se všemi českými i zahraničními cestopisnými díly těch, kteří putovali do Svaté země před ním. Nastudoval nejen tehdejší informace o východních zemích, válečných událostech či zámořských objevech, ale snažil se zjistit také vše o přírodním bohatství oblastí, jež měl navštívit a jejich dějinách.

Dne 31. března 1598 se setkal podle úmluvy v Bystřici nad Úhlavou s Heřmanem Černínem z Chudenic, svým společníkem a s jedním služebníkem. Odtud se vydali koňmo směrem Bavy a tímto začíná jejich rozsáhlá pouť (obr. č.1). Dále se přes Tyroly dostávají do Benátek.

---

²⁴ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 2.

²⁵ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 3.

²⁶ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 5.

²⁷ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, předmluva k čtenáři.

Obrázek č. 1: Mapa z východního Středomoří zachycuje téměř všechna významná místa ve Svaté zemi i v Egyptě, která poutníci navštívili

Rychlost jízdy v 16. století všeobecně omezoval nevalný stav silnic, bylo ji však možné zvýšit pravidelným střídáním jezdeckých nebo tažných koní. Při poměrně nejrychlejším přesunu, tj. v sedle, urazili jezdcí v průměru kolem 120 km denně; dokázali to tehdy, když měli k dispozici čerstvé koně, zajišťované na poštovních stanicích, rozmístěných po západní, jihozápadní nebo střední Evropě, nebo když byli koně získáváni bezohledným zabavováním majetku křesťanských kupců či rolníků ozbrojeným tureckým doprovodem na území Osmanské říše. Zatímco pohodlnější jízda ze západních Čech do Benátek trvala Kryštofu Harantovi zhruba sedmnáct dní. Ve svém cestopise vše podrobně vylíčil: „*Po propuštění nás ten den jsme do Benátek šťastně přijeli a do hospody, slove "u Bílého lva", 19. dne měsíce Dubna se uchýlili, jsouce již na té vši cestě z Čech za sedmnácte dní, odkudž do Benátek naší cestou 94 českých mílí učiní.*“²⁸ Poněkud pomalejší než na koních byla samozřejmě přeprava poštovními kočáry. Pokud se cestovatelé pohybovali na vlastních koních, v kočárech a s doprovodnými vozy, popřípadě nákladními osly, dosahovali v rovinnatých krajích 30-70 km, v horách nanejvýš 30-40 km denně. Uvedená čísla jsou ovšem jen přibližná, neboť nezbytná doba odpovídala při každé cestě nejen použitému dopravnímu

²⁸ Harant, K.: Putování., I.sv, Praha 1608, s. 14.

prostředku, ale též okamžitému stavu silnic a počasí. V zásadě je však patrné, že dosažení všech politických a kulturních center Evropy se stalo v 16. století – záležitostí několika dnů až týdnů.²⁹

V Benátkách zůstávají cestovatelé přibližně tři měsíce a navštěvují nedaleké univerzitní město Padovu. Zdejší univerzitu důvěrně poznali mnozí hluboce přesvědčení katolíci i jejich zapřísáhlí odpůrci. Studoval zde český bratr Karel starší ze Žerotína stejně jako Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka.³⁰

Teprve až 12. července 1598 vyjeli z Benátek, převlečení do poutnických oděvů (obr. č. 2) na lodi jménem Silvestra (obr. č. I. v příloze č. 2), na kterou si museli donést nejen zásobu potravin, ale i své vlastní lože. Popření vlastní identity i příslušnosti ke svému národu sice nebylo důstojné pro mladého šlechtice, ale toto jednání souviselo s bezpečím v cizím a mnohdy nepřátelském prostředí. Jeden z nejzkušenějších soudobých cestovatelů Angličan Fynes Moryson kladl na srdce všem poutníkům, že „*předstírat v pravý čas a na správném místě je ctnost. Kdo nemůže šálit, nemůže žít.*“³¹

Obrázek č. 2: Oděv poutníků – původní vydání Harantova spisu

²⁹ Pánek, P.: Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace. ČČH, 88, 1990, s. 673.

³⁰ Jireček, J.: Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty. II.sv., Praha: Kober, 1868.

³¹ Bejblík A.: (ed.), Fynes Moryson, John Tailor, Cesta do Čech. Praha: Mladá fronta, 1977, s. 140.

Cesta po moři byla kolem ostrova Zante (dnešní Zakynthos), Candie (dnešní Kréta) až k ostrovu Cypru (dnešní Kypr). Zde vyměnili loď za menší, která se jmenovala Caramusala ³² a s kterou 31. srpna přistáli na břehu Svaté země. Z podrobného popisu v cestopisu lze vyčíst, že tato vzdálenost činí z Benátek *dva tisíce čtyry sta mil vlaských, českých 480 mil...* v průběhu padesáti jedna dní. Po souši na oslech pokračují v cestě k Jeruzalému, kam dorazili 3. září. Harant zachycuje podrobný popis *cesty z Benátek až do Jerusaléma, se nám stráviti padesáte čtyry dni; mílí pak vykonati z Benátek 458 a z Čech 582, jak po zemi tak po vodě, vše českých*. Navštívili zde všechny jeruzalémské památky a posvátná místa, především Boží hrob. Z Jeruzaléma podnikli výlety do údolí Josefet, vystoupili na Olivetskou horu, dostávají se k Jerichu a k Mrtvému moři. V Jordánu se vykoupli, Harant si zde nabral vodu, kterou si poté odvezl domů a tam použil pro křty svých nově narozených dětí. Také se zde nechali poutníci pasovat na rytíře Božího hrobu.

19. září opouštějí Palestinu a na nevelké turecké lodi se vydávají do Egypta. Putování cestovatelů do Damietty a Cairu (dnešní Káhira), kde byli přijati francouzským konzulem, je již součástí druhého dílu autorova díla. S velkou karavanou putovali dále pouští, během cesty ji však opustili, aby se rychleji dostali do kláštera sv. Kateřiny. Svého cíle dosáhli 16. října a Harant znovu podrobně toto putování komentuje: „...zvláště mimo obyčejné putování v těch zemích do 400 mílí vlaských, našich 80 velkých z Cairu, co jiní ve dvanácti neb třinácti dnech sotva vykonati mohou, my v osmi dnech s pomocí boží, totiž od 8. dne měsíce Října až do 16. téhož měsíce jsme ve zdraví bohdá s dobrou pochvalou vyřídili“.

Vystoupili na vrch Oreb, na Sinaj a horu sv. Kateřiny. Na zpáteční cestě pustinou je přepadla banda Arabů, kteří je oloupili. Po návratu do Káhiry, 26. října, si chtěli prohlédnout pyramidy, ale vzhledem k nilským záplavám se jim nepodařilo se k nim dostat. Vydali se tedy směrem do Alexandrie na zpáteční cestu do vlasti. Na kupecké lodi jménem Balbiana pluli poutníci směr Benátky. Na lodi onemocněl Harant zimnicí, až se jeho druhové obávali, že se domů nevrátí živý. 26. prosince přistáli v Benátkách, kde se ubytovali opět ve stejném hostinci U Bílého lva jako při příjezdu. Zde se Harant pozvolna uzdravuje ze své nemoci, loučí se se svým druhem Heřmanem Černínem, jenž využívá příležitost připojit se ke svatebnímu průvodu pražského španělského vyslance a dostává se až do Španělska.

Harant se na zpáteční cestu do Tyrol vydává sám. Navštěvuje ještě Innsbruck, aby znovu zhlédl místa, v nichž prožil své mládí. Do Čech dorazil patrně v polovině roku 1599.

---

³² Totéž označení pro loď používá i Václav Vratislav z Mitrovic ve svých Příhodách, když byl v roce 1591 poslán do Konstantinopole – „*kde jen který šíf, karamusa, kaik nebo lodička byla*“ - Vratislav z Mitrovic, V.: Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl..., Praha: Mladá fronta, 1977, s. 82.

Nejprve se setkává na tvrzi Skočicích u Přeštic se svým bratrem Adamem a poté odjíždí za svými osiřelými dětmi do Plzně. Zde ho potkává smutný osud. Nečekaně a pouhých šest dní po sobě obě Kryštofovy děti zemřely. Příčina nenadálé a rychlé smrti Harantova syna a dcery bývá vysvětlována poměrně jednoznačně. Jednalo se zřejmě o podlehnutí morové nákaze, jejíž epidemie v Čechách v letech 1598-1600 právě probíhala. Jakmile propukla nákaza, byl donucen ihned opustit Prahu také Císař Rudolf II. se svým dvorem.

Sám Harant se ve svém díle o této morové ráně, která sužovala hlavní město také zmínil. „*Téhož léta 1599 přistěhoval se také do Plzně císař Rudolf II. s celým dvorem svým, pro přímoří, ježto tehdáž v Praze panovalo.*“³³

Během léta 1599 opustila Prahu také většina dvora a šlechty, takže v Praze téměř ustal politický a společenský život. Literární historik F.J. Beckovský k tomu dodává: „*Veliký mor v Městech pražských nastával, odkudž Rudolf císař s dvorem svým dne 14. září měsíce (r. 1599) do Plzně odjel a v tom městě 9 měsícův pořád bydlel; pro něhož Plzeňští dům na rynku po pravé straně při domě radním slavně okrášlili, na němž pozlacené makovičky plechové s literou R postavené byly, které se po větru točily. Ten pak dům na věčnou tak vzácného hosta od toho času dům Císařský jmenovati se začal, a také v něm mimo císařské osoby žádnýmu v následujících letech dovoleno nebylo bydleti z obyvatelů plzeňských...*“³⁴

Události spojené s morovou nákazou v roce 1599 zachycuje ve svém spise také Mikuláš Dačický: „*Tak přichází skrytě, tam mnohé šálí věk, tak přichází ke konci, cokoli na světě trvá. Běda, minulý čas nelze zavolati zpět. Běda, smrt sama přichází tichým krokem ze země do země*“.³⁵

Morová nákaza se stala v 16. a 17. století jednou z nejhroznějších a nejobávanějších nemocí evropského kontinentu. Hrozné epidemie morové, tyfové a chřipkové přímo decimovaly tehdejší obyvatele evropských měst. Nákaza se také šířila do Čech a za Harantova života řádil mor v Čechách a v Praze v letech 1564.³⁶

---

³³ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., s.V., Praha 1854.

³⁴ Beckovský, F. J.: Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká. I. sv., Praha: B. Stýblo, 1879, s. 384.

³⁵ Dačický z Heslova, M.: Paměti. Praha: Evropský literární klub, 1940, s. 79.

³⁶ Schulz, V.: (ed.), Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531- 1746. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1901, s. 38.

2.3 Komorník císaře

Po návratu do vlasti pobýval Harant buď na zámku Bělá nebo v Plzni, kde se osobně seznámil s císařem Rudolfem II., který jej přijal ke svému dvoru.³⁷ Harant získal uplatnění u císařského dvora a spolu se svým přítelem Heřmanem Černínem a mladičským aristokratem Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka³⁸ byl jmenován císařovým stolníkem a komorníkem nad stříbrem již 1. února 1600.

V této době dosahovala císařova duševní choroba svého vrcholu. U Rudolfa II. se jednalo o periodicky se opakující záchvaty šílenství, které vyústěly v nepřičetnost a zběsilou zuřivost. Poněvadž tyto záchvaty byly jen zcela krátké, nečinila tato duševní choroba císaře trvale neschopným vlády. Duševní choroba byla patrně dědičná a poprvé se u něho projevila roku 1599, avšak svého vrcholu dostoupila v roce 1605.³⁹

Za své služby císaři byl Harant několikrát odměněn peněžními částkami a v roce 1603 byl dokonce povýšen do panského stavu, čímž se dostal do vznešené pražské a české šlechtické společnosti. Nedlouho potom se podruhé oženil s paní Barborou Mířkovskou ze Stropčic, vdovou po rytíři Karlu Škopkovi z Bílých Otradovic a na Pecce. Druhá žena mu porodila dceru Rozinu Alžbětu, kterou nechal Harant pokřtít posvátnou jordánskou vodou. „*Léta 1604 v neděli po sv. Matouši, Apoštolu Páně, když jest Pán Bůh všemohoucí urozené paní, paní Barboře Harantové z Sropčic, manželce mé nejmilejší, pomoci, a nám manželům společně dcerku na tento svět dáti ráčil, a já potom ve čtvrtek po sv. Václavě tomu nemluvnátku křtem svatým posloužiti jsem dal, tou vodou Jordánskou bylo pokřtěno, a jménem Rozina Elizabeth, totiž Rozina Alžběta nazvána jest. Pán bůh všemohoucí z milosti své Svaté rač ji nám rodičům ku potěšení, k své pak Cti a chvále Božské, pěstovati, chrániti a zachovati,*“⁴⁰ zaznamenal Harant v době, kdy sepisoval své životní dílo.

Několik poklidných let Harantova žití na zámku Pecka přerušila náhlá smrt jeho druhé manželky. Její nástupkyní se stala Anna Salomena Hradišská z Hořovic, s níž měl Harant tři syny a jednu dceru: prvorozený Jan Vilém, Leopold Jiří, Václav Rudolf a dcera Sibyla. Anna Salomena převzala úlohu starat se o hospodářské záležitosti, obratně zacházela s majetkem a dovedla úspěšně obchodovat, ale z pozice coby partnerka se o ni Harant vyjadřuje, že byla „*velmi vrtkává a nestálá*“.⁴¹

³⁷ Francek, J.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdrůžic. Pecka: Obecní úřad Pecka, 1994, s.25.

³⁸ Jireček, J.: Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty., II.sv., Praha: I.L. Kober, 1868.

³⁹ Stloukal, K.: Portrét Rudolfa II. z roku 1600, In: Od pravěku k dnešku II. Sborník k 60. narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 1-14.

⁴⁰ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 228.

⁴¹ Skála ze Zhoře, P.: Historie česká. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1984.

Roku 1608 vydal tiskem své životní dílo.

Harant se velmi aktivně účastnil politického dění své doby, v níž se zostřovaly vztahy mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem, zároveň tak i mezi císařem a českými stavy. Roku 1611 byla rozhodnuta konečnost Rudolfovy vlády. Císař byl donucen podepsat svou abdikaci a svolil korunovat svého nástupce Matyáše.⁴² I po smrti císaře Rudolfa II. nezměnil nástupce Matyáš kladné mínění vůči Harantovi, dokonce ho povýšil na svého dvorního radu. Roku 1614 posílá Haranta do Španělska, aby odevzdal tamějšímu králi Filipu III. Řád zlatého rouna⁴³ z pozůstalosti Rudolfa II. O cestě do Německa, Nizozemí, Francie a Španělska si vedl podrobné záznamy, chystal se je zpracovat německy v dalším připravovaném cestopise, ale jeho rukopis se bohužel nedochoval. Po návratu se Harant nedomáhal své vysněné kariéry, naopak zažívá pocit křivdy z nevděku, kterého se mu dostalo, když ho Matyáš ze služby propouští. Po dvanáctileté službě u dvora opouští Harant Prahu a oddává se svým literárním a hudebním zálibám na svém peckovském panství (obr. č. 3).

Obr. č. 3 : Dnešní podoba hradu Pecka

---

⁴² Pelzel, F.M.: Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten : Aus den besten einheimischen und auswärtigen Geschichtschreibern, Kroniken und gleichzeitigen Handschriften zusammen getragen. Prag: K.k. privil. Zeitung- und Inteligenz-Comptoir, 1817, s. 667, 672.

⁴³ Janáček, J.: Rudolf II. a jeho doba. Praha: Svoboda, 1987, s. 255-268.

V samém středu Podkrkonoší se rozprostírá na pískovcovém skalním útesu hrad Pecka. O hradu Pecka se již ve svých deníkových zápiscích ze třicátých let 19. století zmiňuje i Karel Hynek Mácha. Poznamenává toto: „*Pecka. Kamenný most, ve bráně zdvihací, na levé okno, velmi silné mříže, u vrat těžký řetěz; kamenný portál polou spadlý, balkonová okna; ve dvoře kryté pavlače.*“⁴⁴ Původně gotický hrad vznikl někdy počátkem 14. století. Když jej vlastnili v druhé polovině 16. století Škopkové z Bílých Otradovic nevyhovoval již rozměry ani jinak soudobému životnímu stylu, a proto zahájili jeho renesanční přestavbu. Roku 1603 se majitelem Pecky stává Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic a ta tak dosahuje největšího rozkvětu. Na zámku Pecka strávil Harant několik klidných let, které věnoval studiu a sepisováním svých poznatků ze své *Cesty* do svaté země.

V tomto romantickém a krásném kraji trávil Harant nejpłodnější a duchovně nejbohatší chvíle svého rušného života (obr. č. II. – VII. v příloze č. 2). Věnoval se zde nejen literatuře, ale především také své oblíbené hudbě.

Kryštof Harant byl nejen výjimečným hudebníkem, ale také výrazným skladatelem evropské úrovně. Z jeho hudební tvorby se dochovala šestidílná katolická mše *Missa quinis vocibus*, šestihlasé moteto *Qui confidunt in Domino* a pětihlasé moteto *Maria Kron*. Ještě dnes jsou Harantovy skladby hrány, pravidelně bývají na programech staré hudby. Dokonce i v hudebních dějinách má Harant významné místo.

Jen stručně pro úplnost bych uvedla Harantovy významné skladby. Jak již jsem nastínila, nejstarší dochovanou Harantovou skladbou je šestihlasé moteto *Qui confidunt in Domino*, které bylo složeno v Jeruzalémě v době kolem 3. září 1598, v klášterním prostředí, v kterém byl tehdy Harant ubytován. O vzniku této skladby se zmiňuje Harant ve svém díle velmi obšírně. Jedná se o jediný dochovaný Harantův popis, v němž podrobně zaznamenává všechny okolnosti, za kterých tato skladba vznikla. Harant zaznamenal: „*Když jsme v Jerusalémě, po putování a chůzech k místům svatým, v klášteře odpočívali, často jsme u večer s mnichy, z nichž někteří dobří hudebníci a zpěváci byli [zvláště jeden rodem z Milána, kterýž v kapelle slavné a svaté paměti arciknížete Karla Rakouského v Štyrském Hradci vychován byl] na tom altáně, o němž jsem nahoře psal, že jsou nám na něm nohy myli, všelijaké pěkné mutety a kusy čtyř i pěti hlasův zpívali. Čímž jsem byl probuzen k složení jedné mutety na text z žalmu 124., tehdáž v mysli mé obzvláště ležícího*“⁴⁵ (...) Harant se ještě k tomuto motetu vrací v závěru prvního dílu slovy, která už Erben, stejně jako skladbu vynechal. Praví: „*Když jest bůh s námi, kdo proti nám?*“ *I kdožby nad takovými sliby a zámluvami božskými neplesal*

---

⁴⁴ Krčma, F.: Mácha, Karel Hynek. Literární zápisník Karla Hynka Máchy z let 1833-1835. Praha: Janská, 1923, s. 202.

⁴⁵ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 398.

a se neradoval?⁴⁶ Na dokázání tehdy mého tehdejšího rozjímání a k Bohu vděčnosti dal jsem tuto mutetu 6 vocum tam v městě Jeruzalémě v klášteře komponovanou a zpívanou, ačkoli sprostnou, při konci této první knihy Putování mého přiložiti.“⁴⁷ Poté následují notové zápisy dané skladby. Analýze Harantových skladeb se podrobil muzikolog Jan Racek, který se ve třetím svazku harantovské monografie k této skladbě vyjadřuje kladně. Pochvalně píše: „*Je to jistě svědectví vyspělé Harantovy kompoziční techniky a jeho nevšedního hudebního myšlení ve slohu pozdní vokální polyfonie druhé poloviny 16. století. (...) Tato první dochovaná skladba je neklamným důkazem autorovy suverénní skladebné a tvůrčí potence.*“⁴⁸

Druhou Harantovou skladbou, která se dochovala v celistvosti, je německé moteto *Maria Kron*, vydané roku 1604 ve sbírce *Rosetum Marianum*⁴⁹. Skladebně prostší moteto než předchozí skladba nevybočuje ze standardního obsahu dobových mariánských písní, čímž i obsah textu jednoznačně svědčí o katolické orientaci anonymního autora. Stejně tak i Kryštof Harant musel být v době vzniku katolického smýšlení, neboť si zvolil ke zhudebnění skladbu opěvující Pannu Marii. Uctívání Marie souviselo nejen s obnoveným rozvojem mariánského kultu v pozdější barokní době, ale bylo zřejmě také otázkou povrchní dobové módy. I přesto lze pokládat za téměř jisté, že Harant v tomto případě nepodlehł dobovému módnímu trendu a že si skutečně zvolil ke zhudebnění dílo, které plně odpovídalo jeho náboženské orientaci. I v jeho literárním díle lze nalézt množství jiných důkazů, které svědčí o autorově zájmu o vše, co s tradicí Panny Marie souvisí, aniž by se jednalo o hledisko módní. Kult Panny Marie jej zřejmě oslovil natolik, že se rozhodl věnovat mu prostor jak ve svém literárním, tak i hudebním díle.

Poslední dochovanou a dokončenou Harantovou skladbou je pětihlasá mše *Missa quinis vocibus*, která je považována za jeho nejrozsáhlejší skladbu. Vrchol Harantova hudebního umění byl objeven až roku 1905 Zdeňkem Nejedlým, který našel opis Harantovy mše v Univerzitní knihovně ve Vratislavi.⁵⁰ Do té doby nevyšla tiskem ani v době jejího vzniku, ani za života autora. Exemplář z Univerzitní knihovny ve Vratislavi obsahuje ještě jiné skladby tehdejších polyfoniků. Z rozboru vyplývá, že se jedná opět o latinský text katolické mše a je tudíž zhudebněnou katolickou liturgií. Autor se nechal inspirovat madrigalem *Dolorosi martir* italského skladatele Luky Marenzia⁵¹, s jehož skladbami se poprvé seznámil již za svého pobytu u ambraského dvora v Innsbrucku. Marenziův madrigal se tedy stal základem celé Harantovy mše. Po detailní analýze této skladby se znalec

⁴⁶ Harant, K.: *Putování*, I.sv., Praha 1608, s. 399, Erben, I.sv., s. 294.

⁴⁷ Harant, K.: *Putování*, I.sv., Praha 1608, s. 399.

⁴⁸ Racek, J.: *Kryštof Harant*, III.svazek, Brno: Universita J. E. Purkyně 1973, s. 66.

⁴⁹ Racek, J.: *Kryštof Harant*, III.svazek, Brno: Universita J. E. Purkyně 1973 s. 193, poznámka 200.

⁵⁰ Nejedlý, Z.: (ed.), *Missa quinis vocibus*. Praha 1910.

⁵¹ Racek, J.: *Kryštof Harant*. III.svazek, Brno: Universita J. E. Purkyně 1973, s. 196.

Harantova hudebního díla Jan Racek vyjádřil, že „*Harantova mše je pozoruhodným dílem. Je to kompozičně snad nejvyspělejší skladebný projev Haranta, který vůbec napsal. Ční vysoko nad běžnou hladinu tehdejší domácí skladatelské produkce.*“⁵²

Vedle výše uvedených tří skladeb se dochovala ještě torza dalších čtyř kompozic, dochovaná v rukopisném konvolutu z konce 16. nebo ze začátku 17. století a přesto se i tyto fragmenty v tomto rukopisném konvolutu dostaly na rovinu velikánů skladatelského umění 16. století.

Toto je neklamný důkaz toho, jak vysoce byly Harantovy skladby hodnoceny jeho současníky a do jaké míry umělecky obstály v soutěži s tím nejhodnotnějším, co bylo provozováno.

Dalším velmi důležitým mezníkem v Harantově životě je rok 1618, kdy přestoupil na jinou víru. Přestup od katolictví k evangelictví představuje velmi důležitý okamžik Harantova života. Pozdější životopisci v tom spatřují opět jen ctižádost, která ho k tomuto kroku vedla. J.V. Prášek charakterizuje Harantův přestup takto: „*Ke konci života svého přestoupil sice k učení pod obojí způsobu z příčin, jak se zdá, prostě politických, proto však vždy zůstal mužem velice zbožným a náboženské povinnosti s vážné stránky posuzujícím. Z tohoto citu náboženského vzešla touha po poznání země svaté a těch zemí okolních, Egypta a Sinaje, které v obojím zákoně velmi těsně k Palestině jsou připoutány.*“⁵³

K.J. Erben se domnívá, že motivem Harantovy konverze jsou důvody prospěchářské, touha dosáhnout osobních ambicí. V předmluvě k Harantovu cestopisu to komentuje: „*Ale právě za tohoto mocnáře vznikly v Čechách ony nešťastné rozbroje mezi katolíky a stranou pod obojí, kteréž po jeho smrti (zemř. 1619, 20. Března) stupně nejvyššího dosáhše, zemi Českou uvedly v záhubu. Již před tím, však neví se zajisté kdy, ani čím puzením, byl přestoupil Harant, ač potud horlivý katolík, i se svou rodinou k straně pod obojí; ale zdá se, že ho k tomu okolo l. 1618 přivedla rada přátel a i také jeho vlastní ctižádost, aby spolu s jinými pány a rytíři mohl účasten býti všelikých hodností, ježto sněm zemský, kde tehdáž strana pod obojí výhradně vládla...*“⁵⁴

Ať už příčina Harantovy konverze byla jakákoliv, přesto je nutné se zamyslet nad samotným náboženským založením Haranta. Pokud by ctižádost či prospěchářství byla jedinou pohnutkou jeho činu, proč by se po ztroskotané kariéře opět nevrátil ke své víře? Proč by tak důrazně připomínal knězi Janu Rosaciovi Hořovskému, který doprovázel odsouzené představitele na popraviště, aby vzkázal jeho manželce, aby neměnila svou víru, ale aby

⁵² Racek, J.: Kryštof Harant., III.svazek, Brno: Universita J. E. Purkyně 1973 s. 85.

⁵³ Prášek, J.V.: Cesta Kryštofa Haranta a význam její pro historické poznání zemí východních. ČČM, 67, 1893, s.137.

⁵⁴ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., s. X., Praha 1854.

nadále vychovávala děti v evangelické víře?⁵⁵ Odhodlání zemřít v evangelické víře způsobilo přesvědčení, že vedlo ke změně jeho víry.

Tuto myšlenku vyslovuje i literární historik Jan Blahoslav Čapek, který nesouhlasí s těmi, kteří mají názor, že Harant přestoupil od katolictví k straně podobojí ze ctižádostivosti a sobeckých důvodů. Obrací se zvláště proti názoru K. J. Erbena a jiných podobně smýšlejících a nazývá jejich tvrzení jako pomluvu. Sám se vyjadřuje: *„Kdyby u Haranta rozhodovaly pohnutky prospěchářské, neopomněli by mu to jistě Bratři a jiní exulanti vytknout; víme, že byli nepodplatně přísní. Žádnou takovou výtku však nenajdeme v „Historii persekucí“, kde naopak praví o Harantovi, že byl „ve všech životních povinnostech důsledný a schopný“. Lze tedy jistě konstatovat, že u Haranta nerozhodovaly jen motivy politické, dokonce ne konjunkturálně politické. Je právě omyl vidět v Harantovi jen osobnost politickou. Kdo si přečte jen poněkud pozorně Harantův cestopis, shledává s překvapením, jak vedle všestranného vzdělání humanisticky kulturního se tu projevuje i smysl pro hledání životní pravdy. Je tu pak zvláště důkaz nejsilnější: tak důrazný a hluboce promyšlený vzkaz o věrnosti svému přesvědčení a výchově dětí, jaký posílal Harant manželce před popravou, nemohl vyslovit člověk duchovně vlašný nebo dokonce člověk, který by měl vyznání z důvodů konjunkturálních a který by byl po naprostém vnějším neúspěchu nezbytně zklamán a rozvrácen.“*⁵⁶

Jako člen stavovského evangelického odboje se účastní obležení Vídně českými vojsky. Dostává funkci velitele dělostřelby na císařský hrad ve Vídni, což je pochopitelné, neboť v Uhrách dokonale osvědčil svou statečnost. Sám císař Ferdinand II. byl v ohrožení života a toto byl také jeden z nejzávažnějších důvodů, pro který byl Harant poté odsouzen k smrti.

V době zvolení za českého krále Fridricha Falckého zastává Harant z opravdového přesvědčení svůj úřad jako královský dvorní a komorní rada a poté se dokonce v roce 1620 stává presidentem České komory. Pro vyjádření obrovské radosti nechává razit pamětní mince, zlaté dukáty a měděné žetony s nápisem okolo své podobizny, jenž zní: *„Krysstof Harrant z Polczicz na Pecce, „president komory Království českého“, nebo „krále Jeho Milosti rada a president komory české.“*⁵⁷ Byl spravedlivý a nestranný ke všem, zvláště při vyplácení platu katolickým kněžím.

⁵⁵ Loskot, F.: (ed.), Jan Rosacius – Hořovský, Koruna neuvadlá mučedníků božích českých a vzácných hrabat., Praha 1913.

⁵⁶ Čapek, J.B.: K problematice osobnosti Kryštofa Haranta. ČMM, 92, 1973, s. 196-198.

Čapek, J.B.: K problematice osobnosti Kryštofa Haranta. In: Náboženská revue Československé církve, 29, 1958, č. 3, s. 125-134.

⁵⁷ Miltner, H.: Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medailen., sv. II., Praha: Verlag des Vereins, 1852, tab. XV., č.120.

2.4 Boj života a smrti

Konec jeho vzestupné kariéry učinila pobělohorská situace, která mu odňala jeho vysoký úřad i starosti nad politikou. V neděli 8. listopadu 1620 došlo k poražení českých stavů Habsburky a tato bitva přinesla dalekosáhlé následky. Po bělohorské katastrofě vyčkával Harant se svou rodinou na zámku v Pecce. Ačkoliv se pokusil ospravedlnit se u císaře, tak střelba na císařský hrad, zrušení přísahy Ferdinandovy, úřad presidentství České komory a podpora buřičů ze zemských důchodů byly naprosto neomluvitelné pro Ferdinanda. Zřejmě počátkem března 1621 byl Harant přepaden na svém zámku v Pecce Albrechtem z Valdštejna, převezen do Prahy a spolu s dalšími účastníky odboje na rozkaz Ferdinanda II. uvězněn na Pražském hradě. Rozsudek byl uvězněným sdělen 19. června 1621.

Smiřování se s osudem a stavy beznadějného zoufalství jsou zachyceny v posledním vyznání faráři Janu Rosaciovi – Hořovskému: „*Ach můj milý otče, i já mám umřítí a nevím proč! Ty dvě příčiny proti mně čelí“ jedna, že sem k Vídni s jinými táhl, u ní ležel a do oken, kde císař byl, střeliti dal; druhá, že byv prvé přísahou zavázán, presidentství komory české na sebe sem vzal; ještě, co se první věci dotýče, to od direktorův pod ztracením cti, hrdla a statku na mne vzloženo bylo, a nejen na mne, ale i na jiné, kteříž také, jako i já, táhnouti musili. A že sem s sobě ten úřad přijal, komuž bylo lépeji, jako kněžím pod jednou? Nebo jim jejich deputáty zúplna sem vydávati poroučel, čeho by žádný sice jiný byl neučinil. Ach, to sem sobe na domu rakouském vysloužil!*.“⁵⁸

21.června 1621 v 5 hodin ráno se všichni odsouzení sešli na Staroměstském náměstí. Několik okamžiků než vystoupil na popravčí lešení, zavzpomínal na svou cestu do Svaté země. „*Ach můj milý Bože, jaké země sem projel, v jakých nebezpečnostvích býval, za kolik dnův chleba nevidáje; a nyní v své milé vlasti nevinně umřítí musím. Odpustiž, pane Bože, mým nepřátelům!*“⁵⁹ Když klekal na popravní místo, cele se odevzdával Bohu se zvoláním: „*V Tebe sem, p. Bože můj, od mladosti mé doufal, nedejž mi na věky zahanbení býti a protože v ruce Tvé, p. Ježíši Kriste poroučím duši mou! – A v tom stát byl*“ - jak uvádí Jungmann ve své Historii literatury české.⁶⁰

Kryštof Harant zemřel ve věku 57 let. Jeho tělo bylo zabaleno do černého sukna na němž zemřel a Anna Salomena je dala následujícího dne převézt na Pecku a pohřbít v kostelní hrobce.

⁵⁸ Tieftrunk, K.: (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká od roku 1602 do roku 1623. sv.V., Praha: I.L.Kober, 1870, s.109.

⁵⁹ Tieftrunk, K.: (ed.), Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká od roku 1602 do roku 1623. sv.V., Praha: I.L.Kober, 1870, s.110.

⁶⁰ Jungmann, J.: Historie literatury české aneb Saustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvětlení a jazyka., Praha: České museum, 1849, s. 561.

K dovršení životní tragédie Harantovy dochází ještě po staroměstských popravách. Polovina majetku propadá císaři, ale Anna Salomena ji později odkoupila zpět. Nerespektovala jediné přání, ačkoliv ji manžel snažně prosil. Provдалa se za Heřmana Černína z Chudenic, přestoupila na katolickou víru a i děti vychovala v jejím duchu. Nakonec v roce 1624 prodala peckovské panství Albrechtovi z Valdštejna.

Toto bylo vyličení osudů neobyčejně vzdělaného intelektuála a jedné z nejvýraznějších postav české společnosti na přelomu 16. a 17. století.

3. CESTOPIS KRYŠTOFA HARANTA Z POLŽIC A BEZDRUŽIC

3.1 Kompozice díla

„Na pouti přece nejvíce záleží na poutníkovi,“ říká francouzský essayista a básník André Suarès Condottier.⁶¹

16. století přináší obrat týkající se cestování. Cesta – tak zní požadavek doby, cesta je příležitostí poznat, cesta je především pokračováním sebevzdělání a zanedlouho již opravdoví vědci nastupují pout' za světlem nikoliv ze zdrojů nadpřirozených, ale jde jim o světlo poznání. Blízký Východ se stává předmětem zájmů přírodovědců, lékařů, politických agentů, obchodních zástupců z mnoha zemí, což se liší od zájmů zbožných poutníků, jejichž pouti byly podporovány náboženskou motivací.

Poutě do Svaté země měly svůj pravidelný počátek v Benátkách. A nebyla to otázka nějaké tradice, důvodů byla řada a nikterak bezvýznamných. Především hlavním motivem byla probuzená lačnost po novotě a poznání. Všechny zprávy poutníků jsou plné obdivu a podivení se nad silou a bohatstvím města na ostrovech. Toto město přitahovalo proudy poutníků také tím, že poskytovalo užitečnou výzbroj pro dalekou pout' od poutnické hole až po jídlo a informace všeho druhu.

Ve Svaté zemi byl prvním velikým cílem Jeruzalém. Stejně jako Harant, tak i ostatní poutníci srovnávají Jeruzalém a chrámy v něm s domovskými městy, je to tzv. domov přenesený na Jeruzalém, zlidšťuje a přibližuje velikost i vzdálenost.

Po staré poutnické tradici přichází na řadu Betlém a koupáním v Jordánu bývá zakončeno putování zaslíbenou zemí. Řeka Jordán se poté stává příležitostí zopakovat si staletím osvědčené pověry. Nebylo nad šlechtice, aby si z Jordánu pečlivě neuchoval vodu ke křtu svých dětí, ačkoliv to bylo od papeže zakázáno. V těchto místech se většinou rozcházel cesty poutníků. Někteří se přes Damašek vrací zpátky do vlasti a jiní završují svou cestu putováním do Egypta. Kryštof Harant navštívil na své pouti i vzdálený Egypt a poté vše detailně zaznamenal.

Rukopis díla Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic vznikl pravděpodobně v letech 1604 až 1607. Teprve v dubnu roku 1608, tedy téměř 10 let po návratu ze Svaté země, vyšel cestopis ve dvou dílech tiskem ve veleslavínské tiskárně v Praze: *„Putování aneb Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské, a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v pusté Arábii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pána Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic a na Pecce etc., římského císaře Jeho Milosti a rady komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův*

---

⁶¹ Dostál, J.: Kondotierova cesta do Benátek. Praha: Rud. Škeřík, 1926.

jejich, též zemí, krajin, ostrovů i měst i jiných rozličných věcí“. Tento cestopis v německém znění se později rozhodl vydat Kryštofův mladší bratr Jan Jiří (1638). Ušlechtilý záměr se ale podařilo realizovat až o 40 let později jeho synovi Kryštofu Vilémovi v Norimberku pod názvem: „*Der chritstliche Ulysses oder Weit-versuchte Cavallier, fürgestellt in der denckwuerdigen Bereisung so wol dess Heiligen Landes als vieler andrer morgenländischer Provintzen, Landschaften und berühmter Städte: welche mit sonderbarer Curiosität und flüglicher Bemerkung aller solcher fremden Oerter und Einwohner manchfaltigen wunderseltsamen Gebrauchen, Sitten, Natur- und Eigenschaften, wie auch andrer Denck- und Schauwürdigkeiten, der zwar lang allbereit in Gott ruhende wolgeborene Herr, Herr Christoph Harant, Freiherr von Polschiz und Weseriz auf Pezka etc., Ihro Römischen Kaiserlichen Majestät Raht und Kämmerer etc., im Jahr 1598 rühmlich vollenbracht; auch alle Begebenheiten, Vorfälle und Anmerckungen derselben in eine Zweigetheilte historische Erzählung aus eigener augenscheinender Erfahrung verfasst und nebst Beifügung mancher schönen zur Erläuterungen dienender Figuren anfangs selbst in Böhmischen Sprache ordentlich, glaub- und grundrichtig beschrieben; folgendes hernach aber dessen leiblicher Herr Bruder der wolgeborne Herr, Herr Johann Georg Harant etc., im Jahr 1638 aufs fleissigste geteutschet, und nunmehr endlich durch mich Christoph Wilhelm Harant, Freiherr von Polschnitz und Weseriz, Herr an Stoeckach, Ihro Römischen Kaiserlichen Majestät würcklicher Kämmerer, General Feld – Wachtmeister und Obrister über ein Regiment Kürassierer, zur Ergetzung dess teutschen Lesers, zum Druck befoerdert*“.

V roce 1854 se díky K. J. Erbenovi⁶² setkáváme s Harantovým Putováním znovu, pořídil zkrácenou edici českého vydání „*Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce atd. Cesta z Království českého do Benátek, odtud do Země svaté, Země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinaj a sv. Kateřiny v pusté Arábii*“. V dalších letech pak byly vydávány jen krátké výběry.

Již grafická úprava původního vydání knihy prozrazuje charakter autora. Titulní strana knihy působí bohatě a přepychově. Písmo této úvodní strany je dvojbarevná gotika, arabský, italský a latinský text dalších stránek je potom sázen antikvou, text řecký alfabetou a hebrejský hebrejštinou. Pod Kryštofovým jménem na titulní straně se vyskytuje dřevořez. Tři jezdci na velbloudech. Čtenáři si mají zřejmě pod naivním, ale působivým grafickým výrazem představit Kryštofa s Černínem a arabským tlumočnickem. Pravděpodobně směřují vstříc dobrodružství loupeživého přepadení, které Kryštofa velmi proslavilo. Na opačné straně pak slavná celostránková podobizna erbu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic (obr. VIII. v příloze č. 2).

---

⁶² Staročeská bibliotheka., čís. IV.; předmluva je datovaná v Praze v měsíci březnu 1854.

Druhá stránka Harantova cestopisu je bohatě zdobená erbem habsburského domu a pod ním se nachází čtyřverší básníka Jiřího Carolida z Karlsperka. Císařův dvorní básník byl vybrán, aby uvedl Kryštofovu předmluvu k císaři. Na třetí stránce jsou Kryštofova slova k císaři, kde žádá o svolení, zda může knihu vydat. Tato řeč, která v Erbenově vydání také schází, začíná slovy: „*Nejjasnějšímu, nejpřemožitelnějšímu, Velikomocnému knížeti a Pánu, Panu Rudolfovi Druhému...*“⁶³ atd.

V Harantově díle se prokázala jeho velká inteligence, vzdělání a sečtělост. Obdobně jako to činili autoři dříve, chtěl i Harant v úvodních částech knihy představit sám sebe jako vlivného a důležitého muže s mimořádným kulturním a intelektuálním rozhledem. Sepsání oslavných textů zařazených před začátek prvního z obou dílů svěřil jiným autorům. Latinské epigramy věnované Harantovi od uznávaných latinsky píšících básníků rudolfínské epochy, jakými byli např. J.B. Pontanus z Braitenberka, Jiří Carolides z Karlsperka měly oslavný charakter. Carolides doprovodil Harantovo dílo třemi epigramy. První epigram byl spojen s vyobrazením znaku římské říše,⁶⁴ druhý erb harantovského rodu⁶⁵ a třetí se inspiroval přímo osobou autora.⁶⁶

Karel Jaromír Erben ve svém vydání některé z těchto latinsky psaných epigramů vynechává. V předmluvě zanechává pouze epigram Jiřího Carolida, který se inspiroval Harantovým rodovým znakem: „*Gallus Haranteae gentis decus exprimit ales,
Tempora definit voce, vigilque cubat:
Christophorus magno dum servit adestque Rudolpho,
Advigilat, reliquo tempore carmen amat.*“⁶⁷

V druhé části epigramu chtěl autor podat důkaz Harantovy básnické činnosti. K dalším oslavným veršům věnované Harantovi přispěl i osobní lékař císaře Godefridus Steeghius, který jako jediný z autorů doprovodných veršů k cestopisu připomněl Kryštofova spolucestovatele Heřmana Černína. Psal: „*Tu rogo tantorum socius, Czernine, laborum*

Dic mihi que socio sunt digna encomia laudum?“⁶⁸

A nakonec překvapení. Poslední verše, které uzavírají řadu epigramů, jsou české oslavné verše. Tyto verše, jež se opět v Erbenově vydání nevyskytují, sepsal Mikuláš Libenec, řečený

⁶³ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, fol.

⁶⁴ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, fol. 1v.

⁶⁵ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, fol. 4r.

⁶⁶ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, fol. 6r.

⁶⁷ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., s. VI., Praha 1854.

⁶⁸ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, fol. 5r-5v.

Maršík. Oproti strojenému se vyjadřování latinských humanistů působí tyto rýmy dost primitivně:

*„Divné jsme věci čítali/
jichž nám mnozí mnoho psali.
Ještě však těch neviděli/
o něž se teď s námi dělí
Kryštof Harant, pán vznešený /
nábožnosti následovný:
On chtě vidět Svatou zemi/
rozličné projel krajiny:
kdež svého života k vůli
ne všudy míval pohodlí/
než na cestách časté sloty/
na moři pak kruté psoty:
mezitím mnohá bezpráví/
až i škodu na svém zdraví
od barbarské lité zběři/
čehož mu každý uvěří:
A veda tak snažnou práci/
Co jest spatřil, slyšel věci/
ty své vlasti v české řeči
vypisuje se vší péčí (...).“⁶⁹*

V rozhodnutí sepsat dílo v češtině nebyl Harant zcela důsledný. Své dílo uvedl latinským čtyřverším, v němž se pokusil vystihnout podstatu a smysl celé knihy:

*„Quo mea me quondam traxit fortuna, sequebar
Factus Idumaeae gentis ab orbe redux.
Ne mirare meum, si fors rimabere, factum:
me mea delectant, te tua, quemque sua.“*

(Následoval jsem svou štěstěnu, kamkoliv mne kdy vedla,
A vrátil jsem se zpět ze země židovského národa.
Nepodivuj se nad mým skutkem, budeš-li jej zkoumat:
mne těší mé skutky, tebe tvé, každého jeho vlastní).

---

⁶⁹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, fol. 6v.

Znalost latiny předvedl Kryštof i volbou svého hesla a způsobem jeho zápisu. Slogan „*Virtus ut sol micat*“ (Ctnost září jako slunce) je totiž zaznamenán pomocí notového kryptogramu. Harant prý používal ještě jedno životní heslo. Jen pro zajímavost se o něm zmíním. Hovoří o něm Miloš Jiránek ve své knize: „*Toto velmi sympatické, a jak Miloš Jiránek říká, „zpupné“ heslo znělo takto: „Lidská závist, moje štěstí!“*. Je to sice podivné, že druhé Harantovo životní heslo se mně doposud nepodařilo zjistit v pramenném materiálu, který prošel mými rukama. Zda tu jde jen o pouhou domněnku nebo skutečnost, dokumentárně ověřenou, lze opravdu dnes již těžko říci. Obsah tohoto druhého hesla však nasvědčuje základnímu, odbojnému a vzdornému rysu Harantovy povahy.“⁷⁰

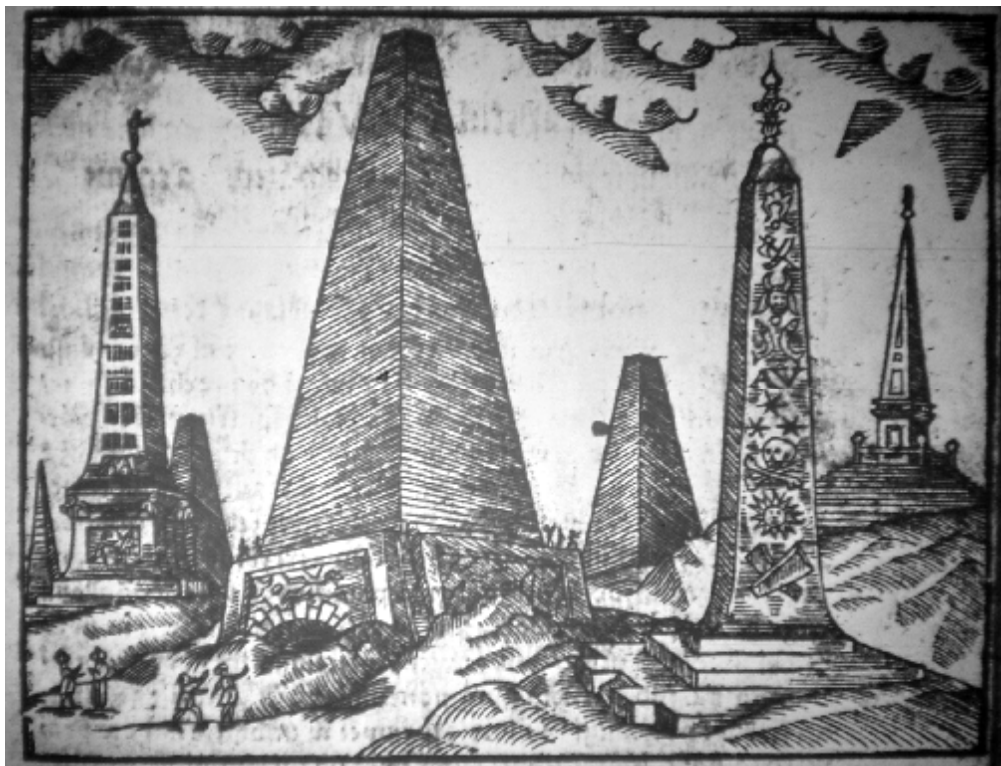
Součástí cestopisu se stal i Harantův portrét, zhotovený jedním z předních umělců rudolfínského okruhu, Aegidiem Sadelerem.⁷¹ Ten vypodobnil Haranta jako aristokrata, jenž vyhlíží z oválné podobizny v širokém krajkovém límci, s hrudí chráněnou plátem zbroje; v jeho tváři, lemované vousy a dozadu sčesanými vlasy, nápadně vynikají výrazné oči a velký energický nos. Sadelerovo vyobrazení bylo určeno pro cestopis a později posloužilo i jiným umělcům jako předloha pro takřka všechny další Harantovy portréty.

Grafickou stránku své knihy Kryštof rozhodně nechtěl zanedbávat. Postaral se o vznik dřevorytů, zachycujících jak významná místa, která navštívil, tak momenty ze života tamějšího obyvatelstva. Kromě větších obrázkových kompozic na vzpomínkové motivy je tu dlouhá řada drobnějších kreseb květín, stromů (často s podivnými jmény, která jsou svědectvím Kryštofových počesťovacích pokusů), nebo intimních pohledů do nejrozmanitějších koutů východního světa. Zhotovením dřevorytů bylo pověřeno několik citlivých rukou, které pracovaly na uměleckém doplnění díla. Jedním ze zkušených rytců byl Jan Willenberg⁷², jenž mohl při práci vycházet z Harantových vlastnoručních nákresů pořízených během cesty. Na jejich základě totiž vznikly pozoruhodné dřevoryty propracované do značných detailů. Pozoruhodným vyobrazením jsou Harantovy pyramidy. Dřevoryt takový, jakoby pyramidu nikdy – ani zdaleka – neviděl. Kryštofovy pyramidy ve shodě s tehdejšími názory jsou zvláštní kvádry připomínající monolity nebo lépe – památníky padlých z války v roce 1866 na cestě mezi Jičínem a Sobotkou. Jsou to pyramidy fantastické (obr. č. 4), s tzv. rádoby orientální symbolikou: sluncem, hvězdami, lebkami se zkříženými hnáty atd., které od skutečné podoby pyramid jsou velmi vzdáleny

⁷⁰ Jiránek, L.: Jiránek Miloš: Literární dílo. Praha: Fr. Borový, 1936, s. 369.

⁷¹ Fučíková, E. – Bukovinská, M. – Muchka, I.: Umění na dvoře Rudolfa II. Praha: Aventinum, 1988, s. 109-111 a 114-117.

⁷² Horský, E.: Kresby Kryštofa Haranta z Polžic. Český lid, 15, 1906, s. 442.

Obr. č. 4: Vyobrazení pyramid – původní vydání Harantova cestopisu

Za pozornost stojí ještě další dvě kresby. Na těchto kresbách z původního vydání lze jednoznačně odhalit anonymitu malíře.⁷³ Jedná se o dvě vyobrazení pohledu na Jeruzalém, která jsou velmi nápadná ilustracím Prefátovým. Autorem této a snad i jiných kreseb byl Prefátovi Domenico dalle Greche,⁷⁴ s kterým se Prefát seznámil pravděpodobně v roce 1546 v Benátkách. Obě kresby v Harantově původním vydání jsou jemné práce a s větším smyslem pro perspektivu a s jistou kultivovaností tahů, jež se od ostatních kreseb v cestopisu značně odlišují. Toto vše svědčí o dlouhodobé a systematické přípravě Harantovy knihy, která byla nutná, aby mohla vyjít.

S obsahem svého díla si dal Harant ještě více práce než s jeho formou. Jeho vlastnímu psaní předcházelo důkladné studium, o kterém svědčí v závěru odkazy téměř na šest set autorů, z jejichž knih nejen čerpal, ale i v hojné míře citoval. Už i Karel Jaromír Erben si při přípravě edice Harantova cestopisu všiml početných přísloví a rčení, citátů v cizích jazycích, které on sám ve svém vydání vynechává, neboť prý leckdy ani neodpovídají kontextu. „*V čemž opět patrně se jeví jeho ctižádost, aby byl jmín za muže nad jiné učeného,*“⁷⁵ píše Erben o Harantovi. Josef Kinský se ve své edici v této souvislosti také zmínil: „*Citáty, tehdy módní, asi ze šesti set knih, doplňují mnohde cestovní zkušenost, ale přepřlňují knihu, ruší souvislost*

⁷³ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 294.

⁷⁴ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1947, s. 255.

⁷⁵ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., Praha 1854, s. IX.

*popisu a působí vychloubačně.*⁷⁶ Při studiu rukopisu se setkáváme převážně s citáty latinskými. Uvedu několik častěji se vyskytujících autorů Harantova dokladového materiálu, abych mohla ověřit svědomitost a důkladnost, s níž Harant přistupoval ke svému dílu. Svě údaje dokládá spisovateli nejen klasickými jako Strabonem, Herodotem, Homerem, Josefem Flaviem, Ovidiem, Lucanem, Xenofonem, Plautem, Horatiem, Galenem, ale jsou to i pozdější latinští spisovatelé jako Orosius, Solinus, Paulus Nolanus, Suidas atd.

V cestopisné literatuře se Harant opírá o Strabona, Herodota, Lykurga, Solona, Aristotela, Kryštofa Kolumba, Marca Pola.

Přírodovědné prameny čerpá Harant z Belonia, Nassarda, Plinia, Aristotela, Nicandra, Valeriána, Gesnera, Pausania Eliana Marcellina. Právními zvyklostmi se inspiruje u Plinia, Cicerona, Diogena, Flora aj. Dále uvádí množství pramenů z oblasti náboženství, historie, botaniky, zoologie, medicíny atd. Je velmi obdivuhodné, jaké množství knih dovedl tento vynikající vzdělanec prostudovat a že měl k tomu v Čechách takové možnosti.

Harant uvádí citáty autorů zcela přesně, jen někdy cituje z paměti, což lze rozpoznat z toho, že neuvede přesné označení dokladů. Jinak lze rozpoznat autorovu důslednost v uvádění odkazů. Nepřisvojuje si nikdy cizí myšlenky, aniž by neuvedl autora.

Harant nenechává čtenáře na pochybách nad sebemenšími neznámými věcmi, vše objasní a vysvětlí a k potřebě čtenáře uvede odkaz na autora, aby si mohl danou pasáž případně prostudovat. Tímto přesným udáváním spisů se Harantovo dílo přibližuje více pojetí vědeckému než zábavnému.

3.2 Tématika

S tematikou díla souvisí Harantovy časté a zdlouhavé exkurzy při objasňování určité problematiky. Nespokojí se jen s jediným pramenem získané zprávy, ale uvede vždy několik hledisek a sám projeví také svůj názor podepřený moderním bádáním. Např. v obsáhlém pojednání o pramenech Nilu a příčině jeho rozvodnění uvádí rozličná mínění. Souhlasí s Portugalci, že rozvodnění způsobují časté deště. *„Za našich posledních časův, jakož jiné mnohé věci vynalezené jsou, tak tuto také, když se do těch zemí Portugalští dostali, ti té pochybnosti a nepovědomosti omyl napravili a pravý její grunt vyjevili. Nebo svědčí to, že žádná jiná příčina těch rozvodnění není, jako veliké pršky, kteréž v těch mouřeninských krajinách tehdáž, když se u nich zima začíná (což přichází vedlé našich časův z počátku dubna*

---

⁷⁶ Kuský, J.: (ed.), Čeští cestovatelé. I.sv., Praha: Orbis, 1961, s. 126-142.

měsíce, když se u nás začíná jaro) tak dlouho trvají, že se zdá věc k víře nepodobná.“⁷⁷ Dále poté přikládá svůj vlastní obsáhlý komentář o užitečnosti rozvodnění Nilu. Praví: „*Nebo s těmi dešti a přívaly mnoho se země splakuje, a tokem prudkým skrze mnohá úrodná údolí jdoucí s sebou bahno a zemi černou hlinovatou zachvacuje, tak že v čas její se rozlívání po vůkolí egyptském zanáší tou zemí a zakaluje všecken svrcek země, cohokoli zasahuje a přikrývá, od níž úrodné rolí, jakoby ji nejlép zahnojil, učiněno bývá....*“⁷⁸ Harant se detailně zabýval významem Nilu pro minulost i současnost Egypta snad ze všech myslitelných aspektů. Reálnou historií se nechali inspirovat i někteří naši významní literáti. Harantův popis Nilu přejal do svého souboru Básně v řeči vázané⁷⁹ Václav Thám, ale i u Jana Nerudy lze nalézt odkazy na Haranta. Nerudova obsáhlá recepce Harantova vnímání Egypta silně ovlivnila Nerudovy cestopisné texty. Harantovo pojednání o „*obtížných káhirských mouchách*“⁸⁰ odpovídá Nerudovu velmi výstižnému popisu: „*Nezastřené ženy fellahů vykračují si dlouhým krokem. Docela nahé děti, ještě skoro nemluvnata, sedí jim na rameně po jízdecku a drží se jich za hlavu. Oči těch dětí není ani vidět, místo nich vidíš jen dvě černé, velké kupky much. Dítě se přitom ani nepohne, matce také nenapadne, aby mouchy odehnala, vždyť i dorostlí lidé trpí v očích plno much a nepohnout sebou ani! Každý okamžik plíží se kolem houf slepců, vedených člověkem napolo ještě vidomým. Slunečná pal, moučkový písek pouště, obrovská nečistota, toť pravá, egyptská nemoc oční*“.⁸¹

Dále si čtenář všimne četných exkurzů v oblasti topografie. Při popisu jednotlivých zemí si všímá Harant všeho, co by zeměpisce mohlo zajímat. Při popisu zemí lze u něho pozorovat tento postup: jméno země v různých jazycích a jeho etymologie (často ovšem nezdařilá), poloha zemí či měst, nevynechává ani informace o řekách a horách, podnebí, poté se zaměřuje na obyvatelstvo, zvířectvo a rostlinstvo. Často popisuje i zvláštnosti krajiny a historii země nebo jejího hlavního města. Nespokojoval se pouze s tím, že by čtenářům předával jen své vlastní myšlenky a dojmy, nýbrž zaměřoval se na tamější tehdejší život. Z popisu města se čtenář dozví veškerá posvátná místa a pozůstatky svatých, aniž by opomněl zmínit nějakou budovu či předmět. Na vlastní zkušenosti založil především první díl, přičemž druhý díl je sestaven ze zpráv cizích, neboť takové množství autentických záznamů o cestách Egyptem nebylo v jeho době ještě k dispozici. Některé zprávy získal ústním podáním od lidí, kteří v těchto zemích žili a porovnává je alespoň s minimem dostupných písemných pramenů. Tyto písemné prameny jsou občas od skutečné pravdy vzdáleny, tudíž i Harantův popis nelze vždy pokládat za věrohodný. Lze říci, že Harant někdy užívá prameny zeměpisné bez náležité

⁷⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 232.

⁷⁸ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 233.

⁷⁹ Thám, V.: Básně v řeči vázané. I-II.sv., Praha: J. Otto, 1785, s. 103.

⁸⁰ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 203.

⁸¹ Neruda, J.: Obrazy z ciziny. Praha: ČS, 1950, s. 148.

kritické analýzy. Např. rozsáhlé pojednání o Indii, které Harant doplnil řadou popisků a latinských textů se v Erbenově edici vytrácí. Obě Indie klade mezi Indus a Ganges, kde prý odedávna národ velmi vzdělaný bydlel, který Alexandr Veliký dobyl, ale nikdy jím ani nikým jiným podmaněn nebyl.⁸² Zapomněl zřejmě na Timura Delhi, který v roce 1500 Indii získal. Ostatně prý Indie začíná se od hory *Imao*, kteráž jest díl vrchův *Caucasus* řečených; od východu stýká se s královstvím *China* a od poledne spojuje se s mořem *Oceanus*. Poté začíná dlouhým exkurzem o Číně. „*China, a to pro zahrady, řeky, rozličná ovoce i jiné lidskému srdci žádostivé věci, za nejrozkosnější a nejbohatší všeho světa se pokládá; a to dělí se na patnáctero království, v nichžto se najde všech přes 440 pěkných a hrazených měst, kromě městeček, tvrzí aj., jichž nescíslný počet jest; obyvatelův pak do 70. millionů, kterýžto počet sotvaby se ve vší Europě shledati mohl...*“⁸³ Takovýchto obdobných exkurzů je v díle vypsáno mnoho.

Hlavním písemným dokladem byl pro Haranta pravděpodobně Villamontův cestopis⁸⁴, neboť Villamont je s Harantem srovnatelný ve více bodech. Mnoho archeologických památek na vlastní oči neviděl a v mnohém je tedy závislý na Villamontově cestopisu, např. pohřebiště Sakkára je uvedeno i s villamontovským přepisem Zaccara.⁸⁵ Nejvíce prostoru věnoval popisu mumii i s procesem mumifikace, i když osobně nenavštívil místa, kde si poutníci mohli balzamovaná těla dávných Egyptanů prohlédnout, popsal jejich vzhled z vlastní zkušenosti „*Těla černá jsou a seschlá, a jako v komíně zudilá...*“⁸⁶ Dále se Harant nechal ovlivnit Villamontovým popisem sfingy, kde se čtenář setkává také s četnými egyptologickými nepřesnostmi. Villamont ji líčí jako velkou sochu z kusu mramoru a pravděpodobně ho nenapadlo, že by mohla být vytesána z místní skály. Harant líčí toto samé takto: „*Hlava a tvář jako člověčí s krkem proti Cairu obrácená, a velmi mistrovský nos, oči, ústa, čelo, líce, uši a jiné vlastnosti hlavy vytesané má, že se čemu diviti, kterak to vše tak dlouhý čas v celosti trvati může a to vše jediný kus a celistvý mramor jest, tak že netoliko vytesání ale i přivezení tak velikého kamene, ku podivu každému býti musí.*“⁸⁷ Villamont udává ve svém díle také některé exkurzy, které nemají žádnou zvláštní vazbu k obsahu předchozího textu, stejně jako Harantovy četné exkurzy ve druhém díle, např. exkurz o tureckém namlouvání.⁸⁸ Je z toho

⁸² Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 154.

⁸³ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 159.

⁸⁴ Burri, C. et Sauneron, S.: Voyages en Égypte des années 1589, 1590 et 1591, Le Vénitien anonyme, le Seigneur de Villamont, le Hollandais Jan Sommer., IFAO, Le Caire, 1971, s. 162.

⁸⁵ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 191.

⁸⁶ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 193.

⁸⁷ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 195.

⁸⁸ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 320 Burri, C. et Sauneron, S.: Voyages en Égypte des années 1589, 1590 et 1591, Le Vénitien anonyme, le Seigneur de Villamont, le Hollandais Jan Sommer., IFAO, Le Caire, 1971.

tedy patrné, že některými obsáhlými exkurzy se zřejmě nechal Harant inspirovat tímto cestovatelem.

Popisy měst a budov se snaží čtenáři učinit názorným tím, že je přirovnává k podobným stavbám ve vlasti, o nichž předpokládal, že jsou čtenáři známé. Obrázky a plány měly pomáhat čtenáři ke snadnějšímu pochopení. Kostel svatého Marka v Benátkách přirovnává k Chrámu svatého Víta v Praze a typ mosaikové malby přirovnává k výzdobě stěn kaple svatého Václava ve Svatovítské katedrále, píše: *„Kostel sv. Marka jest všecken z pěkného mramoru vystavený, zvláště vnitř dílem nákladným od malých kousků jako kostky rozličné porfyru a jiných barev mramoru aneb polívané hlíny skládaných, a tak mistrovsky spojených, že složíc jakékoli figury, spíše se malované nežli kousky kamenné přirozených barev přetažené na zdi a na stěnách býti vidí. Takového díla máme v Čechách příklad při kostele sv. Víta na hradě Pražském, proti J. M. C. kuchyni, na kaple sv. Václava. To řemeslné dílo...a takto se vypisuje: "Jsou kousky mramorové, sklenné, dřevěné zč. rozličných barev, kteréž se pro vyznamenání všelijakých figur v hromadu spojují."*⁸⁹ O Jeruzalému tvrdí, že je veliký jako Kutná Hora. Mohutnost Nilu v Nílské deltě srovnával s Labem u Litoměřic, vodopády Nilu přiblížil co nejpřesvědčivěji srovnáním s vodopády na Rýnu poblíž města Schaffhausen. Rušné ulice v Káhiře bylo podle Haranta možné srovnat snad jedině s rušným provozem na Pražském mostě. Popisuje to: *„Já pak mohu to jistiti, že ta nejmenší ulice tak jest tam lidnatá, jako v Praze most, přes kterýž nevíc lidu za den chodí i jezdí; a jaké množství v jiných předních ulicích obchází, to k žádným Pražským ulicem rovnáno býti nemůže, a k víře řku nepodobná věc jest, že se skrze ně jdoucí sotva protlačití může...."*⁹⁰

Velkou pozornost věnoval především křesťanským památkám, převážně z Palestiny. Rozepisuje se např. o kamenu, na který Kristus upadl, o sloupu, na kterém kohout při zradě zakorhal, o kuse dřeva, na němž byl Kristus přivázán. Historické poznámky jsou do značné míry podobné poznámkám čtenáře Bible, který jde po stopách Starého i Nového zákona. Například připomíná u Rudého moře místo, kde zahynul faraon - *„Na tom místě synové Izraelští moře Červené přešli a tu nejprve mezi zdmi rozstoupilých vod z moře vyšli, a za nimi chvátaje s lidem svým král Farao že se tu v těch místech se všemi svými stopil, jakž o tom v 2. knihách Mojžíšových v 14. kapitole čteme."*⁹¹

Rozhodně bychom neměli opomenout přesnost, která je patrná z Harantových líčení i kreseb. Na památných a důležitých místech si většinou vzdálenosti a rozměry změřil sám nebo využíval odpočítávání vlastních kroků. Harantova přesnost se vyznačuje důsledností.

⁸⁹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 20.

⁹⁰ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 205.

⁹¹ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 122.

Pokud užívá několika různých měr, vždy stanoví také jejich vzájemný poměr. Uvedla bych příklad na jednom z mnoha popisů, ostrov Candii neboli dnešní Krétu: „*Od té strany západu, z kteréž jsme k němu z Benátek jeli, začíná se dýlka jeho až k východu, a jakž Plinius lib. 4. píše, vztahuje se na dýl 270.000 kročejů, což učiní 270 vlaských mil, a našich 54 míle, po 5 mílích vlaských za jednu naši počítajíc; na šíř nejvíce 50.000 kroků, vlaských mil 50, a našich deset; okolek pak aneb okrouhlost 584.000 krokův, a vlaských mil 584, našich 116 mil, krok po pěti střevících počítaje. A větší jest nežli ostrov Cyprus.*“⁹² Erben se ve své předmluvě k edici díla vyjádřil, že Harant své výkresy, které jsou ve spisu použité, pořizoval z paměti až po svém návratu. Zapsal: „*Neb všechny obrazce k prvnímu vydání připojené, kreslil sám, a mnohé jen po paměti.*“⁹³ Této myšlenky však odporuje fakt, že náčrty měst se přesně shodují s obrysy nakreslených předmětů. Tato přesnost je patrná zejména u chrámu Božího hrobu a jeho architektonických ozdob, což by Harant zřejmě po návratu nedokázal tak přesně zaznamenat. Tento chrám si změřil Harant důkladně sám a vše si zaznamenal – „*...má dýlky mého vlastního měření tři lokty a jednu čtvrt Pražskou, na šíř pět čtvrtí lokte, výšky od země jeden loket a tři čtvrti... já maje ingoust aneb černidlo s sebou, spisoval jsem sobě věci výš i níže poznamenané dosti obšírně, a to jsem do vlasti své s velikým nebezpečenstvím přivezl.*“⁹⁴

Dalším exkurzem se pro Haranta stávají údaje etnografické, které jsou stejně jako oblast geografická, páteří líčení jeho cesty. Bedlivé pozorování národů, jejich zřízení a zvyků, patří k velmi zajímavým stránkám Harantova cestopisu. Jak nádherně dokáže vyličit obyvatelstvo Kandie, lháře kreténské, lid arménský, Drusy, nepoddajnou chasu arabskou, beduiny aj. Velmi ostře se ale vyjadřuje o Židech a Turcích. Turky nenávidí proto, že nemilosrdně utiskují křesťany, Židé zase podvádějí křesťany a nechali umučit Krista. Charakteristiky Arabů odvozuje od jejich původu: pocházejí od Izmaela, syna Abrahámovy, ne však od právoplatné manželky Sary, ale od otrokyně Hagar. Pro něho jsou to „*hladoví lotři a když jsme chléb jedli, pozadu za námi se přikrasti a nám, třebas když jsme jej u huby drželi a z něho kousali (neb tu mnoho ukrajování po kousku dobrá chut k jídlu nedopustí), z ruky vytrhnouti a s ním uteci.*“⁹⁵ Stejně jako charakterizuje Araby, tak podobně smýšlí i o Tatarech. Píše: „*Ti Tataři ti bydlejí v zemích pustých, neúrodných a nepřístupných pro zimu, pro vody a neúrodu. Protož jest národ divoký, bez náboženství, rádu dobrého a jiných dobrých věcí na lidi náležejících; nemají mnoho měst, nežli jako Arabi, tak se po zemi semotam s dobytky a s čeledi toulají, a kdo jich potřebuje, tomu slouží.*“⁹⁶ Všechna tato určení jsou z hlediska

⁹² Harant, K.: Putování, I.sv., Praha 1608, s. 80.

⁹³ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., s. IX., Praha 1854.

⁹⁴ Harant, K.: Putování, I.sv., Praha 1608, s. 173.

⁹⁵ Harant, K.: Putování, I.sv., Praha 1608, s. 221.

⁹⁶ Harant, K.: Putování, II.sv., Praha 1608, s. 162.

humanistického vnímání na okolní národy, jejich původ, státní organizaci a civilizovanost jednoznačně negativní. Podle svého pomyslného žebříčku úhlu pohledu na okolní národy umísťuje Harant Západní Tatary a Araby na nejspodnější příčku. Na ni patří i Cikáni. Ti nemají ani pochvalnou pověst od místních obyvatel, kteří je považují za „tuláky, lotry a čarodějníky“, ale i sám Harant považuje Cikány za „zemské škůdce“ a podle dobových poměrů za turecké vyzvědače. Ve svém díle jim věnoval velmi obsáhlou stat'. *„Ti ačkoliv nás praví, že z Egypta nějakého pocházejí a po světě se putovati musejí proto, že Krista Pána s Marií pannou utíkajícího před Herodesem, přijít k sobě na hospodu nechtěli...Dále se zmiňuje velmi obšírně o jejich původu: „Ten lid, jakž z zkušenosti znáti jest, pochází z tuláků a všudybylův, nikdež vlasti a země své nemajících, kteřížto po cestách se plodí; život vedou zahálčivý, vyživení svého v zlodějství a čarách aneb kouzlích vyhledávající; z jedné země do druhé putují, a zas v několika letech se k svým nenavracují; přijímají po cestách ženy, muže i pacholata do spolku svého, jen kdekoli a jakéhokoli jazyku mohou; nejvíce pak nebohým sedlákům, když doma pro díla polní nejsou, krádeží škodí. Při tom se může i to říci, že každá země své domácí Cikány, totiž škůdce zemské má, kteříž z ní přes jednu aneb dvě krajiny dále nevycházejí, ale někdy od jednoho kraje do druhého se toulají.“⁹⁷*

Podává nám jedinečný obraz charakteristiky lidí jak po duševní stránce, tak i po stránce fysiognomické. Kratochvilnost Benátčanů, lenost Turků, hrabivost Arabů, inteligence Egyptanů, vychytralost Židů vystupuje přesvědčivě spolu s jejich vnějším profilem, podmíněným prostředím.

Harantovo vnímání etiky a mravních zásad se často střetávalo s mnoha kulturními nedorozuměními různého druhu. Harantova averze vůči homosexuálním a lesbickým sklonům obyvatel Kréty a poté i v Káhiře neopomněl do svého díla zaznamenat. Typickým příkladem je vyjádření o Káhírských ženách v lázních, o kterých se vyjadřuje takto: *„Slavné, bohaté paní mají své lázně v domích, v pěkných a rozkošných zahradách, nákladně pěkně vystavené, v těch se mývají a jedny druhé se k sobě s zástupy čeledí a kleštěncův i také děveček zoví, a od půl dne do druhého se myjíce, spolu kratochvilí, laškují a se zabývají...Do obecních lázní obzvláště rády chodívají, a tam často v zástupích se scházejí, aby jedna druhou odrbávala a myla; a takž vespolek v libých rozkošech oplývají, že když druhdy zvědí, v které lázni neb ulici pěkná osoba, buď že ona panna neb žena jest, pro tu naschvál jako jiné feny lezou...“⁹⁸* Jeho křesťanské zásady vedly často k nedorozumění orientálního světa, proto se často nad jejich pokleslými mravy pozastavuje.

Rozličné názory jsou jasně patrné i v otázce náboženství a víry. Této tematice zaměřující se na recepci islámu, putování zbožných muslimů do Mekky, věnoval také

⁹⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 270.

⁹⁸ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 168 – 169.

obširnou pasáž. Téma poutě do Mekky se v podobě obsáhlých exkurzů objevuje u řady cestovatelů, nicméně odstup až netolerance vůči islámu je v Harantově popisu pouti zjevná. Vroucí zbožnost vyznavačů islámu porovnává s prožíváním vlastní víry, přičemž odsuzuje hysterický fanatismus, jenž byl pro řadu muslimů typický. Muhammada líčí jako pyšnou, nemorální mocichtivou postavu, který si libuje ve zvráceném chování. Harant ho představuje takto: „Pročež vydal se do divných pletich, choval dráby a lotry, kteříž tajně v pustinách Arabských se zdržovali, a lidi, zvláště kupce mordovali, je obírali a s ním se o loupež dělili...i aby o něm lidé smýšlení také dobré a zvláštní měli, ujal se kněžství, podlé něhož divné a neobyčejné ceremonie v domě svém s čeládkou konal a dále je mezi jiné vtrušoval, vždy se více smyslu tělesnému a příjemnému, žádostem těla skláněje.“⁹⁹ Harant ve svých dlouhých exkurzech o náboženských praktikách Egyptanů používá mnoho urážlivých slov, ironicky hodnotí extrémní projevy víry a vypjatá gesta. Velmi ho zaujalo společenství dervišů, kteří oproti křesťanským světcům mají zálibu v „mašlaku“ – opiu vyrobeném z máku. „Toho užívají netoliko po všem tureckém panství lidé, ale i v Persii, Indii: též v Europě Poláci, Bulgaři, Valaši, Uhři a jiní s Turky mezující křesťané. Nebo zakládají sobě na něm mnoho, proto že je z myšlení všelijakých vyráží, jakoby se ním ožírali, fantazie a sny rozličné působí, dělá je smělé, totiž po všem těle je zapaluje, jak ho kdo mnoho aneb málo pojednou sní, že třebas sebe nečijí a jako bez smyslu a rozumu, dokud je síla toho mašlachu nemine, bývají.“¹⁰⁰

Na konci své obsáhlé pasáže, z které čtenář rozpozná Harantův odmítavý postoj, vyjadřuje povinnost křesťanů děkovat Bohu, že v takových bludích s mahumetány a jinými zaslepenými nevězíme, z toho se těšiti máme.

Za pozornost stojí zejména obsáhlé vylíčení politického systému Benátské republiky. Benátskou ústavu nazývá *mixtus status proportionē harmonica*, kterou hodnotí velmi pozitivně a poté vykládá rozličné druhy státního zřízení. Velmi podrobně a důkladně popisuje volbu knížete, obřady, které se konají při nastoupení vlády, typy úředníků, které město má aj. Obratně líčí i druhy trestů, které viděl nebo alespoň o nich slyšel. V Benátkách se díval na trest zvaný „strappacorda“: „Zločince ve skřípcích svázaného nahoru dolů tahali a tak údy mu týrali“ Při návštěvě Padovy se setkal s oblíbeným provozováním trestu u dlužníků – „jest také u nás neslýchaný obyčej, kterýž v Padui i jinde ve Vlaších a Francouzsku často přichází, totiž že dlužníci, kdyžby vězení pro dluhy ujíti chtěli, statek svůj právně věřitelům svým všecek postoupí, a již dále ničímž jim povinni nebudou; lečby zase něčeho nabyli, a že by tím postoupeným statkem všem zapláceno nebylo, i budou doplácovati povinni; Však aby vždy nějakou pokutou a posměchem pro dobrý příklad trestání byli, jest na obecním místě před Rathausem kámen k tomu naschválně, místem nějaký obraz, jako lva zč; připravený, a slove

⁹⁹ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 311.

¹⁰⁰ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 318.

lapis vituperii, lapis ignominie, lapis cessionis bonorum etc., totiž: kámen posměchu aneb kámen postupování statku, na kterýžto kámen, když kdo statek svůj pro dluhy všecken postoupí, vodí toho dlužníka biřicové nejprve s trubačem po předních ulicích města, až jej k tomu kamenu přivedou, kdežto jemu aneb on sám sobě (s odpuštěním) nohavice odvázáti, a obnažený po třikrát naň se posaditi a volati musí : Cedo bonis!.“¹⁰¹

Na jiných místech popisuje tresty za cizoložství či loupeže. Zvláštním typem trestu, zcela neobvyklým byl překvapen u náboženství Egyptanů. Cizoložství bylo trestáno velmi neobvyklým způsobem: „*Muže cizoložníka zpátkem tváří po ocasu hovada vsadí a žaludek dobytčí nevymytý na hlavu mu naruby obrácený překlopí, místo uzdy ocas do rukou dají, a tak jej po městě vodí. Týmž způsobem ženu: té otočí střeva okolo hlavy, jakoby klobásky byly, a podobnou měrou zpátkem posazenou po městě vodí, z ní posměchy a divadlo mají.*“¹⁰²

Všímá si i jiných městských nařízení, např. opatření proti prachu, písku, a podává přesný popis hostinců. Harant nezapomíná ani na zachycení obleku obyvatelstva.

Rozsáhlý exkurz tvoří Harantovy přírodovědné znalosti i když jeho reálný duch se neubrání jistým mylným informacím. Jednou z nich je domněnka o chameleonovi, který se podle Haranta živí jen vzduchem a slunečním svitem a plive smrtící jed. Harant byl tímto tvorem velmi fascinován, tudíž tomu odpovídá i jeho popis: „*Veliké co veveřice (a některé něco větší), hubené po hřbetě, puchýřů plné co zemská žába, šeredné, šeré a nazelené barvy, s ocasem dlouhým co německá myš, s hlavou velikou a s zuby ošklebenými, jakoby se smálo.*“¹⁰³ (obr. č. IX. v příloze č. 2) Další z fantastických vyprávění tvoří popis krokodýla, který prý nemá jazyka ani tlustého střeva a že se staví proti lidem od té doby, co jeden vladař dal rozbítí vykopanou olovenou sochu krokodýlovu. Žirafa prý vznikla zkřížením velblouda a leoparda aj. (obr. č. X. v příloze č. 2). Při popisu zvířat si všímá Harant jejich života, zvyků, užitku, jakož i jejich zařazení do skupin, jejich vzhledu, zvuku a jejich reakce na člověka. Ve spise je zachycen četný výčet od pštrosa, pelikána, gazelu, jednorožce, chameleona, leoparda, žirafu, vodního koně, delfína, létající ryby, sardele, krokodýla až po hád'ata tyrus, koroptve, kozy, faraonovy myši, poštovní holuby, dromedáry, rajskeho ptáka, labutě a mnoho dalších. Vypráví o nich historky či příběhy, jež četl nebo slyšel. Na Krétě se dozvěděl o zvláštním druhu ptactva „*jménem latinským caprimulgus, kozidojka, u velikosti žežulky u nás, kterýžto pták nočním časem kozy a ovce na poli dojí a s velikou škodou sedlákův mléko vytahuje a žere, bystře se uměje buď k stojícímu aneb ležícímu dobytku připojiti. (...) O tom ptáku i staří psali takto: "Rozprávějí o nich, že děti kojné kolibají, a z nich jejich krev zsau. Jmenují se v*

¹⁰¹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 49.

¹⁰² Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 323.

¹⁰³ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 9.

latinském jazyku *striges* (jakoby řekl "vrzavky"), proto že času nočního hrozně a strašlivě vrzají. " ¹⁰⁴ (obr. č. XI. v příloze č. 2)

Stejným způsobem vypráví i o rostlinách. Ačkoliv v botanice se při popisu opírá o herbáře ze současné doby, tak přesto při popisu růže z Jericha, libanonských cedrů, palmy, zvláštních druhů dubů a keřů se snaží, aby podal co nejvíce poznatků. Popisuje opět vzhled, plody, srovnává je s našimi rostlinami, aplikuje na užitek v lékařství. Uvádí podrobné popisy fíku, rajského jablka, daktylu¹⁰⁵, byliny terebintu¹⁰⁶, cedrového stromu, aloe a dalších. Poprvé se o flore zmiňuje v Padově, kde ho zaujala botanická zahrada, na ostrovech Krétě a Kypru ho okouzila zvláštní květena a neznámé ovoce. Dlouze vypráví o užitečnosti palmy. „*Není užitečnějšího stromu nad palmu. Nebo předně dlouhý kmen hodí se na stavení a všelijaké potřeby; ratolesti na rozličné nádoby, a zvláště jedno z něho dělají cuffaz řečené; z listů lůže, rohože, koše, a v jiných východní Indie zemích, znamenité drahé tkaniny, totiž zlatohlavy, axamity, damašky atd.*“ Zmiňuje se i o způsobu, pro Haranta nezvyklém, česání tzv. „indiánských ořechů“, čímž myslel jistý druh kokosových ořechů rostoucích na palmě. „*Obyvatelé egyptští, když to ovoce na podzim dozralé česati chtějí, bez řebříků na stromy lezou, proto že tak vysokých žádných nemají. Užívají pak místo řebříku provazu dosti tlustého, kterýž okolo štěpu kolem co obruč obváží, však prostranně, aby mohli mezi ten provaz a štěp prolezt. Když pak kdo nahoru leztí chce, přitiskne se k stromu, a toho provazu díl pod pažďí sobě dá, tak že životem mezi provazem a stromem bude; a poté máje košík na hřbetě přivázaný, nahoru rukama a nohama lehce co opice leze, vždy toho provazu jako obruče, povyleza trochu nahoru, za sebou potahuje.*“¹⁰⁷ (obr. č. XII. v příloze č. 2).

Mnohé obsáhlé popisy fauny a flory, ať už reálného či bájného charakteru nebyly jen novinkou v Harantově díle. Humanistické vnímání světa vedlo často k uvažování nad bizarními a často nebezpečnými rostlinami, přírodními úkazy, zvířaty i lidem podobnými bytostmi. Tato představa světa je zachycena již ve spise Mandevilla o cizích krajích ze 14. století, jehož údaje lze považovat za vrchol fantazie. Typickým příkladem by mohla posloužit tato pasáž: „*Pak od toho moře dobře tři dni púti vzdáli na púšti jest hora veliká, z niežto teče potok, v němžto drahé kamení roste mnoho rozličného. A s oné strany toho potoka jest veliká a široká roveň. Z niežto, když slunce vycházé, vychodie stromové, a vždy jich přibývá až do poledne, a po poledni opět zase vstupují v zemi poznenáhla; a když slunce zajde, tehda všickni*

¹⁰⁴ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 86.

¹⁰⁵ Daktyl – dnešní datle (srov. Gebauer, J.: Slovník staročeský., I. sv., Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1916)

¹⁰⁶ Terebint – keř pěstovaný kolem Středozemního moře, z jehož pryskyřice se vyrábí terpentýn (srov. Gebauer, J.: Slovník staročeský., II. sv., Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1916)

¹⁰⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 43.

vstúpie v zemi, že jich neviděti, ani miesta muož poznati, kde jsú stáli. A to se děje na vsáký den. A ti stromové nesúť ovoce, ale nesmí jich žádný učesnúti, neb praví, že jsú od kozla, ale ne od přirození; a ktož by chtěl učesnúti, ihned jej cos udáví.“¹⁰⁸ Ale výrazné prvky tohoto pojetí najdeme i v českých cestopisech 15. století. Rozsáhlé popisy španělské květeny a zvířeny příkrášlené fantazijním myšlením lze nalézt již ve spise Šaška z Biřkova při popisu Portugalska. „V okolních horách je mnoho hadů, štírů a ještěrek. Hadi jsou krátkí, ale tlustí, mají křídla, podobná netopýřím, a hlavy, ozbrojené hákovitými ostny. Když uvidí člověka nebo dobytek, letí za ním a pronásledují ho a zachycují se těmi zahnutými hroty, kousají. Uletí prý dva tisíce kroků nebo i více. Štíři jsou velcí jako prostřední lovecký pes a mají všelijak skvrnitý hřbet. Nikdo z našich je nikdy jindy neviděl. Ještěrky jsou o málo větší než kočka, také hlavu mají kočičí ne nepodobnou, a barvu zelenou. (...) Stromy rostou v těch horách takové, jakých v našich zemích není. Listy mají podobné rmenu a také nějaké ovoce přinášejí, které, když je rozlomeno, vydává silnou vůni....“¹⁰⁹ Stejný fantazijní charakter mají Harantova vypravování o kozidojkách, delfínech, o rybách, které se vymršťovaly vysoko nad mořskou hladinu. „Ty ryby měly křídla, téměř co netopýř“,¹¹⁰ napsal o tomto zvláštním stvoření Harant. Přestože bereme-li v úvahu tyto jednotlivosti, které by mohly budit dojem, že se u Haranta vyskytují určité znaky báje a fantazie, jejich frekvence je natolik malá, že zdaleka nemohou převážet základní tendenci Harantova díla: podat soubor přesných a ověřených informací o východních zemích formou, v níž se spojil naukový cíl Cesty s polobeletristickým zpracováním cestovních příhod, takovým způsobem, aby dílo plnilo nejen svou poznávací funkci, ale aby mělo i pro soudobého čtenáře dostatečnou míru přitažlivosti.

Nepostradatelným prvkem Harantova díla, převážně vyskytující se ve druhé části, jsou početná rčení a přísloví. Jak již bylo zmíněno, Erben při přípravě edice Harantova cestopisu tuto zálibu kritizuje. Už v předmluvě se o nich zmiňuje tak, že se *méně hodí, takřka s násilím přivlečeny jsouc*. Tato záliba se ale neobjevuje pouze u Haranta, ale je typická u humanistů nejen v našem národě, ale i v cizině. Je důležité, že se mu zde stal rovněž pramenem lidový fond, i když převážná většina přísloví a rčení jsou cizího původu. Ovšem, jak již bylo nastíněno, ve druhém díle je užívání přísloví často nevhodné a značně cestopisnou tematiku zatěžuje. Vrhá tím na Haranta stín ctižádostivé snahy ukázat očím čtenářů nevyčerpatelné bohatství vědomostí. Přesto však, jak jsem již zdůraznila, chci hájit Haranta a nejsem mínění, že se zde jedná o ctižádostivý rys jeho povahy. Harant tento fakt vysvětluje tím, že se je snaží

¹⁰⁸ Cestopis tzv. Mandevilla. Praha: SNKLHU, 1963, s. 152.

¹⁰⁹ Šašek z Biřkova, V.: Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha: Orbis, 1951, s. 79, 80.

¹¹⁰ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 72.

často citovat, protože „*se jimi stručně řekne mnohé*“.¹¹¹ Přísloví nejčastěji aplikuje na jevy, jež se mu naskytly pozorovat, ale i na své osobní zkušenosti. Mnohá přísloví, zejména vlašská, se dotýkají národní povahy, zvyků a životních potřeb. Uvedla bych některá typická rýmovaná česká přísloví uvedená v textu z nichž je jasné patrné, co chtěl autor říci: „*Dobrá vůle koláče jí, zlá hlavu tepe a řídký víno pít*“, „*Varuj se příliš zdravých krmí, příliš velikého štěstí a příliš dobrých lidí*“. Dozvíme se díky nim také o autorově nesmírné vášni ve veršování, neboť se snaží přísloví uvádět v rýmovaných spojeních.

Pomocí verše tlumočí i některé latinské básně a často jejich obsah rozšiřuje. Např. líčí žaludeční problémy na lodi při plavbě na Nilu:

*„Ventre verecundum minus est nil, nil mage ventre
Importunum, is vel medys in luctibus urget
Et memores jubet esse sui, cogitq jubendo“.*

*„Nic nestydatějšího nad břich není,
Nic nevhodnějšího, neb se vždy mění;
A jak u prostřed bolestí nás rmoutí,
Tak v každý čas pamět na se mít nutí.
Byť mu se pak chtěl kdo časem opráti,
Chtěj, nechtěj musí svůj poklis uzříti;
Byť jej pak chtěl i zavázati časem,
Však musí bezděk v stranu vrci pasem“.*¹¹²

Jeho přísloví se leckdy také stávají doplňkem k humoru, ironii a sarkasmu, což bylo v humanismu obvyklé. Situace, kdy hýřil vtípem a schopností pohotové reakce samozřejmě ve svém díle neopomněl vylíčit. Za zmínku rozhodně stojí událost, kdy Harant spolu se společníkem Heřmanem Černínem z Chudenic a jejich sluhou nastupují na loď do Benátek a tamější úředník chce vidět jejich osvědčení. Na listině stál nápis „Signor Hermano Czernin de Chudenic col uno servitore...*Tedy jeden pán a jeden sluha*“. Harantovo jméno totiž úředník v Tridentu zapomněl na osvědčení napsat. Aby se nemuseli vracet, snažil se Harant dostat z této situace s úsměvem a začal vysvětlovat: „*Signor Hermann Czernin, v tom já ukážíc na pana Černína, oznamuji jemu, že to jest ten pán zouplna dostavený. Dále aby mé jméno četl. On čte: de Chudenicz, col uno servitore; tu já na sebe ukáži a na služebníka, a že jsem de*

¹¹¹ Kožík, F.: Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce: z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii. Praha: Panorama, 1988, s. 111.

¹¹² Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 24.

*Chudenicz jemu jistím, a tak doložené i služebníka že vidí.*¹¹³ Jelikož není v tamní zemi zvykem, aby měl někdo více jmen, doplněná navíc názvem panství, úředník Harantovi uvěřil.

Dále si dělá legraci z mnohých pro něho nesmyslných zvyků a vlastností u Turků a Židů. Pokud zažije nějakou nepříjemnost, líčí ji v duchu ironie. Např. turecká hudba mu zněla tak, „*jakoby osel bubnoval a svině pískala.*“ V jiné historce se nám představuje autorův spolucestovatel Donato. Při jízdě na oslech v dálce spatřili Turky. Je zvykem, že když křesťan potká Turka, musí ze zvířete sestoupit a stát, dokud ho Turek nemine. Donato tomu ale špatně porozuměl a hrdě seděl stále na oslovi. Když spatřil rozzuřeného Turka, strachem z osla spadl.

Tyto zábavné celky tvoří kontrast k částem informativním, vzájemně se ale neruší, dokonale se doplňují a tvoří tak smysluplný celek.

Jedna z nejvýraznějších složek Harantovy mnohohrské osobnosti je jeho hudební dílo, o jehož umělecké hodnotě zjevně nepochyboval ani sám autor, zařadil je totiž do svého cestopisu na konec prvního dílu, který je tímto způsobem symbolicky uzavřen. Tuto skladbu nazval *Qui confidunt in Domino*¹¹⁴ a při níž se nechal inspirovat počátečními slovy biblického Žalmu. Erben ve svém tisku tuto skladbu vynechal, jakož i mnoho jiných písní, které nejsou sice Harantovy, ale které Harant zachytil při procesí a celé zaznamenal (obr. č. XIII. v příloze č. 2). Zdeněk Nejedlý¹¹⁵ hodnotí Haranta jako vynikajícího hudebníka na svou dobu, zvláště co se týká jeho vyspělé kompoziční techniky. Inspirativním prostředím pro získání hudebního vzdělání byl pro něho pravděpodobně osmiletý pobyt na rudolfínském dvoře, kde se jeho hudební talent značně rozvinul.

Cestopis je prostoupen mnoha doklady Harantových znalostí hudebního světa. Poprvé se o ní obšírně zmínil při plavbě na lodi Silvestra, kde se denně věnovali zpěvu různých litanií, modliteb a všichni se společně rozcházeli skladbou Ave Maria. Při každém zakotvení na pevnině po dlouhém pobytu na moři zpívali litanie jako poděkování za šťastný příjezd. Pečlivě si všímá hudebního umění jednotlivých národů, kterými putovali. Ačkoliv se jedná o pouhé konstatování bez jakéhokoliv autorova hodnotícího postoje, přesto jsou dalším dokladem o Harantových nevšedních hudebních zájmech. Zmiňuje se o arabských hudebních pověstech: „*K tomu měl obyčej náš mouřenín, když se mu stýskalo jíti, že zastavil některého z velbloudův, kteréhož nejčerstvějšího býti poznal, (...) potom naň vlezl, a před námi ruce a nohy v hromadu před sebe co opice slože a zadek proti nám obrátě, se posadil. Po té dal se v zpívání, a to z obyčeje starodávního, o kterémžto někteří píší, že to činí Arabové, aby velbloudům tím ochotnější chůzi učinili, a že vedlé zpěvu, jak kdo rychle aneb nespěšně zpívá,*

¹¹³ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 14.

¹¹⁴ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 400-405.

¹¹⁵ Nejedlý, Z.: Skladby Křištofa Haranta z Polžic., Zvon, 5, 1908, č. 11, s. 176.

velbloudy vycvičené mají, že tak spěšně aneb nespěšně kráčejí.“ Jejich umění hodnotil také: „Náš za časté oběma konci píšťaly pouštěl: *Cantava da due parte, jakoby žáby kukaly.*“¹¹⁶ Zajímavým způsobem popisuje tureckou hudbu, která zněla v průvodu, v němž byl veden ulicemi Kairu mladý vznešený Turek k obřízce. V tomto průvodu jelo dosti „rozličných muzikantův, trubačův, bubeníkův, pískačův, gajdařův a jiných muzik,“ pak „za těmi jelo mnoho žen na pěkných a nákladně obestřených mezcích aneb oslích, kteréž divně křičíce zpívaly, nejináč než jakoby jazyků neměly a skrze samý chřtán se nadíraly velmi nelibým hlasem.“¹¹⁷ Velmi zajímavě popisuje hudební zvyky u mohamedánů, kteří putují do Mekky, přičemž „osm muzikářův, kteříž violy v rukou nosí a bez přestání pískají až do času odpočívání“ a „...jednostejně některé zpěvy a písne prozpěvují ku poctivosti proroka Mohameda.“¹¹⁸ Nesmím zapomenout, že Harant v průběhu svého exkurzu Indií se dotýká také indické hudby, když popisuje rituální pohřby Indů žehem na hranicích. „A však manželky, zvláště vzácnější, tak svým manželům věrné jsou, že po smrti mužův svých na hranice, na nichž těla mrtvá na prach spalují, u přítomnosti přátel a známých, jimž k libosti ty manžely pojímaly, tu s nimi se rozžehnávajíce, při velikém zvuku hudby a s pochvalou všech přítomných, dobrovolně s radostí skákají a se s nimi za živa upalují.“¹¹⁹ Harant se zaměřoval i na hudební lidovou tvorbu. Např. v Benátkách pozoroval lidové tance i komedie, zaposlouchával se do světských písní jeho společníka Nizozemce Lamperta, který „rozličné písne v svém Niderlandském jazyku pobožné i světské zpíval.“¹²⁰ Dále seznamuje čtenáře s antickými pověstmi týkající se hudby, vypráví o delfínech a jejich hudebním sluchu.

Hudba byla pro Haranta důležitá složka života, proto se jí ani na své cestě nezříkal. Můžeme se dočíst, že si zazpíval na lodi s poutníky, při procesí u svatých míst v Jeruzalémě nebo i za svého pobytu v kláštrech. Podrobně se zpěvy litanií, hymnů a různých nápěvů zabývá při popisech klášterů a kaplí ve Svaté zemi a Jeruzalémě. Harant tyto úryvky zpívaných hymnů ve verších do svého díla zaznamenal a Erben některé zachovává také: „*Eia fratres charissimi, Christi mortis mysteria Canamus etc.*“¹²¹ Rozdíl je ale v tom, že Harantův text, například kapitola devatenáctá obsahuje těchto úryvku velmi mnoho, kdežto Erbenova edice uvádí jen některé.

Z popisu písní, kdy uvádí známé písne česky a jiné latinsky je zřejmé, že Harant znal dokonale latinský i český způsob písní při obřadech a mších. Dokládá to záznam, kdy si dokonce zazpíval s mnichy v kapli Božího hrobu latinskou mši.

¹¹⁶ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 81.

¹¹⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 213.

¹¹⁸ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 280.

¹¹⁹ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s.159.

¹²⁰ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 32.

¹²¹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 142.

3.3 Porovnání prvního Harantova cestopisu s Erbenovou edicí

Karel Jaromír Erben, rodák z Miletína a pro nás významná osobnost v 50. letech 19. století, kdy působil jako archivář hlavního města Prahy. Doba, v níž tíživé politické poměry znepríjemňovaly tvůrčí činnost. Rozmach cenzury a politický útlak doléhal především na české spisovatele, jejich sesazování z úřadů vzbuzoval nestálé obavy a strach.

I Karla Jaromíra Erbena zasáhla děsivá persekuce, a proto znechucen veřejným životem, unaven úřadem se uzavírá sám do sebe. Sám zaznamenává: „*Ten život v úřadech je skutečný života mor – den po dni uchází a člověk při té jednotvárné každodenní robotě toho ani nepozoruje, nežije sobě ani jiným, vždy jen odkládá, až pak nenadále pojde, mnoho neuživ, mnoho neprospěv a proto také ani mnoho hluku po něm nebude.*“¹²² V tomto vnitřním rozpoložení se Erben věnoval studiu staročeské literatury a vydáváním jejich památek. Podle Antonína Grunda bylo tehdy vydávání staročeských textů naléhavou povinností literární kritiky padesátých let, která usilovala o upevnění a ustálení jazyka a chtěla díla zapomenutá a v rukopisech nepřístupná pevně včlenit do české literatury. Erben, jenž měl velký podíl na vydavatelské činnosti Matice české a jenž prý údajně kolem sebe nenašel dost schopných pracovníků, kteří by měli úroveň znalosti starého jazyka i historické zkušenosti, se ujal editorské činnosti. V poměrně krátkém čase, v období patnácti let vydává devět děl ze staré literatury, často díla, která obsahovala několik svazků. Do tohoto výčtu edicí patří i dvoudílná *Cesta do svaté země Křištofa Haranta z Polžic (1854 -1855)*.¹²³

To, že se rozhodl editovat právě Harantovo dílo, mělo několik důvodů. Erben se vyjadřuje takto: „*Národně buditelský osten se skrýval v životopisu tohoto ušlechtilého kavalíra českého, který byl pravým výkvětem renesančního šlechtice, „muž přímý a srdce nad míru dobrého“, statečný v boji s Turky, básník, hudebník i kreslíř, jemuž osud přichystal potupnou smrt pod mečem katovým při Staroměstské exekuci.*“ Dalším důvodem byly básnickovy vzpomínky z dětství na hrad Pecku, který byl Harantovým panstvím a „*kde s utajeným dechem a srdcem bolestí zavaleným shlížel trosky bývalé slávy, opršalé nástěnné malby, a sbíral u klíčníka i v poddaném městečku zkazky o někdejším majiteli, tradicí uměle nadnesené.*“¹²⁴ Poté důkladným studiem v archívech se seznámil s osudy Harantova rodu a zpracoval Harantův životopis. Dodnes se jedná o nejzveřejněnější biografii Haranta z Polžic.

A nyní se dostávám k hlavnímu úkolu mé práce, ačkoliv již mnohé bylo řečeno. Erben Harantovo původní vydání z roku 1608 chtěl přizpůsobit „laickému čtenáři“, proto tento text jazykově upravil. Jak již jsem zmínila, své vydání zpřístupnil hlavně tím, že vynechal

¹²² Grund, A.: Karel Jaromír Erben. Praha: Melantrich, 1935, s. 114.

¹²³ Grund, A.: Karel Jaromír Erben. Praha: Melantrich, 1935, s. 119.

¹²⁴ Grund, A.: Karel Jaromír Erben. Praha: Melantrich, 1935, s. 169.

latinské i řecké části textu a cizí slova nahradil slovy českými a to tak, že původní cizí slovo zaznamenává do poznámkového aparátu. V předmluvě Harantovy edice se k jazyku 16. a počátku 17. století vyjadřuje: „*Co se pak jazyka samého ve spisu tomto dotýče, nemůžeme ho nikoli naskrze a bez výjimky za vzor správnosti a dokonalosti schvalovati. Neb toho času spisovný jazyk český vůbec již velmi byl pokažen, zvláště v užívání přičestí tak řečených.*“¹²⁵ Zásady, jimž se Erben řídil, odpovídaly v podstatě jazykovému purismu, udržující mluvnickou tradici Dobrovského a Jungmanna. Na jazykové historismy čili jazyk starých památek pohlížel jako na koření v literatuře, přičemž zcela zásadně odsuzoval germanismy v umělecké tvorbě, což byla přirozená reakce proti německému vlivu v kultuře. Zásadně se též stavěl proti přejímání dialektických rčení a zvláštností spisovné češtiny. K jeho obecně puristickým znakům patřilo i to, že spisovný jazyk nemá napodobovat řeč lidovou, jež má podle něho „*své zvláštní podmínky i zákony, jiný svět představovaný i citový.*“ Erbenovo stanovisko byl tzv. „návrat k spisovné jednotě“, proto také neviděl záruku obnovy jazykové jednoty, pokud by byly nářeční ukázky uměle a nahodile vkládány do spisovného jazyka.

Podle Erbena je Harantův spis psán ne vždy jazykově vytříbeným slohem. Některá vyjádření odpovídají neosobnímu literárnímu stylu, jenž by se dal charakterizovat jako těžkopádná stylizace biblického jazyka. V textu se projevuje vliv běžné konverzační češtiny. Jeho spis postrádá českou stylovou jednotnost a čistotu jazyka, což byl hlavní nedostatek, který Erben Harantovi vytkl. Harant znal nejen mnoho jazyků, ale i mnoho četl v latině, němčině a italštině, což se poté muselo projevit v jeho vyprávění. Harantův polyglotismus je patrný hlavně v lexikální rovině. Najdeme zde mnoho cizích výrazů a obrátů, převážně německá slova, používá často archaismy. Tyto způsoby vypomáhání si souvisí převážně s terminologickými obtížemi. Leckdy chtěl Harant čtenáři něco detailně popsat, avšak jeho mateřština některé výrazy zkrátka neobsahovala. Musel si vypomoci používáním opisů a právě danými výrazy z románských jazyků. Loď v textu nazývá jako „nave“, námořníky označoval jako „marináře“, lodního písaře nazývá „scrivan“. Velmi poeticky se o jeho jazykovém nadání a o jeho vyprávěcím stylu vyjadřuje M. Rypl: „*Mluva jeho podobá se zahradě, v níž mnoho pěkných květin domácích, ale i skupenin rostlin cizopásných, které dosvědčují, jakou oblibu měl spisovatel pro řeči cizí.*“¹²⁶

Harantova zásluha spočívá především v důkladném vysvětlení jmen označujících města, místa, které často podpořil i etymologickým výkladem. Například slovo pyramida pochází „*od řecké slova pyr, totiž oheň, a to proto, že dole od spodku široce, k vrchu pak čím výše tím úže se*

¹²⁵ Erben, K.J.: (ed.), Krystofa Haranta Cesta., s. XI., Praha 1854.

¹²⁶ Rypl, M.: Úvaha o cestopisu Harantově. In: Listy filologické a pedagogické. Praha 1886, s. 276.

stavěli, tak rovně jako každý oheň svým vrchem k píci směřuje a se ztenčuje, tak tyto, aneb jako Diamant špičatě k vrch staveny byly a jsou.“¹²⁷

Harant se ve svém díle snaží o vytříbený jazyk, ale neblahý vliv jeho polyglotismu mu způsobuje značné obtíže. Promítá se jasně v syntaktické výstavbě jeho cestopisu, v užití přechodníků bez ohledu na rodovou koncovku (např. *Arabové vyskytna se nad vodou...*)¹²⁸, často se zde vyskytují chyby v užívání pádů, místo genitivu používá akusativu a poté časté tvaroslovné omyly (např. *duál* zaměňuje s plurálem: *Ty dva česká*, nesprávné tvary číslovek: *dvoum zprávám*, nezvyklé širší formy komparace adverbii: *víceji, méněji, spíšeji*, chybné tvary zájmen: *o vypsání Arabské zemi a národa v něm*, přičemž Erben správně opravuje: *o vypsání Arabské zemi a národa v ní* atd.). Velmi často buduje Harant složité periody a na počátek těchto period často po vzoru latiny staví relativa. Harantovy periody představují nekonečná souvětí, mnohdy proplétaná bezpočtem odkazů na díla významných osobností: „*Kterýchžto mužův a pánův slavných příkladem maje i já úmysl a žádost věcí čítaných a slýchanych poněkud poznati a zkusiti, obral jsem sobě některá přední místa a země, v nichž předešle nejsvětější, nejmoudřejší a nejslavnější za Starého i Nového Zákona byli, kdež nejstarožitnější národové bydleli, z nichž nám všech dobrých řádův a ctnostného obcování pravidlo pošlo, a což nejhlavnější jest, v nichž pán bůh všemohoucí největší skutky a zázraky tehdejších časův konal, v nichž Kristus pán, syn boží a spasitel náš jediný, osobně pro naše spasení putoval a pracoval, a sumou země, kteréž rájem zemským někdy byly, ty jsem z obzvláštní horlivosti, s velikým života nebezpečenstvím před sebe vzal, a do nich se s boží pomocí vypravil: ač jsem se měl nač ohlédati a strašiti, když těch časův mezi J. M. C. pánem, pánem nás všech nejmilostivějším, a Tureckým tyranem válka v Uhřích se začala, abych se do jistého nebezpečenství nevydával, kteréžby mně potkalo, kdybych byl za J. M. C. poddaného a z těchto zemí poznán.*“¹²⁹ Erben nechtěl do původního spisu příliš zasahovat, proto poupravil jen hrubé přestupky, jichž se ale podle M. Rypla dopouštěli téměř všichni vrstevníci Kryštofa Haranta.¹³⁰

Velmi detailní analýzou zkoumající oblast slovosledu v Harantově textu, přesněji řečeno postavením příklonky v humanistické češtině, se zabývala ve své diplomové práci Šárka Lešnerová.¹³¹ Popisuje inventář příklonek v textu Kryštofa Haranta a srovnává jejich tvary s dnešní češtinou. Poukazuje na tvary pomocného slovesa být, které u minulého času mají příklonný charakter „*což také začal dokazovati, až **jsme** toho vděční byli*“ (II. 90), tvary osobních zájmen v příklonné pozici „*On lekv **se** šel k tulmačovi, a že **mi** všechny peníze*

¹²⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 192.

¹²⁸ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 98.

¹²⁹ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

¹³⁰ Rypl, M.: Úvaha o cestopisu Harantově. In: Listy filologické a pedagogické., Praha 1886., s. 277.

¹³¹ Lešnerová, Š.: Postavení příklonky v Harantově cestopisu. [Diplomová práce]. Praha 1997. FF UK.

pobrali, jemu oznámil.“ (II. 94) Neurčitá zájmena fungují také jako příklonky „*po loupeži navracováno bývá, když se co málo zanechá, jakoby úroku z jednoho sta třiceti přijal, tak vzácně bývá*“ (II. 65). Skupinu příklonek tvoří i krátká adverbia, spolu se spojkami a částicemi „...*a to proto, že prý pohané z města Thor...*“ (II. 78), „*keréžto však věci dostávají se jim odjinud,*...“ (II. 88). Autorka textu dochází k závěru, že inventář příklonek v Harantově textu se téměř shoduje s jejich dnešním repertoárem a je značně široký, ale zásadně se však různí humanistická a dnešní pravidla pro užívání těchto prvků inventáře v konkrétních větách. Při zkoumání postavení humanistických příklonek se soustředí tedy na takové příklonky, jejichž příklonnost bude průkazná. Vhodným zástupcem ze širokého repertoáru příklonek volí příklonku *se*, neboť pro výzkum slovosledu se jeví jako výhodná. Zkoumá její postavení a funkci v Harantově textu ve větě hlavní, vedlejší, v infinitivních a přechodníkových konstrukcích a v mnoha dalších syntaktických strukturách.

Na základě zde uvedených rozborů Harantova cestopisu lze tedy konstatovat, že jak po stránce jazykového zpracování, tak i po odborné stránce představil Kryštof Harant dílo, jehož cílem bylo oslovit vzdělanou, sečtělou veřejnost.

K porovnání obou děl lze na závěr říci, že za základní edici Harantova díla je považováno i po 150-ti letech vydání Karla Jaromíra Erbena, které ovlivnilo i pozdější autory. Za jednoho z autorů je považován Karel Hrdina, který pro potřeby školní četby vydal Harantův popis Egypta a zaměřoval se především na pasáže popisující vlastní cestovatelovy dojmy.¹³² Ačkoliv Erben jednoznačně nespecifikoval ediční pravidla, lze je z jeho úvodu alespoň částečně odvodit. Jak jsem již zmínila, Erben vycházel z mínění, že čeština sklonku 16. století již byla „poškozená“, a proto některé původní Harantovy pestré tvary zájmen, přechodníků i příčestí pozměnil. Dalším významným zásahem do textu, který jsem rozebírala, představují opravy cizích slov, které editor nahradil správnými obrozeneckými tvary a na původní výrazy upozornil v poznámkách (např. *nave*, *šif* nahrazuje českým výrazem *lod'*, *sklav* – *otrok*, *spuntovati se* – *spolčiti se*, *plundrovati* – *ničiti* viz slovníček cizích výrazů v příloze č.1). Erbenova edice nemá s původním zněním, strukturou, grafikou mnoho společného, chybí zde obrázky, mnohdy upravil i různé typy písem, vyloučil pro něho nedůležité latinské a řecké texty, listiny a dokumenty, zpěvy atd. Marie Koldinská se k Erbenově edici vyjádřila takto: „*V některých pasážích se tak jedná o dost odlišný text, který vzhledem k primátu Erbenovy edice žije pod Harantovým jménem nový život tzv. „život po životě“.*“¹³³

¹³² Hrdina, K.: (ed.), Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic Cesta po Egyptě. Výbor z 2. dílu jeho Putování aneb Cesty z království českého do Benátek. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví, 1926, v rámci řady Vybraná díla.

¹³³ Koldinská, M.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: Cesta intelektuála k popravišti. Praha: Paseka, 2004, s. 409.

4. CESTOPIS JAKO ŽÁNŘ - POVAHA ŽÁNŘŮ

Četné exkurzy při Harantově líčení cesty do Egypta jako např. popis zemí velmi vzdálených, Etiopie, Sýrie, Přední a Zadní Indie, Sundské ostrovy, Čína, starověký Babylon, avšak i dějiny mongolské říše, zejména výbojů Tamerlanových a obecné dějiny Islámu vyplňují největší část popisu druhého dílu. K nim patří také popis řeky Nilu, starověkého „ostrova“ Meroé, krokodýlů, hrocha, příčin nilského rozvodňování, zevrubnější popis egyptských dějin, a tak se pravý popis cesty a zážitky z putování v knize téměř ztrácí. V prvním díle je zachycena cesta do Palestiny, pro kterou měl autor zřejmě velké množství informací jak od cestovatelů před ním, tak z dostupné literatury. Pro pouť egyptskou, kterou zaznamenává v celém druhém díle, již ale neexistovalo takové množství záznamů. Dále uvážíme-li, že se Harant vypravil do Egypta v době, kdy vzdělaná Evropa kromě matného pojmu o obeliscích a pyramidách neměla téměř ani tušení o bohatém kulturním dědictví nejstaršího národa na světě. Proč tedy tyto zdlouhavé obsáhlé exkurzy Harantovy? Podle mého názoru jsou možné důvody dva. Jedním důvodem by mohlo být, že chybějící vědomosti o dějinách Egypta nahradil obsáhlými exkurzy do historie jiných zemí. Zde mohl uplatnit své veškeré vědomosti nastudované o těchto končinách a tímto způsobem poukázat na svou vzdělanost. Druhým důvodem by bylo, že toto jakoby záměrné odchylení od tématu, znamenalo pokus o napsání jiného žánru nežli cestopisného, např. kosmografie.

Je zajímavé, že veškeré dlouhé pasáže, týkající se geografie, v kterých chtěl Harant čtenáře poučit, K.J. Erben ve své edici poupravil. Editor některé pasáže zkrátil, vyloučil „méně důležité“ latinské a řecké texty, mnohé listiny a dokumenty či marginální popisky. Jistě je na místě klást si otázku, proč právě Erben, který představuje nejúplnější edici tohoto díla, tyto vstupy vypouští. Jak již bylo nastíněno, Erbenovým úsilím bylo editovat Harantovo dílo ale jako žánr cestopisný a ne jako kosmografii. Erben chtěl editovat cestopisné dílo do Svaté země. Vše co se týká Palestiny, náboženského charakteru, biblických památek přesně a důkladně zachovává. Jakmile se ale vyskytnou zdlouhavá vysvětlování, popisy, která s daným putováním nemají mnoho společného, převážně ty ve druhém díle původního Harantova vydání, vypouští je.

Na rozdíl od starších českých cestopisů 15. století, myslím např. cestopis pana Šaška z Biříkova¹³⁴, se nejedná o prosté postřehy poutníka zaznamenávajícího co se nabízelo k vidění. Zde tvoří nosnou linii celého vyprávění vlastní cesta a pozorování života. Cestopis nemá statické výkladové momenty a jeho autor soustřeďuje pozornost ke všemu, co českého

---

¹³⁴ Šašek z Biříkova, V.: Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha: Orbis, 1951.

rytíře mohlo zajímat v cizích zemích. Šaškův deník zachovává některé tradiční rysy středověkého cestopisu, např. jak již bylo zmíněno fantastické motivy někdy až pohádkového typu. Podstatnou část díla ale naopak tvoří vše, co souvisí s každodenním životem, především to, co bylo vlastní cítění a myšlení rytíře. Proto v jeho deníku najdeme popisy turnajů, her a podívaných, lovu a módních zvláštností v oblékání. Zcela odlišný od Šaškova pojetí lze postřehnout v Harantově díle charakter vědecký a to již i v jeho pracovní metodě. Střídají se v něm jednotlivé události dobrodružné cesty, popisy krajin, míst, zvyků, životního stylu i povahového založení obyvatel jednotlivých východních zemí, které za svých cest poznal. Jedná se jakoby o řetězec drobných monografií, jakési obrázky východních národů, které jsou skloubeny v jediný celek epickým vyprávěním. Harant chce ve své knize přinést neosobní popisy a často i analýzy. Snaží se, aby spis měl určitou poznávací hodnotu.

Především se jeho dílo vyznačuje tím, že výklady o náboženských, politických a místopisných otázkách netvoří již pouhé vložené kapitoly nebo úseky textu popisující cestu, ale samostatné větší celky na konci druhého dílu. Tyto partie mají funkci shrnutí a doplnění faktografických údajů obou základních částí cestopisu a podtrhují tak jeho naukovou složku.

4.1 Cestopis - kosmografie - apodemika

Žánrová příslušnost památek starší české literatury je trvale a v posledních desetiletích aktualizovaně předmětem zájmu literární historie. Jaroslav Kolár se k této problematice velmi pozitivně vyjadřuje: „*Děje se tak pochopitelně a právem a jak ukazují výsledky domácího, ale i evropského zkoumání, je to terén, na němž se lze dobírat stále nových výsledků produktivních pro rozvoj disciplíny.*“¹³⁵

Posuzování aspektů u jednotlivých žánrů týkající se středověké literatury ovšem není tak jednoduché. Problematikou žánrů starší ruské literatury se zabýval D.S Lichačev¹³⁶, který uvedl, že ve starší literatuře je nutno počítat s tím, že se žánry dělí na základě mimoliterárních funkcí, dále je nutné brát v úvahu, že názvy žánrů starší literatury není možné vytvářet na základě současné terminologie, ale je nutno hledat jejich označování v dobovém úzu. Odborně vysvětluje termín žánrová struktura takto: „*Repertoár žánrů uplatňovaných v literárním životě určité doby nepředstavuje řadu útvarů stojících izolovaně vedle sebe, nýbrž představuje soubor živých organismů, které jsou dobovým míněním hierarchizovány, vzájemně se doplňují, ale i prolínají a obohacují, jsou ve vzájemných vazbách.*“ Posledním

---

¹³⁵ Kolár, J.: K žánrovému statutu děl starší české literatury. In: Česká literatura. Ročník 42. Ústav pro českou literaturu AV v ČR, Praha 1994, s. 496 – 50.

¹³⁶ Lichačev, D.S.: Poetika drevnerusskoj literatury. Moskva 1979, s. 55 – 58.

aspektem, který nelze opomíjet a je třeba si uvědomit, že pod jedním dobovým označením mohly být míněny různé žánry; žánrové rozlišení bylo dáno tématem neboli žánrová tematika.

Ačkoliv byla jeho pracovní východiska stanovena na základě studia materiálu starší ruské literatury, mohou posloužit v rámci žánrového bádání i u jiných slovanských literatur. Tento fakt potvrzuje i Josef Hrabák ve své Poetice, kde uvádí: „*Co se pociťovalo v dané době za žánr, můžeme určit nejlépe tím, že prozkoumáme všechny útvary označované soudobými autory, teoretiky a čtenáři tímž žánrovým (shrnujícím) názvem a pak hledáme, co měly společného po stránce tematiky a po stránce morfologické.*“¹³⁷

Budeme-li tedy studovat podrobně dobové označování žánrů, přesto se mohou vyskytnout problémy. Určité pojmenování totiž nemusí jednoznačně odpovídat žánrovému označení, neboť žánrové označování bývalo často zaměňováno. Skutečností je, že například pro označení jednoho žánru existovala řada různých termínů. Toto tvrzení dokládá ve své studii Milan Kopecký u žánru cestopisného a zjišťuje v předbělohorské době v naší literatuře užívání termínů cesta, jízda, putování, pouť, vandr, historie, peregrinace, itinerarium aj.¹³⁸

Nejde však pouze o otázku pojmenování jednotlivých žánrů, ale také o jejich podstatné znaky a o jejich funkci. Eduard Petruž¹³⁹ ve svém příspěvku k pokusu o rekonstrukci genologického systému osvětluje další typické znaky naší literární tvorby 16. století. Pro literaturu 16. a počátku 17.století platí obecné pojetí žánrů jako vzájemné prolínání jednoho žánrového systému jednoho období s žánrovými systémy jiných vývojových etap. Totéž se vztahuje i k existenci přechodových žánrových útvarů, které existovaly uvnitř žánrového systému jak krásné literatury, tak i mezi literaturou krásnou a naukovou. Specifikou pro žánrový systém zkoumaného období literárního vývoje je to, že počet těchto přechodných žánrových útvarů (zejména mezi krásnou a naukovou literaturou) je prokazatelně vyšší než v předchozích a pozdějších etapách literárního vývoje. Z tohoto zjištění tedy vyplývá skutečnost, že pro základní literární žánry tohoto období není vyloučena možnost plnit jak funkci beletristického díla, tak díla věcné a naukové literatury.

Jelikož se ale zabývám konkrétním historickým dílem, zaměřím se na žánrovou povahu Harantova spisu. Žánry věcné povahy byly v literatuře 16. století podstatně rozšířenější než žánr krásné literatury. Do tohoto věcného charakteru povahy žánrů vedle mnoha jiných býval zařazován i široký okruh děl cestopisné povahy, „které byly žánrově označovány jako *cesta*, *putování* či *vypsání* a pokud inklinoval spíše k systematickému pojetí, též jako *kosmografie*, která stála již na pomezí naukové literatury,“ soudí E. Petruž.

¹³⁷ Hrabák, J.: Poetika., Praha: ČS, 1973, s. 81.

¹³⁸ Kopecký, M.: Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta 224, Brno 1979, s. 90

¹³⁹ Petruž, E.: Genologický systém české literatury 16. století. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity D 32., 1985, s. 52.

Příruční slovník jazyka českého vysvětluje termín kosmografie jako nauku o povaze a stavbě světa, statická část vědy o světě, kosmologii.¹⁴⁰ K této žánrové příslušnosti se přiklání i Zdeněk Beneš, který se pokusil ve své studii poukázat na několik charakteristik Harantova obrazu světa, které dokazují zařazení Harantova díla do tohoto žánru. Psaní kosmografie v období humanismu tedy znamenal pokus o celkové popsání světa jako jednotného celku. Tento princip popsání „kosmografického modelu světa“¹⁴¹ mohl být ovšem splňován různými způsoby a v různé míře. Harant ve svém díle popsal nejen průběh samotné cesty na svatá místa, popsal krajiny a města jimiž procházel, zaznamenal události a příběhy, jež na ni zažil. Nespokojil se ale ani s tím, aby své zážitky obohatil vyprávěním o událostech, které se k tomu, co viděl a prožil nějakým užším způsobem váží. Jejich připojení však ještě nijak výrazně nevybočuje z běžného obsahu cestopisných knih jeho doby. Rozdíl ovšem je v tom, že jeho příležitostně zmínky se mu v jeho knize rozrostly natolik, že tvoří k vlastnímu popisu jeho putování prakticky rovnocenný doplněk. Rozsáhlé popisy i těch národů, jejich zvyků i dějin, které žily zcela mimo oblast, jíž Harant putoval, jsou toho zřetelným příkladem. Konfrontace autorovy subjektivity s dobovým věděním je výsledkem díla. Dobovému vědění o povaze světa odpovídala jistá uspořádanost, jejímž organizačním principem se stává určitý koncept světa. To jak se tento náhled na svět projevuje v jeho díle, vypovídá něco o rámci renesančního modelu světa, modelu založeném na postavení člověka v reálném světě, což odporuje výkladu středověkého modelu světa, v kterém byl výklad světa čtenáři sugerován pomocí fikce, např. ve spise Mandevilla¹⁴² a mnohé prvky lze nalézt i u Šaška z Biřkova.¹⁴³

Hloubku proměny modelu světa, jehož základem se stává pohyb v reálném prostoru a v historickém čase, zpracoval ve své úvaze Michail Bachtin. „*Materiálně tělesný princip země a reálný čas se stávají relativním centrem nového obrazu světa. Ne povznášení individuální duše po nadčasové vertikále do nejvyšších sfér, nýbrž pohyb celého lidstva dopředu, po horizontále historického času se stává základním kritériem všeho hodnocení. Individuální duše, která vykonala své, stárne a umírá spolu s individuálním tělem, ale tělo lidu a lidstva, zúrodněné zemřelými, se věčně obnovuje a kráčí neúchylně vpřed po cestě historického zdokonalování.*“¹⁴⁴ Proměna v pochopení výkladu světa je tedy založena především na skutečném putování tímto světem, založeným na jeho znalosti, na autentickém faktu.

¹⁴⁰ Příruční slovník jazyka českého. II.sv., Praha: Česká akademie věd a umění, 1937- 1938, s. 301.

¹⁴¹ Beneš, Z.: Cesta do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa. In: Bobková, L. – Neudertová, M.: (edd.), Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem: UJEP, 1997, s. 139.

¹⁴² Cestopis tzv. Mandevilla., Praha: SNKLHU, 1963.

¹⁴³ Šašek z Biřkova, V.: Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha: Orbis, 1951.

¹⁴⁴ Bachtin, M.M.: Román jako dialog. Praha: Odeon, 1985, s. 364 -366.

Tato vnitřní proměna vnímání světa je samozřejmě příznačná i pro Haranta. Zaměřila bych se na dva základní principy v Harantově díle, na nichž je podle Z. Beneše „kosmografický model světa“ založen. Za základní znak lze považovat svět rozdělený do dvou hodnotově orientovaných a zároveň základních částí: svět křesťanský a „Barbarie“. V souladu s tímto pojetím světa také umísťuje Jeruzalém. Leží podle něho ve středu světa. Tuto polohu charakterizují takové příznaky jako čistá a pramenitá voda, úrodná země „mlékem a strdím oplývající“, tudíž město se pro něho stává pozemským rájem a městem pravdy. Toto město považuje za obydlí křesťanů a jako měřítko pro srovnání s jinými zeměmi světa. Na stejné úrovni jako Jeruzalém staví Harant vlast. Bez existence vlasti nelze cestovat, neboť poutník by si poté nemohl vytvořit vlastní, skutečný obraz o objevené části světa. Aspekt, který tvoří vlast se projevuje pouhým přirovnání místa či stavby nebo města k obdobným známým místům a objektům doma. Beneš Harantovo stanovisko o nutnosti vlasti interpretuje takto: „*Věčně potulování, jež nemá své východisko, ale ani cíl a dokonce ani místo, kam by se bylo možné vrátit, pojímá autor cesty do Svaté země jako smyslu prostou činnost proto, že tulák nemá možnost vytvořit si obraz reality. Brání mu v tom měřítko pro srovnání, kterým by mohl uvést všechny jednotlivosti v jeden celek.*“¹⁴⁵

Druhým základním principem vypovídající o Harantově vnímání světa se stává znak civilizace země. Znakem civilizace země je pro Haranta kvalita vody. Pokud mluví o kvalitě vody, případně i množství vody, vždy zaznamenává příčiny její jakosti a okolnosti, jež ji ovlivňují. Štítivě se zmiňuje o místech, kam jako žízňiví poutníci dorazili ke studni a chtěli se napít, ale než se stačili napít, tak jejich průvodce Turek s ostatními do ní skočili, vykoukali se a poté jim dali napít. S mírou opovržení to popisuje takto: „*Když sme pak víno, kteréž jsme s sebou měli, vypili, přestali jsme na vodě, nebo velmi dobrá a dosti čerstvá byla. Ale ta lotrovská chasa Turecká z pěšího lidu velikou nám nechut’ a zošklivení té vody činila. Neb jak se k pramenu dostali, hned z svých košil se svlekše, nazí do té vody skákali, a v něm svá nečistá těla obmývali a chladili; my pak pro velikou horkost a žízeň předce jsme ji pít musili.*“¹⁴⁶ Avšak kladně hodnotí úroveň káhirských lázní, které navštívili a o jejichž účinku byl příjemně překvapen. „*A tu nás jednoho po druhém po všem těle drbal, třel a otíral šatem přes ruce obaleným, jako u nás ostrými a namydleným pytlíkem obyčej jest. Potom nám na zem se položití a roztáhnouti kázal, tu nás divně za ruce, za nohy vzhůru táhl a třásl, jakoby z nás duši vytrásti chtěl, semotam obracel a rukama po hřbetu tlačil a tiskl, až na nás jedním kolenem naklekoval a se zapíral; což v pravdě nám nercilit’ smíchu podobné, ale víc strašlivé býti se zdálo, aby snad někomu kloubů aneb příbíbí nepřetočil, neb kostí napolámal, ač jest s*

¹⁴⁵ Beneš, Z.: Cesta do Svaté země Kryštofa Haranta jako kosmografický obraz světa. In: Bobková, L. – Neudertová, M.: (edd.), Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem: UJEP, 1997, s. 144.

¹⁴⁶ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 220.

námi milostivě nakládal, věda snad že jsme my takovému nelibému pohodlí nezvyklí; nebo jiným nastoupí oběma nohama na záda a držíc se rukama za ramena, nohama mu dolu po hřbetě se vozí a klouzá, a to též zpředu po těle činí a po stranách, až všudy kosti praštějí; však jako tomu navyklým žádnému nic neuškodí; nýbrž jako u nás kdo se namůže, a jak říkáme, hřbetu zlámaného jest, se potáhne a zatřese, polehčení poznává; tak tuto také jakoby se jim klouby a kosti ponapravily, lépeji se mají a čerstvější bývají. Ano i my jsme také spůsobilejší a ohbitější byli.“¹⁴⁷

Ačkoliv se Harant v některých pasážích zmiňuje o vodě velmi kladně, přesto platí u Haranta přímá úměra, že čím barbarštější je země, tím má horší vodu. Se znaky civilizace jsou také úzce spojeny další prvky, kterých si Harant všímá. Jedná se např. o hygienu, způsob stolování či odívání.

Tímto způsobem přiblížil Zdeněk Beneš Harantův obraz světa, jehož základním rozdílem oproti ostatním humanistickým dílům je Harantovo vnímání světa z hlediska prostorového, geografického a ne z hlediska vnímání času.

S tímto tvrzením nesouhlasí Lucie Storchová¹⁴⁸, která ve své edici „České cestopisy o Egyptě 15. – 17. století“, je zásadně proti Benešovu zařazení Harantova díla do žánru kosmografie. Tvrdí, že Harantův spis byl ve značné míře ovlivněn apodemickým programem, tudíž jeho postup psaní lze spojit s apodemikou a nikoliv s kosmografií. V rámci apodemického programu se na teoretické rovině pokouší Harant systematizovat dosavadní informace o určitých lokalitách, obzvláště v popisech měst a shrnujících kapitolách. Snahu o systematičnost lze pozorovat i v detailním měření vzdáleností. S apodemickým programem podle Storchové je spojena Harantova peregrinace, neboli cestování z místa na místo a stanovena její přínosnost. Tuto přínosnost vymezuje Harant ve své předmluvě, kde vymezuje na několika rovinách obecný i konkrétní užitek z cestování: „...*přispívá k blahu obce, zlepšení mravů, bystrosti ducha, nabytí zkušeností, povzbuzení obchodu, stává se útočištěm bídných neb soužených, posiluje svazek národů a připomíná pomíjivost pozemského života.*“

Slovo *apodémein* znamená v řečtině odcestovat čili žít v cizině, neboť autoři prvních apodemických děl byli silně ovlivněni aristotelskou logikou. Apodemické spisy obsahují soubor metodických rad, jak správně cestovat, chovat se na cestách, pozorovat cizí kraje a písmeně zaznamenat výsledky tohoto pozorování. Jde tedy o raně novověkou teorii cestování, která předem strukturovala pohled čtenářů-cestovatelů na cizinu, organizovala dobové vědění a předurčovala takto i finální podobu cestopisného díla. Umění cestovat (*ars apodemica, Reisekunst, Art of Travel, art de voyager*) neboli děl konkretizující apodemický program

¹⁴⁷ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 166.

¹⁴⁸ Storchová, L.: (ed.), Mezi houfy lotrův se pustiti...České cestopisy o Egyptě 15.-17. století. Praha: Set out, 2005, s. 400 -406. ISBN 80-86277-44-5.

vzniklo do konce 18. století okolo tří set a jejich autory byli i jinak proslulí myslitelé jako Francis Bacon, John Locke, Ludwig Schläzer či Jean-Jacques Rousseau. První spis, v jehož názvu se objevilo slovo apodemický, vytvořil klementinský knihovník Franz Posselt¹⁴⁹, který si kladl za cíl představit lidstvu vyčerpávající metodiku cestování pro rozličná povolání a všechny sociální skupiny cestovatelů.

K nové koncepci cestopisu došlo po polovině 16. století; první programová apodemika vznikala od 70. let. Tento žánr lze chápat jako důsledek změn v praxi i reflexi cestování, které probíhaly po celé století. Cestovatel měl vycházet z pomyslného katalogu otázek, jehož přehled nesoucí název „Tabula peregrinationis“ stanovil Hilarius Pyrckmair¹⁵⁰ a měly zabránit „chaotickému vědění“. Ideální cestovatel se měl podle této tabulky držet předem daného postupu. V systematickém pozorování i výkladu zaujímají zásadní pozici především jména – názvy území a jejich geneze, případně osoby, které změnily stav místa. Od jména lze v schématu přistoupit k přírodním danostem (řeky, moře, hory, lesy), stavbám zhotoveným lidskou rukou a k způsobu správy (radnice, školy a knihovny, obecné mravy). Ostatní autoři apodemických spisů vytvořili i vlastní výchozí pojmy a výchozími kategoriemi se staly: vlastnosti, místo, státní zřízení a obyvatelé. Nová metodologie cestování přesně definovala průběh cesty, který se dělil na tři části: přípravu, cestu samu a její zhodnocení po návratu. Raný apodemický koncept všechny tři etapy důsledně konkretizoval – na základě prostudovaných příruček si cestovatel vytvořil svět, který bude v průběhu cesty pozorovat, na cestě zasadil pozorované věci a zážitky do předem vytvořeného systému a v souladu s ním je také po návratu sepsal. Ve fázi příprav bylo zapotřebí prostudovat dostupná apodemika, poučit se o reáliích a jazyku a vybavit se potřebnými pomůckami (itineráře, mapy, doporučující dopisy). Během cesty se na praktické úrovni doporučovalo dodržovat lékařské a dietetické pokyny, chovat se nekonfliktně v konfesijních a politických otázkách. Cestovatel se měl zdržet srovnání ciziny s domovinou, neutrácet a věnovat se nenápadnému pozorování založenému na „přehledu otázek“.

Apodemické příručky doporučovaly, aby se cestovatel seznámil s význačnými místními osobnostmi, ale nevyhýbal se ani styku s lidmi ze všech vrstev. Po návratu se měl cestovatel znovu zařadit do domácího prostředí, nelhat o vlastních zážitcích a vytěžit získané kontakty. S konečnou podobou cestopisu souvisí metodiky cestování, v kterých bylo doporučeno vést si v zájmu autenticity cestovní deník, sbírat dokumenty písemné i hmotné povahy, excerpovat nápisy, kreslit...a posléze popsat cestu v souladu s požadavky kladenými na „cestopisnou“ objektivitu. Justin Stagl, který ars apodemica pro německou historiografii

---

¹⁴⁹ Posselt, F.: Apodemik, oder die Kunst zu Reisen. 1795.

¹⁵⁰ Günter, W.: Ars Apodemica. Reiseerfahrung als geplantes Lebenslauelement, In: Vormoderne Lebensläufe erziehungshistorisch betrachtet, hrsg. Von R. W. Keck – E. Wiersing, Wien-Köln-Weimar, 1994, s. 345-356.

„objevil“, považuje za důležité zakusit cestu všemi smysly a především pozorovat – pozorovat vlastníma očima. V předmluvě své knihy uvádí: „*Chaběji roznítí mysl, co sluchem jen proniká do ní, než co se neklamným očím též předvede.*“¹⁵¹ V apodemické literatuře bylo nutné zachovat sepětí subjektivních zážitků s literárními autoritami. Ars apodemica nabádala cestovatele jak pozorovat. Cestovatel nehledal v cizině „cizí“, ale již známé. Během cesty ověřoval použitelnost popisového schématu a doplňoval již existující spisy o dílčí poznatky.

Adresátem nejmladších apodemik se stali cestovatelé, pocházející z aristokratických vrstev, kteří museli svá díla zohlednit požadavkům měšťanského publika. Důraz byl kladen na přehledy měr a vah, směnné kurzy, síť poštovních stanic, přičemž toto vše lze nalézt i v Harantově spisu.

Otázka povahy žánru v případě Harantova cestopisu je opravdu velmi diskutabilní. Při srovnání s cestopisy vznikající před ním jsem pozorovala Harantův důraz na odlišení svého díla od cestopisů starších, co se týče roviny sdělovaných informací. Nelze říci, že by jeho dílo zapadalo do cestopisného modelu, označovaném Eduardem Petřem jako „divadlo světa“¹⁵², což by odpovídalo dobovému pojetí literatury faktu. Skutečností je, že Harantovým cílem bylo opravdu sdělení nových a neznámých poznatků, jako by si uvědomoval, že potřebuje dát dílu lidskou podobu, aby bylo pro čtenáře přitažlivější. Toto oživení drobnými příhodami dělá v mnohem větším rozsahu než jeho předchůdci, kterými byli např. Prefát či Hasištejnský z Lobkovic, ale přesto se jejich cestopisy nechávají inspirovat a ve své tvorbě využívá jejich osvědčených postupů při výkladu starší cestopisné literatury. Již v předmluvě dává jasně najevo, že nechce opakovat informace již dostatečně známé od svých předchůdců, nýbrž že chce přinést informace nové, s nimiž se čtenář jeho doby nesetkal. V úvodu ke druhému dílu výslovně píše, že si klade za cíl „*i jiné vypsání mnohých orientálských království jako abyssinského, perského, španělského v Indii, tatarského a jiných východních zemí, obyčejů lidí v nich a mnohých věcí paměti hodných, nichž v této knize mnohem více nežli v první vypisovati míním.*“¹⁵³ Tyto partie mají v díle funkci shrnutí a doplnění faktografických údajů obou částí a podtrhují tak jeho naukovou složku.

To jakým způsobem lze dokázat, že Harantovo dílo patří do jiné linie vývoje cestopisu nežli cestopisy vznikající před ním, se pokusím osvětlit v následujícím pojednání. Harantův popis cesty do Svaté země zachycuje nový pohled na svět, jedná se o nový pohled na svět rodící se v renesančním myšlení, tudíž rozdílný oproti jeho krajanům, kteří cestovali minimálně o půl století dříve, musí být jasně zřetelný.

---

¹⁵¹ Stagl, J.: Ars apodemica: Bildungsreise und Reismethodik von 1560 bis 1600, In: Reisen und Reiseliteratur in Mittelalter und in den frühen Neuzeit, hrsg. von X. von Ertzdorff und D. Neukirch, Amsterdam 1992, s. 141-189.

¹⁵² Petř, E.: Vzrušující skutečnost. Ostrava: Profil, 1984.

¹⁵³ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 4.

5. SROVNÁNÍ S CESTOPISY

Zaměřila bych se nyní na několik autorů cestopisů a jejich díla vznikající od druhé poloviny 15. století až po první desetiletí 17. století. Zabývala bych se otázkou cestopisu daného období, jeho funkcí a pokusila se najít shodné rysy s Harantovým spisem. Jednou z hlavních pohnutek, která vedla cestovatele daleko za hranice své vlasti a která je přiměla k sepsání definuje Zdeňka Tichá takto: *Čechové se začali vydávat na cesty proto, aby rozšířili obzor svého vědění. Přitom znamenají cestopisná díla přínos i po stránce umělecké.*¹⁵⁴ Cestopis se tedy především v 16. století dostává na přední místo vedle děl historických v tehdejší zábavné literatuře a vedle toho „zprostředkuje“ také čtenářům přístup k poznání vědeckému. Předmětem mé komparace se stane spis Martina Kabátníka, Jana Hasištejnského z Lobkovic a Oldřicha Prefáta z Vlkanova. Již v prvních dvou zmíněných cestopisných dílech jsou naznačeny směry, jimiž šel vývoj cestopisu 16. století a mým úkolem je, rozpoznat jejich podobnost s dílem vzniklým na počátku 17. století.

5.1 Martin Kabátník

*„Soused litomyšlský, kterýž se, podle jména soudíc, zanášel zhotovováním kabátův. V rozporech, ježto 1490 v Jednotě vznikly, odhodlali se Bratři vypraviti čtyry osoby, mezi nimiž i Kabátníka, na Východ hledat církve, která by u sebe nejlépe zachovala prvotní prostotu křesťanskou. Bohuše Kostka z Postupim, pán na Litomyšli, založil poutníky penězi, aby se u věc tak nákladnou dáti mohli. V březnu 1491 vyjeli z Litomyšle i brali se přes Krakov a Lvov k Sučavě. Z Sučavy Mareš Kokovec dal se do Rus, ostatní putovali do Cařihradu. Zde se Kabátník oddělil od Kašpara z Marek a Br. Lukáše, kterým bylo procestovati někdejší řecko-bulharské země, sám pak s tlumočníkem židem přeplavil se do Malé Asie. Dal se přes Brusku, Angoru, Ardanšili (adrianskou zemi), Kaisarii, přes východní hornatou část Karamanie (trmanské země) do Maraše v zemi Uzen-Hasanově (Hushasanově). Z Maraše bral se přes Aintab (Antiochii od Taurum), Alep (Galatu), Hamu (Kapadocii), Homs (Chaj) a Damašku do Jeruzaléme. Z Jeruzaléme odvážil se do Egypta, kde spatřil Memfis a Kairo. Po návratu v listopadu 1492, dle Br. Jaffeta sám, dle jiných s pomocí Adama Bakaláře Litomyšlského sepsal příhody své.*¹⁵⁵

¹⁵⁴ Tichá, Z.: Jak starší Čechové poznávali svět. Praha: Vyšehrad, 1984, s. 15.

¹⁵⁵ Jireček, J.: Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného., I. sv., Praha: B. Tempelský, 1875-1876, s. 326.

Existují též i mnohé současné záznamy o Kabátníkovi: „*Tkadlec a krejčí (odtud jméno Kabátník), který z Prahy natrvalo přesídlil do Litomyšle a stal se členem tamější Jednoty bratrské. Byl jedním ze čtyř českých bratrů, které Jednota vypravila v březnu 1491 do východních zemí, aby tam prozkoumali „způsob a řád první církve svaté.“ Do Cařihradu cestovali společně, odtud se K. sám ubíral cestou nejobtížnější, po souši cestou přes Malou Asii do Egypta. Zpět do Litomyšle se vrátil v listopadu 1492, délku cesty odhadl asi na 900 českých mil. Své zážitky nadiktoval po návratu litomyšlskému písaři Adamu Bakalářovi, podle jehož charakteristiky byl K. „člověk v školním učení neumělý, však jináče v opatrnosti dosti umělý.“ Byl i poměrně zámožný, 1501 zakoupil za hotové peníze dům v Litomyšli.*

Ač byl K. vyslán na cestu z náboženských důvodů, není jeho cestopis zaměřen jen na jednostranné pozorování náboženského života zemí, jimiž prošel, ale přináší i četné věcně určité popisy vzhledu a rozlohy měst, životních zvyklostí, zaměstnání obyvatelů, přírody s její květenou a zvěří. Zvláštní pozornost věnuje Káhiře a Jeruzalému. Nevelký cestopis, v němž K. své osobní zážitky co nejvíce potlačuje, se sice odlišuje prostotou vyprávění od soudobých rozsáhlých cestopisů vzdělců a šlechticů, ale tato prostota je dílu spíše na prospěch: v spisku je hutnou formou zachycena řada cenných faktů, jejichž výběr svědčí o bystrosti a střízlivé praktičnosti pozorovatele.“¹⁵⁶

Adam Bakalář, vydavatel Kabátníkova díla vydal spis roku 1539 s názvem: „*Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egipta, Martina Kabátníka z Litomyšle. A na té cestě sepsání rozličných zemí, krajin, měst a způsobu ov jich, i také obyčejův lidí.*“

Martin Kabátník byl především praktik, střízlivého, ale bystrého ducha. Dovedl se správně orientovat v situaci; jeho dílo je dokonalým svědectvím, jak se uměl obhájit. Uměl výborně jednat, dosáhl také proto průvodního listu sultána. Neovládal ovšem jazyky, kromě ruštiny, jak se můžeme domnívat z několika známek ze spisu – najal si průvodce Žida „*a uměl jest rusky, takže sem se uměl s ním smluviti.*“¹⁵⁷ Neznal příliš mnoho z cestopisné literatury, tudíž co nám sděluje je buď výrazem jeho pozorování a zkušeností nebo pouhou reprodukcí toho co slyšel a se dozvěděl z ústního podání. Nelze ovšem popírat jeho snahu získat co nejvíce informací „*vyptával se Turků, křesťanů, Židů, Arabů a dvořanů.*“ Než se na cestu vypravil, je z textu pochopitelné, že čerpal poznatky o Svaté zemi: „*Také jakož jsem slyšel v Čechách obecné rozprávky o potocích rajských.*“

Ve srovnání s Harantem zde můžeme pozorovat značný rozdíl. Harant nenechá nevysvětlené ani jediné slovo, což teprve nějakou událost nebo popis předmětu na který upozornil. A přece také i u Haranta můžeme zaznamenat snahu po stručnosti. Kabátník se

¹⁵⁶ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. II. svazek H-L. Praha, Academia, 1993, s. 597.

¹⁵⁷ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1894, s.24.

ovšem na ní až příliš často odvolává – „*mohlo by se více něco psáti o obyčeji města a Císařích, ale pro ukrácení zanechám....jest mnoho toho, co by bylo dlouho o tom rozprávěti.*“ Nebo se odvolává i na to, že by mu lid nevěřil. Tento důvtipný výklad pramení spíše z toho, že neměl znalosti. Kabátník se ovšem sám přiznává k neznalosti: „*Pobyt v Egyptě 20 dní a ohledav, což sem mohl ohledati, než mnoho jest, co jsem neohlídal, než toliko slyšel, a o mnohém i slyšeném sem nepsal pro ukrácení řeči a nedostatku paměti i jiných věcí.*“¹⁵⁸

O Kabátníkovi lze říci, že mu chybí i důkladnost a smysl pro detail, s nímž např. Kryštof Harant vypisuje všechna náboženství, jejich ustanovení atd. Kabátník si ve svém spise druhů náboženství, programu náboženských sekt téměř nevšímá. O náboženstvích se zmiňuje jen povrchně: „*V Konstantinopoli v tom městě najde lidi rozličných věr a jazyků a každá víra nebo jednota mají své kostely a správce, Řekové a Římané, Turci a Židé.*“ „*V Damašku jsou lidé rozličných věr, jimž já jsem nemohl vyrozumět.*“

Je nutné si ale uvědomit velký rozdíl mezi cestou Kabátníkovou a ostatními cestovateli. Kabátník cestoval po suchu, neměl ani takovou možnost všude se zastavit, zvláště tam, kde by chtěl, neboť jeho spolucestující byli kupci. Ostatní cestovatelé měli cestu snazší, zájem shodný, tudíž volbu míst, která si přáli navštívit, mnohem svobodnější. V Jeruzalémě se zdržel Kabátník nejdéle ze všech soudobých českých cestovatelů. Obšírně se zdržuje u popisu chrámu Božího hrobu.

Zajímavě líčí vztahy Židů k Arabům a k tomu přidává i svůj názor. Jednou mluví o Židech jako o jedné z nejvěrnějších křesťanů, poté je popisuje jako národ, který křesťanům škodí. V jiných pasážích se o nich vyjadřuje především hanlivě až ironicky „*jestliže sú onino Židé svatí, tedy sú u nás ještě světlejší.*“ Ze spisu lze rozpoznat Kabátníkův tolerantní postoj k jiným vírám. Hodnotí lidi ne podle jejich víry, ale podle jejich činů. Např. říká, že se jistý známý *poturčil, dal se obřezovati, a víru jejich přijal, však jsem nemohl nic znáti, aby co lepší byl než prve.*“ U Haranta jsme pozorovali jeho antipatie k cizím národům převážně k židovské menšině. Ačkoliv byl Kabátník velmi tolerantní i u něho najdeme některé nepříjemné zážitky s místními Židy. Přestože takovýchto zkušeností neměl mnoho, neopomene vyličit Kabátník svůj spor s Židem o vhodnosti požívání vepřového masa: „*A Žid hádaje se se mnú, když sme jeli do Gázy, ukázav mi moře a dav mi příklad, a řekl, že „my Krista vašeho posloucháme víc než vy křesťané, neb na svině Kristus nebyl laskav a teď v tomto moři s ďáblý ztopil je a my jich nepožíváme ani jich v svých zemích máme, ale vy svině jíte a neposloucháte Krista vašeho.*“¹⁵⁹

¹⁵⁸ Prášek, J.V.: (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1894, s. 35.

¹⁵⁹ Prášek, J.V.: (ed.), *Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1894, s. 41.

Kabátník není ani tak zdaleka přesný jako Harant. Nejlépe to lze poznat na způsobu Kabátníkova popisu. Nenachází mnohdy ani vhodný český výraz pro pojmenování zvířat. „*Na těch horách zvířata jsou jako psy nebo jako lišky ...za to mám, že sú podobné k opicím, než neviděl jsem jich, než slyšel jsem.*“ Dále lze pozorovat množství neurčitostí, často popisuje nějakou věc, aniž by si ji ověřil. Vzdálenosti někdy neurčuje ani na míle, ale na dny. Nestanoví ani přesně jednotlivý den – „*Pak opět dne jiného.*“

Zeměpisné údaje uvádí Kabátník také velmi nepřesně. Pravděpodobně mnohá pojmenování přeslechl či neporozuměl. O řece Nil se domnívá, že pramení z ráje. Pokud uvádí nějakou zprávu tak způsobem: „*Také jsem slychával.*“¹⁶⁰ apod. Někdy dokonce špatně zachytí i název. Zemi Jakuba Chána nazývá *zemí Adzamskou*. Osadu Chasyi nazývá Betanií. Jelikož Kairo jmenuje Masr a to ztotožňuje s arabským jménem země, nazývá tedy Kairo Egyptem. Turecké sídlo Maraš vymezuje takto: „*Marys leží pod horů a skrze ně teče potok čistý.*“¹⁶¹ Velmi prostě naznačuje velikost Jeruzaléma, že „*by ho pachole mohl třikrát přeskochiti.*“¹⁶²

Jako kupec věnuje největší pozornost obchodní stránce. Všimá si např. zákazu přivozu vosku a soli v Cařihradě, celních zvyků v Maraši. Udává např.: „*V městě Galatě jest sklad veliký „od kupců“ z mnohých zemí*“¹⁶³, rušný obchod v Halebu, popisuje bohatství obchodu v Damašku „*neb jest město skladné. (...) jsou tam kupci z rozličných zemí, na trhu je hojnost ovoce, chleba, vína, masa.*“¹⁶⁴ O Jeruzaléme podotýká: „*V Jeruzalémě jest nejvíce kupců pohanských, Židé a křesťané špatné živnosti mezi nimi, neb jest málo řemeslníkův v Jeruzalémě, a to proto, že není na silnici, proto sú živnosti v něm těžké lidem.*“ Vysvětluje i proč nemohou být v Turecku dopravním prostředkem vozy, nýbrž velbloudi, „*jelikož jsou tam příliš vysoké hory.*“ Vystižně vysvětluje egyptské trhy: „*V Egyptě trhu dne určeného žádného není ani jarmarku. Než každý den vždycky, jak se jedno den počne, jest trh a jarmark až do noci, a to na všechny věci, ježto sem se tomu nadiviti nemohl.*“¹⁶⁵ Pro obchodníka je důležitá též otázka peněz. Porovnává ceny jídel i nápojů – „*všecky ty věci jsou převelmi drahé (...) nebo za majdýnu, ten peníz, koupil jsem sobě chleba čtyři pecníky, nerovně menší než pražská žemle, a majdýna, jich peníz, platí tak mnoho jakoby 8 peněz bílých.*“¹⁶⁶

Metoda srovnávání je jeho častým prostředkem ke znázornění cizích poměrů. Srovnává velikost měst, placení poplatků v Čechách, porovnává státní zřízení – „*v těch zemích východních není toliko pánův jako u nás*“ – srovnává stáje v cizině, které „*jsou velmi*

¹⁶⁰ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 20.

¹⁶¹ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 7.

¹⁶² Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 13.

¹⁶³ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 8.

¹⁶⁴ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 10.

¹⁶⁵ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 28.

¹⁶⁶ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 27.

čisté jak české místnosti, kde lidé mají své poklady...(…) a komory, v kterých hosté bývají a zboží ...v nich chovají, jsou tak čistě připravené, že o nich v zemi české neb v jiné jest nesnadno rozprávěti, neb jest k pravdě nepodobné.“ O Damašku praví: „...nevím by nebylo tak veliké jako tři Prahy.“¹⁶⁷

Zdůraznila jsem, že Kabátník je především praktik. Jeho smysl pro praktičnost se projevuje tehdy, když vytýká obyvatelstvu jejich špatně vyrobené vodní mlýny, ačkoliv mají velkou řeku a nezdráhá se je nazvat „*lidem hloupým*“.¹⁶⁸ Sám si rád vše ověří – chodí po Kairu a zjišťuje, zda opravdu 17. 000 velbloudů roznáší vodu. Smysl pro zvědavost zaznamenává takto: „*Opět mi se to věc nepodobná zdála, i ptal sem se nejednoho o té věci a každý jest mi tak pravil jako první, a že z toho každého velblouda na každý den žoldánovi platu dávají majdýnu....*“¹⁶⁹ Zachycuje hospodářské podmínky – „*Turkmenská země jest hornatá – chléb mají čistý, bílý, ale málo*“. V Jeruzalémě je draho, „*protože hory veliké a málo mohou sít*.“

Ve svém díle věnuje podstatnou část popisu staveb. Znázornil např. dům Josefa, kde vidí sklepy jako šneky stočené. Nevynechává ani popis domu, do něhož je zavedena voda a který postavil jakýsi kancléř, všímá si brány, kterou dala vystavět jakási Židovka. Architektonika ho však nezajímá. Popis většinou naznačí, ale nezkoumá maličkosti a nedomýšlí jako Harant.

Pozoruje rovněž těžbu soli nebo mandlového dřeva, zastavuje se u popisu rostlin daktyl¹⁷⁰, palmy, vína i zvířat, zvláště tažných např. podrobně popisuje „dromedáře“, ale všímá si i šakalů, jež nazývá tureckým jménem „dafinové“ nebo žirafy „dyavant“. Zkoumá jejich vzhled, pohyb, potravu. Žirafu popisuje velmi komickým způsobem: „*To zvíře jest předku vysokého, jedva že sem jemu prsí rukou dosáhl. Od prsí k hlavě jest tak vysoké jako od země ku prsom. Neb sem se díval, když mu z domův vokny chleba podávali, bylo dvou látrův od země, všudy jest dosáhlo, zadku pak velmi nízkého a krátkého. Protož k té velikosti s tím životem krátkým jest velmi nekřtaltovné, kůži má na sobě velmi pěknou peřestou, nápodobnou něco k leopardu, ježto sú jedna místa bílá, pobádaná, a druhá černá.*“¹⁷¹ Tyto přírodopisné popisy jsou Kabátníkem zpracovány velmi důkladně, pokud neví, vypomáhá si srovnáním s naší faunou a florou.

Zamýšlí se i nad chováním a obyčejí. Všímá si zvyků při pohřbech, při slavení svátků, při nástupu ke dvoru. Mravy Arabů popisuje takto: „*Arabi, totiž múřeninové, sou lidé dosti tvární v mravích, zvláště kteříž sou nábožní. A rozumův požívají, v jídle, v pití sou dosti*

¹⁶⁷ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 9.

¹⁶⁸ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 9.

¹⁶⁹ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 48.

¹⁷⁰ Daktyle dnešní datle

¹⁷¹ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 35.

skrovní, než rozkoš jich největší jest v pěkném chození a v drahém růše, převlačující se z jednoho v druhé, a to velmi drahého, a na to najvíc nakládají, každý podle možností svých.“¹⁷² Pozoruje oblečení, zahalenost žen, obyčej vycházet jen zřídka ven. Zkoumá i povahu obyvatel – Arabů: „*Také sú Arabi velmi rozmazaní. Děť obecných hrubých a těžkých nedělají, než řemeslníci sú čistí a velmi místrní na věci pěkné a drahé. A nemají obyčeje mnoho choditi na tulačky nebo na procházky jako jiní lidé. Ale což by měl choditi, radše sedí.*“¹⁷³

Pozastavuje se i nad podnebím a vysvětluje Egyptanům velmi zajímavým způsobem naši zimu: „*A když sem jim pravil, kterak se země zavře zimú a voda stydne i řeky veliké tak velmi, že po nich chodí i s vozy jezdí, velmi se tomu smáli, kteříž z země své nikdyž nebyvali, věřiti nechtěli.*“¹⁷⁴ Z popisů klimatických i hospodářských podmínek v cizích zemích lze vyčíst jak si Kabátník váží své vlasti.

Časté Kabátníkovy neznalosti vedou k domněnkám, že to byl muž prostý, oproti Harantovi nevzdělaný. Vydavatel Kabátníkovy cesty tyto domněnky posuzuje: „*Člověk v školním umění neučený, však jináče, v opatrnosti dosti umělý...laik žádného jazyka neuměje krom svého přirozeného českého.*“¹⁷⁵ Přesto z jeho rozboru díla vyplývá, že posuzovali Kabátníka vzhledem k jeho stavu, tedy zasadili-li ho do třídy kupců, je nutné uznat, že jistě nebyl mezi svými druhy jen pouhým průměrným člověkem. Ovšemže nebyl tak vzdělán, aby jeho sepsání tvořily podrobnosti jako u Haranta, ale vychází z praxe, umí pozorovat zvláštní věci týkající se jeho zájmu, i když celkové popsání působí na čtenáře často nepřehledným dojmem. Je nutné ale mít na mysli, že Kabátník své zážitky pouze vyprávěl. Literární zpracování vytvářel Adam Bakalář, tudíž ten mohl ovlivnit celou stránku literárního díla.

Ačkoliv se Kabátníkovy vyprávění v průběhu cesty soustřeďuje hlavně k charakteristice měst a života v nich a jen ojediněle se vyskytují osobní zážitky a příhody, přesto Harant k jeho dílu podotýká „*nepodstatně vypsál nic jiného nežli své příběhy oznamující, což vedlé mého úmyslu, kterýž k tomu směřuje, aby v něm definici nahoře položené, strany peregrinací, ve všech artikulích za dosti se stalo, postačiti nemůže.*“¹⁷⁶ Kabátníkův cestopis vzhledem k předchozímu cestopisnému vývoji je jakousi inovací. Ojedinělé krátké příběhy, které Kabátník do svého vyprávění vkládá, představují záznam osobních zkušeností a zážitků a ne interpretace čerpaná ze starších cestopisů, jak bylo

¹⁷² Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 33.

¹⁷³ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 34.

¹⁷⁴ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 32.

¹⁷⁵ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 30.

¹⁷⁶ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, předmluva čtenáři.

zvykem. Jde např. o příhodu o napadení na trhu¹⁷⁷, příběh o velbloudovi¹⁷⁸ nebo historie o falešném obvinění z krádeže¹⁷⁹.

V porovnání s Harantem se jedná o dvě rozdílné formy cestopisného díla. Harant hodnotí Kabátníkovu dílo jako soubor osobních cestovních zkušeností, kdežto on sám se snaží vytvořit dílo zcela věcné, informativní povahy. Přesto i já sama souhlasím s tvrzením Eduarda Petru, že „*Kabátníkovu dílo má v podstatě charakter cestopisné reportáže, v níž subjekt autora má velmi důležité místo.*“¹⁸⁰ Skutečností podle Haranta tedy je, že Kabátníkovu dílo potlačuje složku věcné informace, naproti tomu subjektivní složka autorových osobních zážitků je pozoruhodná zejména tím, že poprvé jsou cizí země viděny očima neurozeného člověka, jehož upoutávalo především to, co tvořilo okruh zájmů tehdejšího prostého člověka v Čechách. Zajímavým zjištěním pro mě tedy je, že Kabátníkův cestopis byl v 16. století považován za záznam osobních zážitků, přičemž podle mého názoru je jich v díle poskrovnu.

Dalším rozdílem je Kabátníkův pohled na svět a Harantovo vnímání světa. V Kabátníkově putování se odráží oproti Harantovi středověký model obrazu světa. Kabátníkovu vnímání světa spočívalo v hledání ideálů, tudíž cílem bylo hledání hodnot a samotné putování je jen nutnou průvodní okolností, v čemž je jasný rozdíl oproti Harantovu vnímání světa z hlediska geografického. Tento rozdíl je samozřejmě podpořen dobou vzniku obou děl.

5.2 Jan Hasištejnský z Lobkovic

*„Po příkladu bratra Bohuslava, vydal se 1493 Jan na cestu do Palestiny společně s Jetřichem z Gutšteina. Po velkonoci z Kadaně vyjel i bral se přes Chyše, Plzeň, Deggendorf, Ötting, Schwaz a Innsbruck do Benátek. V Benátkách přijati velmi přívětivě od dožete Augustina Barbarova. Teprv po sv. Duchu sedli na loď, i plavili se k Dubrovníku, kdež poč. června se poohlídli, odtud pak okolo ostrovů ionických k sv. zemi. Koncem září pan Jan již na návratní cestě byl v Zadru, a v říjnu domů dorazil.“*¹⁸¹

Novější zdroje zaznamenávají o Hasištejnském toto: „*Psal se též J. z Lobkovic a z Hasištejna, J. z L. na Hasištejně. 1493 vykonal H. pouť k božímu hrobu (necelý rok po návratu M. Kabátníka a dva roky po návratu svého bratra Bohuslava z téže cesty) a zážitky z ní sepsal (zřejmě na základě deníku) počátkem 16. stol. (1505, poslední část 1509; asi v 17.*

¹⁷⁷ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 9-10.

¹⁷⁸ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 16.

¹⁷⁹ Prášek, J.V.: (ed.), Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492. Praha 1894, s. 12.

¹⁸⁰ Petru, E.: Vzrušující skutečnost. Ostrava: Profil, 1984, s. 62.

¹⁸¹ Jireček, J.: Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného. I. sv., Praha: B. Tempelský, 1875-1876, s. 457.

stol. připsán titul „Od vysoce urozeného pána pana J. z L. a na H., s tovaryšem svým vysoce urozeným pánem panem Jindřichem z Guttentejna do Jeruzaléma k svatému hrobu Pána Ježíše Krista, léta 1493 začatý a šťastně vykonaný putování“.) *Do Palestiny se vydal s přáteli v polovině dubna přes Plzeň, Bavorsko, Tyroly, Benátky, Dubrovník, Korfu, Rhodos, Kypr a zhruba stejnou cestou se vrátil v říjnu t. r.*“¹⁸²

Roku 1493 se vydal Hasištejnský na cestu do Svaté země. Působil na něho jistě příklad slavného bratra Bohuslava, ale šlo také o jakýsi náboženský tradicionalismus, jenž ho povzbuzoval, aby tuto cestu konal. Sám uvádí: „*A Turci a pohané tam jezdí a chodí na pout' k Machometovi a jeho hrobu, též jako my křesťané putujem do Jeruzaléma k Božímu hrobu.*“¹⁸³

Jeho putování vydal v roce 1505 pod názvem: „*Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493*“, tedy dvanáct let po svém příjezdu. Druhé vydání tohoto spisu bylo asi v 17. stol. s připsáním titulu „*Od vysoce urozeného pána pana Jana z Lobkovic a na Hasištejně s tovaryšem svým vysoce urozeným pánem panem Jindřichem z Guttentejna do Jeruzaléma k svatému hrobu Pána Ježíše Krista, Spasitele našeho, léta 1493 začatý a šťastně vykonaný putování.*“ Na své pouti si vedl podrobný deníkový záznam, který zčásti překračuje deníkový charakter a jeho snahou je komplexní prezentování dějiště biblické historie, proto byl také jeho spis vydán až po tak dlouhé době. Hlavní význam jeho spisu spočívá v tom, že svou cestu zapsal česky a tudíž spis mohl být jasně srozumitelný pro jeho potomky a posílit je v katolické víře. Putování se skládá ze čtyř relativně samostatných částí. Nejrozsáhlejší jsou první dvě, v nichž autor zachycuje průběh cesty do Palestiny a Svatou zemi. Zbývající část je pak rozdělena mezi informaci o průběhu zpáteční cesty a soubor připojených věcných údajů.

Přesně vždy udává dny, kdy bylo něco podniknuto nebo byl dobrý vítr pro plavbu. Při psaní měl určitý program či plán, o němž svědčí i četné odkazy, když odkazuje na něco, co má následovat – „*Jakž o tom naposledy se poví.*“¹⁸⁴ - přičemž se jedná o poslední údaje týkající se sčítání lidu v Benátkách, které připojil dodatečně. Uvedením přesných dní se liší od jednotlivého vyprávění ostatních cestovatelů. Stejně jako Harant využíval k vysvětlení a shrnutí obsáhlých exkurzů, Hasištejnský používá konečná shrnutí také, nejsou ale tak obsahově bohatá jako ta Harantova.

Cíl spisu sám neudává. Vedle uvedených důvodů měl spis plnit jistě výchovnou tendenci, kterou bylo poučení čtenáře o svatých místech. Celé dílo je zcela odrazem jeho

¹⁸² Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. II. svazek H-L. Praha. Academia, 1993. s.85.

¹⁸³ Strejček, F.: (ed.), *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1902, s. 125.

¹⁸⁴ Strejček, F.: (ed.), *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1902, s. 126.

bytosti – šlechtice, vojáka a horlivého katolíka, neboť znalecky píše o životě na dvorech hodnostářů, o záležitostech válečných a diplomatických, jeho zájmy a pozorování jsou dirigovány i jeho horlivým katolictvím, což se vše věrně zrcadlí v textu.

Detailně, na úkor ostatního vyprávění popisuje nádherná obydlí, např. dům knížete benátského a saského, z čehož lze pozorovat, že touto a jiným honosnými stavbami byl velmi oslněn a tudíž přitahován leskem bohatství. Líčí velkolepé slavnosti u dvora, např. uvítání kněžny ferrarské a mantevské, zasnuby knížete benátského s mořem. Podrobně hodnotí i klenoty benátských dam, stejně tak si i všímá klenotů v kupeckých obchodech. Jako šlechtice ho přitahuje sport, závody lodí, ale i jejich peněžní výtěžek. Není mu vzdálen ani lov jako zábava. Také z něho čerpá přirovnání nebo si přímo všímá lovu, např. křepelek.¹⁸⁵

Nezapomene se samozřejmě zmínit o přijetí, jakého se mu dostalo jistě zásluhou erbu. Jako šlechtic, rytíř zná dokonale dvorské mravy – umí se vybraně chovat k ženám, dovede ocenit jejich krásu. Potrpí si i na výtečnou tabuli. Zklamání zažívá na hostině u „raguzského krále“.¹⁸⁶ Těžce snáší nedostatek pokrmů ve Svaté zemi a vzpomíná na výtečnost české kuchyně – „*by pak v Čechách bylo a vrchovaté mýsy, a všecko cukrem posypáno bylo.*“¹⁸⁷ Pokud se setká s nekulturním chováním hned se o něm zmiňuje: „*A titáž sedláci pohané mají se zhovadile ve svém jídle neb sem to očitě viděl.*“¹⁸⁸ Pokud má možnost, hovoří o české kuchyni a hlavně doporučuje naše víno. I ve Svaté zemi upřednostňuje české víno. Co se týká jeho české příslušnosti, lze z textu pozorovat vlastenecký cit, neboť když se setkal v Dubrovniku s pochvalou českého království a uctivým přijetím, popisuje to tak, že to „*jeho duchu nesporně lahodilo.*“¹⁸⁹

Všímá si dvorských řádů, sleduje volbu knížete a způsob jejich rozhodování. Jako majitel panství přesně stanoví u každého ostrova správu a moc.

Jako šlechtic má výborné znalosti právní a politické. Všímá si ústavy a politiky jednotlivých zemí a věnuje pozornost správě. Ovládá i termíny ze soudnictví; podrobně popisuje možnost vymáhání dluhů na zpáteční cestě ze Svaté země.

Je vzdělaný i jazykově. Ovládá latinu a němčinu, což dosvědčují i zmínky v textu. Podává obsah latinského kázání, zpívá dokonce i v latině. Pomocí jazykového vzdělání se může i více dozvědět a mnohé si ověřit, např. oproti Kabátníkovi. Hasištejnského vzdělání je ale jednostranné, vše se odvíjí od jeho šlechtického původu. Velmi nedostatečné jsou jeho znalosti přírodopisné, často jen pojmenovává zvláštní jevy v přírodě a pokud např. některé zvíře popisuje důkladněji, tak to je především jen díky jeho lovecké zálibě. Též i popis rostlin

¹⁸⁵ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 91.

¹⁸⁶ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 25.

¹⁸⁷ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 54.

¹⁸⁸ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 108.

¹⁸⁹ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 34.

trpí povrchností. Nedokonalé jsou i údaje topografické a historické. Své nedostatky ve vzdělání často zastírá větami: „*Tu mi pravili*“, „*Jakož toho spraven jsem*“, „*Také mi praveno bylo*“ atd. Jednoznačně zachytí čtenář rozdíl mezi naukovými exkurzy Harantovými a mezi Lobkovicovými. Jedním ze zásadních příkladů je popis Jeruzaléma.¹⁹⁰ Jeruzalém hraje v Hasištejnského spise zásadní roli, neboť poprvé je v cestopisné literatuře užito hvězdicovitého systému výkladu¹⁹¹, kde za ústřední bod je považován právě Jeruzalém. Kolem tohoto bodu poté soustředil údaje o okolních lokalitách a později tohoto postupu využívají i ostatní autoři. Tímto pojetím se nechal inspirovat zřejmě i Harant, neboť i v jeho spise je Jeruzalém považován za ústřední bod a leží podle něho ve středu světa.

Literární historik J. V. Prášek rozlišuje v Hasištejnského díle dvě skupiny historických událostí. Jednu skupinu tvoří události, které jsou odrazem skutečnosti, a druhou skupinu tvoří historické báje a pověsti. Vztah Jana Hasištejnského k mýtu má rovněž v některých případech blízko k postoji Šaška z Biřkova, jehož znaky jsem naznačila výše – viz. s. 45. Tento postoj dokládá Hasištejnského úvaha o ostatcích svatého Prokopa: „...*mezi kterúžto svátostí nám ukázali dva hnáty, pravice, že by byly svatého Prokopa*“.¹⁹²

Důsledně je zpracována náboženská stránka cestopisu. Při výčtu náboženských pamětihodností nevynechá jediný klášter, všímá si počtu mnichů, účastní se mší, rovněž se zpovídá a „utíká se k Bohu ve chvílích nebezpečí“ prostřednictvím modlitby. Důkladné vypočítávání svatých míst působí na čtenáře zcela věcně, proto jejich popis oživuje historickými příběhy, které slyšel vypravovat a o kterých nepochybuje. Jeho pevná důvěra v Boha mu brání pochybovat o zázračné moci svatých předmětů: např. sám věří v moc obrazu Panny Marie v benátském klášteře, roušku, v kterou Panna Maria Krista ovinula, lampu před obrazem Panny Marie na ostrově Korfu atd. Rovněž i historické události zakládá na božím řízení. Ojedinele se vyskytují i pocity nejistoty a to v případě vypočítávání svatých ostatků. Velice nedůvěryhodně na něho působí kosti svatého Prokopa, pochybuje o roušce svaté Veroniky a o hřebecích Kristových. V těchto pochybných případech se odvolává vždy na Boha, který jediný má pravomoc rozhodnout o pravosti relikvie. Zapsal: „*A kterak sú tam dostaly z Čech tak daleko a sú-li praví, to pán Buh věz*“.¹⁹³ Přesto se Hasištejnského pochybnosti vyskytují v mnohem menší míře než u Prefáta nebo Haranta. Zajímavostí je, že mnohdy zase zcela nekriticky přijímá pověry a jeho vyprávění tak splývá s mýtickým vyprávěním. Tento postoj dokládá zmínka o ostrově Charki: „*Také v té insuli, ktož co ukradne, nemož toho preč*

¹⁹⁰ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 81, Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 216.

¹⁹¹ Petrů, E.: Vzrušující skutečnost. Ostrava: Profil, 1984, s. 65.

¹⁹² Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 17.

¹⁹³ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 17.

unésti. Také, ktož koupí který dobytek, nedá se hnáti, dokudž ho nezaplátí.“¹⁹⁴ Netrpí citovými výlevy při náboženských obřadech jako v občasných případech Harant.

Detailně si všímá víry obyvatelstva v jednotlivých krajích a podává celkový obraz víry jednotlivých křesťanských sekt a své pojednání uvozuje slovy: „*Také se sluší věděti.*“¹⁹⁵ Vykládá, které oltáře patří jednotlivým náboženstvím či sektám a zda platí i za ně daně. Srovnává náboženské obřady, např. u Řeků, s našimi. Prohlašuje: „*Stejný zpěv, ale rozdílnost v přijímání kvašeného chleba u Řeků.*“¹⁹⁶ Porovnává velikost kalicha, sleduje pohyby, gesta a slova. Vyzdvihuje náboženský zápal Řeků v průběhu mše a porovnává ho s chováním Čechů. Ačkoliv neosvětluje jako Kryštof Harant historické kořeny jednotlivých náboženství, nezkoumá původ jednotlivých sekt, přesto podrobně vypisuje nedostatky a kladné stránky jejich učení. Tolerantní myšlení není u něho tak zřejmé jako u jeho krajana Prefáta. Ačkoliv ostře neodsuzuje, přesto někteří si od něho vysloužili označení „bludní křesťané“, „zlí křesťané“ a to ti, kteří se ke křesťanství hlásí pouze ze zjištěných důvodů nebo jejichž víra se od Hasištejnského nějakým způsobem liší. Domníval se, že jedině jeho víra je ta pravá. Při jiných příležitostech věnuje Hasištejnský zmínku islámu, který chápe jako barbarství nastolující ne-řád.

Stejně jako u Kabátníka, Prefáta a Haranta je u Hasištejnského metoda srovnání domácích poměrů s cizími velmi častá a to nejen v oblasti náboženské, ale i ve všech jiných oblastech, kterým se věnuje. Při udávání velikostí měst usilují jeho popisy o co největší přesnost, pro srovnání používá stejně jako jeho krajané typická známá města, např. Prahu, Žatec atd.

Co se týká dokladového inventáře neboli pramenů uvádí jich Hasištejnský více než Kabátník, ovšem v porovnání s Prefátem a Harantem jich je méně, což také vyplývá z autorova zaměření a vzdělání. Nenajdeme zde později obvyklé odkazy na autority, např. antické a pokud zjistíme narážku na antiku, jde o doklady běžně známé a užívané již ve středověku, např. zmínka o Paridově únosu Heleny.¹⁹⁷ Hasištejnský dokládá hlavně z Písma Svatého. Písmo Svaté znal patrně nazpaměť, neboť vždy při citaci uvádí vždy začátek a poté poznamenává „*jakož o tom psáno ve čtení.*“¹⁹⁸ Někdy přímo zaznamenává místo z kterého citoval - ze Skutků apoštolských. Většinu svých informací získával ústním podáním, od „patrona“ lodi, z klášterů, které navštívil a od „hodnověrných lidí“. Ve svém díle zmiňuje také latinské písně jako Benedictus, Magnificat, Salve aj., ovšem nevěnuje jim takovou pozornost jako Harant.

¹⁹⁴ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 43.

¹⁹⁵ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 82.

¹⁹⁶ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 27.

¹⁹⁷ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 31.

¹⁹⁸ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 59, 64.

Sleduje válečnou výzbroj, kterou prozkoumal v Benátkách. Provádí podrobný výčet válečných zbraní, zná všechny možné druhy zbraní. Zkoumá pevnosti, líčí bitvy i vojenské události. Prozkoumává možnost obrany. Zmiňuje se o dobytí Jeruzaléma velmi chladně a povrchně ve srovnání s Harantem, který by byl ochoten obětovat cokoliv pro osvobození Svaté země.

V cestopisu se věnuje i problematice majetku v hospodářství. Jeho pozornosti neunikne úrodnost půdy nebo kde jsou „*nezdělané a nezuorané dědiny*“¹⁹⁹. Např. neúrodnost krajiny dává správně za vinu hornatému terénu. Všimá si, kde se co pěstuje, kde se co dobývá, např. stříbrná ruda nebo kde se vyrábí skleněné výrobky. Věnuje pozornost i dopravě a městským zařízením, vývozu, což srovnává s našimi poměry. Nepomíjí sledovat ceny zboží. Zvláštností je, když hodnotí cenu komína v knížecím paláci nebo cenu zlatého řetězu mistra Rodýzského, ale věnuje pozornost i cenám jiných předmětů. V porovnání s Harantem, který se také zajímal o cenu zboží, ale pokud šlo o umělecké předměty jako např. obrazy, tak se Harant hlavně zajímal o autora. Hasištejnskému jde především a pouze o cenu.

Stejně jako jeho krajané všimá si způsobu života lidí, zaměstnání, sociálního postavení, např. chudoba venkovského lidu. Všimá si lidské bídy, ale nikdy nepřidá slova soucitu, pouze konstatuje, co vidí.

Vzdálenosti uvádí nejprve podle svého vlastního úsudku, poté používá české nebo vlášské míle. V udávání vzdáleností je velmi podrobný, leckdy počítá i na hony a kroky, na lokte i na sáhy, na pídě, pěsti a větele. Svědčí o tom přehledný výčet vzdáleností nejdůležitějších míst ve Svaté zemi. Prostor odhaduje podle množství lidí. Stanoví počet obyvatel, jeptišek, mnichů a s tím související počet klášterů a kostelů. Tato záliba v číslech je vysvětlitelná z jeho peněžního zájmu, vše hodnotí v číslech a vše přepočítává na peníze.

Jako klad bych hodnotila Hasištejnského snahu překládat cizí slova, vysvětlit a přiblížit čtenáři cizí názvy. Svými zkušenostmi chce přispět k poučení příštích cestovatelů – nemají chodit bosi na Cypru, nepít vodu ze studnice mezi Jaffou a Ramou, neplavit se na moři na malé bárce. Pojmy přibližuje čtenáři pomocí přirovnání, zvláště při popisu svatých míst. Např. uvádí srovnáním jimž chtěl znázornit různé tvary kamenů: „*Kámen veliký, okrouhlý jako mlynňný, ale větčí; tam jest kámen okrouhlý jako sloup; hrob přikryt kamenem, jako by puolkulí přikryl; A jest na tom místě uděláno z bílého mramoru, pulerovaného hladce, jako by truhlice byla; kámen okrouhlý jako pecen.*“²⁰⁰

Jan Hasištejnský vypravuje většinou objektivně. O událostech, jež na cestě zažil, píše v první osobě plurálu. Pokud chce vyzdvihnout do popředí sám sebe, tak používá: „*jakož sem*

¹⁹⁹ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 54.

²⁰⁰ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s.123, 108, 100, 111.

zpraven“, „jakož o tom doleji povím.“ Ztvárnění osobních zážitků u Hasištejnského je velmi podobné charakteru Kabátníkova cestopisu. Řada subjektivních zážitků, které Hasištejnský do svého výkladu vkládá, má podle Eduarda Petru téměř reportážní charakter.²⁰¹

Na závěr bych se zmínila o Hasištejnského slohu. Je pro něho příznačná výrazová chudost, převážně v rozvitých přívlastcích – „*A čisté síně a pokoje, dveře a okna čistá, veliká, všecko z alabastru, a čistým tesáním naschvále tesaní, ježto jako řkúc nemuž čistí býti. Pudy svrchu vše naschvále čistú řezbú zdělany.*“²⁰² Jak již jsem zmínila, při výčtu svatých míst postupuje věcně. V textu lze také nalézt místa, která působí naivně a některé jeho stylizace nutí až k úsměvu. Humorně zachycuje návštěvu u knížete v Dubrovníku: „...*potom sme s týmž knížetem šli do pokoje. A tu nám učinil kolaci vedlé obyčeje vlašského, a ač byl pěkně přikryt stul, ješto sem se nadál hojnějšimu jidlu, však proto při témž jidle nebylo nic jiného než konfety a jakés pagáčky jako preclíky a malvaží.*“²⁰³ V podobném stylu lze nalézt ve spise ještě mnoho příběhů. Ačkoliv některá vyprávění jsou typická výrazovou chudostí, přesto efekt výsledného díla je snaha o srozumitelnost, čímž působí na soudobého čtenáře živě a přitažlivě.

Přistoupím-li ke srovnání v podstatných rysech mezi Harantem a Hasištejnským, tak ačkoliv oba byli šlechtici, lze u nich rozpoznat hluboký rozdíl, kterým bylo vzdělání. Kryštof Harant působí jako humanistický vzdělanec se širokým rozhledem, naproti tomu u Hasištejnského z Lobkovic se projevuje jednostranné, povrchní vzdělání, které je čistě orientované k zájmům šlechtice, přesto ale i jeho dílo mohlo být pro soudobého čtenáře přitažlivé.

Naznačila jsem i rozdílnost náboženského citu. Zatímco Harant²⁰⁴ líčí hluboké dojetí, např. při vstupu na posvátnou půdu, Hasištejnský²⁰⁵ jen popisuje slavnostní přijetí, bez emocí. Hasištejnský se liší i svým názorem na životní potřeby s kterým se čtenář také setkává. Harantovi se nelíbí např. nadbytečná péče Čechů v přípravě pokrmů, Hasištejnskému se naopak stýská po české kuchyni, pečuje mnohem více o své pohodlí. Co se týká životních zásad, jsou naprosto rozdílní. Hasištejnský dovede obšírně popisovat události, které Harant uvádí jen krátce nebo by je s ohledem na čtenáře neuvedl vůbec. Např. Hasištejnský si s oblibou všímá i pomluvy a neváhá ji zaznamenat: „*Pan z Gazaru a pan z Ramy a Abrahin, krále žoldánuov písar, jakož zpraven sem, veliký milostník.*“²⁰⁶

²⁰¹ Petru, E.: Vzrušující skutečnost. Ostrava: Profil, 1984, s. 66.

²⁰² Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 5.

²⁰³ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 11.

²⁰⁴ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 6.

²⁰⁵ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 53.

²⁰⁶ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 52.

Z uvedeného rozboru tedy vyplývá, že Hasištejnského dílo nese v sobě několik linií cestopisného žánru. Stejně jako cestopis Šaška z Biřkova obsahuje i Hasištejnského dílo mýtické znaky, líčením osobních zážitků lze označit za shodné Hasištejnského dílo s Kabátníkem. Mladší cestopis Prefátův a Harantův je u Hasištejnského předznamenán hvězdicovitým uspořádáním informací kolem zvoleného ústředního bodu, kterým byl Jeruzalém a také připojením souboru věcných informací v závěru díla. Nelze ho ale považovat za cestopis humanistický, neboť Hasištejnský nepovažoval za nutné, jak poznamenává v předmluvě Strejček, se připravit na cestu studiem odborné literatury, jak bylo zvykem u předních humanistických cestopisců. Strejček poukazuje na jediném místě na poznámku, která svědčí o písemném pramenu, na který se Hasištejnský odvolává – „*jakož o tom někteří kronikáři píší.*“²⁰⁷ Ostatní odkazy na autority v díle zastoupeny nejsou, všude jinde se Hasištejnský opírá o historické příběhy, o nichž se většinou doslechl. Toto dílo stojí tedy na pomezí starší literární tradice a humanismu. Eduard Petrů označuje Hasištejnského cestopis jako „*žánrově ještě nespecifikovaný cestopis.*“

5.3 Oldřich Prefát z Vlkánova

*„Léta 1546 před božím tělem podstoupil první svou cestu do cizích krajův. Bral se přes Benátky do Palestiny, navštívil místa svatá, ostrovy Cypr, Kandii, Zante atd., přestál bouři mořskou i přepadení od loupežníkův mořských. Pobyv 21 neděl na této pouti, vrátil se z Benátek přes Salcburk pěšky domů. Dne 4. dubna 1547 byl zase v Praze.“*²⁰⁸

Lexikon české literatury o něm zmiňuje: „*Psal se též Prefát, Oldřich z Vlkánova. Koncem 1544 nebo začátkem 1545 pravděpodobně pobýval v Římě. V červenci 1546 vyplul z Benátek na téměř půlroční cestu do Palestiny, kterou později literárně zpracoval. Do Prahy se vrátil 1547.*“²⁰⁹

Cestopis vydal jako poučení pro ty, kteří se snaží poznat Svatou zemi. Vydává ho v roce 1563 s názvem: „*Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteruažto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Oldřich Prefát z Vlkánova léta páně MDXXXVI.*“

Nemalým finančním zatížením musela být pro Prefáta sama obrázková výzdoba. Některé z obrazů jsou reprodukce benátského malíře Domenica dalle Greche, s kterým se

²⁰⁷ Strejček, F.: (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493. Praha 1902, s. 33.

²⁰⁸ Jireček, J.: Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného. II.sv., Praha: B. Tempelský, 1875-1876, s. 137.

²⁰⁹ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. III. svazek M-Ř. Praha, Academia. 1993. s. 1078.

Prefát pravděpodobně s Benátkách seznámil. Malíř se i týž rok vrátil z Palestiny jako Prefát (1546) a získal od papeže povolení k tisku svých kreseb ze Svaté země. Prefát dal poté pro své dílo reprodukovat obrazy Božího hrobu a Jeruzaléma z roku 1546 a použil i jiných jeho kreseb jak udává Karel Hrdina.²¹⁰ Zajímavá je tedy skutečnost, jak aktuální, zcela nový obrazový aparát použil Prefát. Toto „průkopnictví“ jistě svědčí mnohé o jeho povaze. Prefátovy obrazy se poté zřejmě vyskytují i v díle Kryštofa Haranta – obraz chrámu Božího hrobu a vyobrazení Jeruzaléma.

Prefát vydal svou knihu na nátlak svých přátel, ačkoliv se dlouho obával *přílišného posuzování*, nakonec se rozhodl *obrnit se trpělivostí pro dobro věci*, jak podotýká v předmluvě. Je si vědom věrohodnosti svého podání, přesto však soudí, že většina čtenářů by uvěřila teprve tehdy, až by se přesvědčila. Skromně poznamenává, že by i jiný pozorovatel mohl napsat více. Ač jmenuje některé z cestopisů, které před ním byly vydány, nechce se s nimi srovnávat. Věrohodnost svého spisu zakládá na pravdě, „*není ode mne nic smyšleného, ale to, což jsem sám, očima svýma spatřil*“, dokladem mu převážně slouží Písmo Svaté, převážně Nový zákon a některá díla staré literatury římské a řecké. Prokazuje i znalost historické literatury o čemž svědčí odkazy na řadu autorů. Z antických spisovatelů je to Ovidius, Plinius, Vergilius, ze středověkých autorit Albert Veliký, Eusebius, Josephus Flavius. Pravost náboženských míst srovnává se záznamy pisatelů Evangelií, např. si Prefát ověřuje údaje týkající se „Božího hrobu“²¹¹, neověří-li si to, nevěří. Své prameny uvádí velmi přesně, vždy poukáže na knihu i kapitolu, odkud čerpá. Nejvíce cituje z evangelií, např. z Evangelia svatého Jana a uvádí to ve svém spise takto: „*Jak o tom píše svatý Ján evangelista ve 20. kapitole*.“²¹² V tomto se nesporně liší od bohatého dokladového inventáře Kryštofa Haranta, ačkoliv se mu ve všech jiných literárních rovinách ze všech cestovatelů – spisovatelů přiblížil nejvíce. Stačí za povšimnutí rozsah a orientace citátů a dokladů u Prefáta, čímž zjišťujeme, že používal hlavně prameny pro ověření náboženských událostí. Prefátovi nešlo o to, aby těmito autoritami ověřoval platnost svých poznatků, uvádí je spíše proto, aby ukázal, kdo se již podobnou tematikou zabýval, tedy odkazuje na své předchůdce, nikoliv neuvádí přímé odkazy na prameny svých informací. Stejně jako Harant vysvětluje čtenáři prostřednictvím citace Terentia prospěch, který cestování přináší. Spoustu informací, které v cestopise předkládá, získal pomocí ústního podání, měl k tomu příslušné jazykové schopnosti. Ovládal latinu, němčinu a mluvil vlašsky.²¹³

²¹⁰ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1947, s. 255.

²¹¹ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1947, s. 117.

²¹² Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 121.

²¹³ Vlaština - dřívější označení pro italštinu.

Svůj spis založil na hesle: „*Veritatis simplex est oratio, pravda na sprostných slovích záležití a žádná cizí nepotřebuje, ani barvy ani ozdoby.*“²¹⁴

Jak již zmiňuji v úvodu, „*cestování vyhrazuje pro lidi šlechtné a urozené*“, aplikuje toto poznání na otce Václava Zajíce z Házenburku, jenž se vydal na cestu, aby poznal mravy, obyčeje, povahu a práva rozličných národů. V upomínku tohoto slavného cestovatele věnuje Prefát svůj spis jeho synu, jenž rovněž pomýšlel vydat se do Svaté země. Pročítání cestopisu týkající se svatých míst působí podle Prefáta k povzbuzení k náboženskému cítění.

Ve svém spise bojuje proti některým mylným domněnkám, které byly v tehdejšímu uvažování pokládány za naprosté samozřejmosti. Jedná se např. o domněnku o díře v kostele Božího hrobu, která je od některých považována za centrum světa, dále např. kříž, na kterém Kristus visel, také se prý nacházel uprostřed světa – „*Ale astronomové a hvězdáři místa tomu nedají, neb kdekoli člověk v světě stojí, všudy jest prostřed světa; neb poněvadž svět okrouhlý jest co koule, kterékoli v něm místo vezmeš, všudy jest prostřed něho, (...) rozuměj in superficie convexa, aniž též právě prostřed světa býti muže, neb nec longitude, nec latitudine est in medio, ač někteří chtějí, že by byla in medio terre habitabilis, což i býti nemůže; ale toho geometruom a astronomuom zanechám. Než já tak hádám, že ta díra právě prostřed kostela stojí, jekž pak podobno, a že jest centrum templi, pravý prostředek kostela, et non centrum mundi, a ne prostředek světa.*“²¹⁵ Tato citace je charakteristická množstvím užití cizích slov, což budilo v tehdejšímu nazírání dojmem vzdělanosti.

Některé náboženské údaje přijímá Prefát rovněž velmi často skepticky. Nevěří, že jistý olivový strom přečkal zkázu Jeruzaléma. Pochybuje o skutečné podobě svatého Jeronýma: „*Jest-li to osoba svatého Jeronýma, toho já nevím, než jest dosti mistrná vyrostlina a podobenství co nějakého mnicha ležícího ec.*“²¹⁶ Zcela poprvé se v české cestopisné literatuře projevuje podrobná dokumentace sdělovaných poznatků. Pokud Prefát podává sdělení, které se vymyká jeho zkušenosti a o jeho autentičnosti není přesvědčen, neváhá svou skepsi zřetelně vyjádřit.

Dokonale se snaží přesetřit i Svatá místa – „*ty šlépěje jsem pilně ohledal a spatřoval, zdali by byly tak vytesané a rukama lidskýma učiněné; i nemohl jsem nic poznati, ty dělané byly (...), protož není nic k víře nepodobného, by Krista Pána neměly býti.*“²¹⁷ V tomto případě mu nebrání nic, aby nevěřil, často ovšem v jiných případech přijímá skutečnost s ironií. Snaží se tedy čtenářům podávat jen informace ověřené vlastní zkušeností, na kterou klade největší důraz.

²¹⁴ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 10.

²¹⁵ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 134.

²¹⁶ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 149.

²¹⁷ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 163.

Je velmi zajímavé, že i přes svou kritičnost se neubrání, aby nevěřil mylným informacím. O chameleonovi se domnívá, že nic nejí ani nepije, že se živí jen větrem. Tato domněnka a mnohé jiné jsou srovnatelné s domněnkami Harantovými.

Prefát se zabýval zhotovováním matematických přístrojů, určených k měření a k astronomii. Přesně zjištěná a ověřitelná fakta lze nalézt i v jeho díle. Mnohé věci Prefát přijímá až po zdlouhavém pozorování a poté podává vysvětlení. Vysvětluje si, proč jsou např. zhotoveny žlábký nad jeskyňkou Božího hrobu, proč tam jsou postaveny sloupky. Všímá si nejen techniky, ale zamýšlí se i nad účelností a prospěchem z mnoha hledisek, např. z hlediska vojenské obrany. Vysvětluje případnou otázku, jak mohl zůstat Boží hrob neporušen, když celé město bylo zbořeno a tím potvrzuje i jeho pravost. Odůvodňuje to tím, že se tehdy nacházel za městem a ne ve městě a také tím, že byl na západní straně města chráněn zdí, která zůstala neporušená.

Při popisu vyloží Prefát nejprve podstatu a poté postupně rozebírá jednotlivé podružnosti. Pokud vysvětluje něco Harant, tak ve svém popise jde ihned do hloubky. Tento fakt lze pozorovat na rozdílném pojetí popisu Mrtvého moře. Harantův popis Mrtvého moře působí na čtenáře skličujícím dojmem, neboť Harant se věnoval líčení pusté a neutěšené okolní krajiny. Harantovy depresivní pocity holých skal a pouští kontrastující s představou kvetoucích biblických měst vyjádřil takto: *„Strašlivé jezero, kteréž ohněm, sírou a smolou hoří a vře, do dnešního dne stojí...(…) jest pak věc hrozná a žalostivá viděti, jak ta voda ustavičně z sebe vydává páru aneb mlhu černou, smradlavou a nezdravou, a to každého dne až do poledne hustou velmi. Odkudž nenadarmo Mrtvé moře slove, za příčinou svého zlého a jedovatého dýmu, od něhož netoliko zvířata a hovada, ale i ptáci, když přes ně létají, umírají. A také, že jako. mrtvé od žádného větru pohnuto nebývá, a vln v něm není, ale toliko coby vřelo stojí.“* Zajímavostí je, jak jeho traumatizující stavy odrážející se v textu během popisu neustále gradují: *„Vůkol něho (Mrtvé moře) na míli zšíří, počnouc od té strany, kde Jordán do něho vpadá, všecko pusté a pohořalé jest, až se i v těch mezech jakési ovoce, jablkům nizdárnějším podobné a krásné nacházeti má, kteréž kdo otevře, vnitř plné popela a smradu naplněné nalezne.“*²¹⁸ Oldřich Prefát nepřistupuje ke svému popisu tak melancholicky. Jeho líčení je spíše podrobné konstatování, co viděl, slyšel a co zažil: *„O tom jezeře někteří divně rozprávějí a píší, že člověk ani žádné hovado ani co živého se v něm potopí a utopiti nemůže, než že ta voda všecko snáší a potopiti se v tom nedá; aby pak člověk i tam vešel, že hloub jíti nemůže, než do paždí a voda ho hned vznese. Praví se též, že by největší vítr byl, že se ta voda nic nehejbe než stojí, a protož moře Mrtvé slovo, že se nehejbe a v něm nic živého*

---

²¹⁸ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 230.

není.“²¹⁹ V popisu lze postřehnout i rozdílný střet zájmů obou cestovatelů. Harant se netají zájmem o vše, co souvisí s biblickou historií a tudíž ho upoutávají i připomínky existence měst Sodomy a Gomory v blízkosti Mrtvého moře, které prosluly zhýralostí svých obyvatel. Prefát o těchto městech uvažuje skepticky když říká, „že by ještě viděti a znáti mělo býti nějaké ostatky těch dvou měst Sodomy a Gomory. To jest-li tak, co o tom Mrtvém moři rozprávějí a píší, já nevím, než my jsme tu nic jiného neviděli, než vodu stojatou.“ Dalším důkazem Harantova zájmu o biblické dějiny byla touha vypátrat solný sloup, v nějž byla proměněna Lotova žena a mnoho autorů cestopisů před ním ho spatřili. V tomto případě reaguje Prefát zcela pragmaticky, když osvětluje nemožnost přežití sloupu takřka 4 000 let – „an kdyby z mramoru byl, vítr a déšť v tom času by jej snědl,“²²⁰ spíše by se dalo říci, že existenci solného sloupu popírá.

Prefát velmi často polemizuje se čtenářem, často si klade otázky a sám na ně odpovídá. Dělá to tímto způsobem: „Tuto by snad mohl někdo říci: však jest Adama v ráji Pán Buh stvořil, kterak to býti muže, aby se to na tom místě státi mělo, musel jest tehdy tu ráj býti. I věž, Pán Buh všemohúcí Adama v ráji nestvořil, než na tomto světě a teprv stvořeného do ráje jeho jest postavil, kterýž byl spočátku štípil, neb tak čtem...“²²¹

V Prefátově textu lze pozorovat jeho přehnanou důkladnost v detailech. Jeho dílo vyniká technicky přesnými popisy, což se projevuje ve výstižném popisu stavby lodi, ve vykreslení palestinských domů, kde si všímá nejen materiálu, z něhož jsou stavby provedeny, ale zachytí i způsob stavby (různá klenutí atd.) a užívá i tehdejších technických názvů – pěkným prutovaným dílem tesaná (vrata), mramorovým ...červeným štukverkem, klenutí nahoře okrouhlé neb chocholaté. K Prefátově podrobnému popisu lodi se pochvalně vyjadřuje i Harant, když sám ponechává stranou detailní popis lodi z důvodu „však když jest Oldřich Prefát přede mnou, pravdivou a pěknou o tom všem zprávu v našem českém jazyku na světlo vydal.“²²² Oldřich Prefát zachytil kromě detailního popisu lodi i palubní hierarchii, kterou vymezil od velitele lodi až po obyčejné „pacholky marináře“, tedy řadové námořníky. Plavba lodi je u obou cestovatelů vnímána obdobně. Nezvyklý dojem vyvolaný nekonečným prostorem vyvolával u Středoevropana neobvyklou situaci.²²³ Harant a rovněž i Prefát jej neopomněli zaznamenat. Harant se vyjadřuje takto: „Dobrý díl sme ujeli, že sme již z žádné strany Země neviděli, nežli Nebe a Vodu“.²²⁴ Prefát zažívá stejný pocit: „Plavili jsme se

²¹⁹ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 207.

²²⁰ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 208.

²²¹ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 228.

²²² Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 58.

²²³ Koldinská, M.: Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Praha: Paseka, 2004, s. 469.

²²⁴ Harant, K.: Putování., I.sv., Praha 1608, s. 60.

dobrým větrem až do večera, též tu celou noc až do jitra a nebylo již večer nic viděti než nebe a moře. “²²⁵

Oldřich Prefát si na své cestě všímá též výzdoby, obrazů, malby a nápisů. Co se týká měr je podrobnější než Kryštof Harant. I vzdálenosti stanoví přesněji než Harant, vše zaznamenává v českých i vlašských mílích. Např. vzdálenost mezi pevninou a ostrovem Zakynthos (Zante) vypisuje Harant takto: „*Ano i z městečka Zante viděti zemi Morea řečenou, o níž doleji něco položím, a v ní pevnost Torneze, od Zante sotva 18 mil vlaských a našich tři míle ležící.*“²²⁶ Prefát je o něco detailnější: „*Mezi tím ostrovem Zante a zemí řečenou Morea moře jest ouzké za osmnáct mil vlaských, to jest našich českých tři míle aneb málo víc.*“²²⁷ Při vyměřování svatých míst používá kroky. Jeho popis je někdy přetížen číselným výpočtem rozměrů, orientací podle světových stran atd. Hlavním důvodem je především to, že chtěl, aby mu čtenář dobře porozuměl, proto autor vysvětluje a opakuje to, co je pro dnešního čtenáře samozřejmé.

Není mu vzdálená ani otázka vnitřních poměrů ve městech i na ostrovech. Podrobně se zmiňuje i o hodnotě peněz. Porovnává velikost peněz, převádí měnu cizích států na naše platidlo a srovnává. Zaznamenává i cenu potravin. Všímá si i správy, státního zřízení. Zajímá ho vývoz, výroba soli, zásobování vodou, zavražďování. Neopomene uvést rozvrstvení obyvatelstva – „*v městě Candy bydlejí Židé, Turkové, Řekové, též jest mnoho Vlachův.*“²²⁸ Hodnotí i sociální postavení obyvatelstva: „*V městě Jeruzalémě nejsou, jak tomu rozuměti, bohatí lidé, neb tám žádného velikého handle není; na větším díle řemeslníci křesťané, kteří v městě bydlejí, jsou chudí, jen dobyt看em, vinicemi, ovocem a polmi se živí, neb Turci jim zbohatnouti nedopustí. Židé také bohatí většinou nejsou a žádného vzniku nemají, (...) neb se jim Turci rozmoci nedají, neb daleko větší svobodu ve všem křesťané mají nežli Židé, a jak tomu rozuměti, že Turci k křesťanům těm, kteří mezi nimi jsou a bydlejí, přívětivější jsou nežli k Židům.*“²²⁹

Prefátovy znalosti se projevují v jeho díle především v partiích přírodopisných. Popis rostlin porovnává vždy s rostlinami domácími – angury porovnává s naší dýní, chléb svatého Jána připodobňuje k hrušce, datle k zelené třtině. Na základě svých znalostí někdy stanovuje vnější popis, barvu, velikost plodů, tvar listů, hodnotí i chuť a poté upřímně přiznává: „*Jaké pak ovoce nese, toho já nevím, neboť tehdy žádné ovoce na sobě neměli.*“²³⁰ Všímá si i zpracování bavlny, cukrové třtiny, kaviaru a pozoruje vinaře. Při popisu zvířat se zaměřuje opět na jejich

²²⁵ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 69.

²²⁶ Harant, K.: *Putování.*, I.sv., Praha 1608, s. 48.

²²⁷ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 57.

²²⁸ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 65.

²²⁹ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 179.

²³⁰ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 301.

vzhled, velikost, potravu, chování a opět je porovnává se zvířaty u nás např.: „*Kozy v zemi Svaté jsou skoro způsobu takového jako zde u nás v Čechách (...), mají jen dlouhé uši.*“²³¹ Prefát chtěl přesně zachytit danou informaci a učinit ji i pro prostého čtenáře srozumitelnou. Snaží se tedy neznámé jevy zpřístupnit odkazem na to, co český čtenář dobře znal. Toto zpřístupnění je vidět při jeho charakteristice chameleona. Chameleona srovnává s německou myší²³², komickým způsobem popisuje pro něho „*mistrné zvíře*“, které viděl, „*jakousi vopici, ta měla tvář nápodobnou k člověčí, krom že delší byla a měla od hlavy až do polovice života na sobě hrubé chlupy a dlouhé, té barvy co popelice a tak v těch chlupech se zdála, co by měla na sobě nějaký krátký pláštíček neb mantlíček, potom zadu ostatek byla hladká a holá a na zadku měla dvě hrubé místa červené okrouhlé, ocas měla dlouhý a holý, než na konci drobet chlupatý nápodobně co lev. Nohy zadní i přední měla s prsty jako člověčí ruce, byla tak hrubá co dosti veliký pes a byla uvázaná na řetěze jakéhos kupce v domě, od kterého jsem koupil vína pul láky; pravil, že ta vopice slove pabion, mám za to, že tomu zvířeti latině *cercopitecus* říkají, a byl samec.*“²³³ Obdobné, pro dnešního čtenáře úsměvné popisy zvířat, je možné nalézt i u Haranta.

Charakteristickým znakem Prefátovy povahy bylo jeho hluboké tolerantní myšlení. „*Neb mnoho křesťanov jest a bydlí v zemi řecké, palestinské, syrské, arménské, arabské, egyptské a perské, kteří se všichni ve jméno svaté Trojice křtí k Kristu Pánu se hlásají (...)* Ačkoli ti všichni křesťané v ceremoniích i v jiných některých věcech spolu se ve všem nesrovnávají, kdo je proto odsouditi může života věčného a z církve Krista Pána vystrčiti.“ Samozřejmě, že si povšiml i vzájemných vztahů mezi křesťany a jinými náboženskými skupinami. Tvrdí, že kdyby byla Svatá země v rukou křesťanů, v krátké době by vzkvétala. Každodenní obtíže křesťanů formuloval takto: „*Mát' Pán Buh všemohúcí a věčný i v těch vejchodních krajinách mezi pohany nezčíslný počet svých volených křesťanov, lidí sprostých, robotných, dobrých a bohabojných, dobrého obcování, kteříž bydlíce mezi pohany mnohá protivenství, uzlosti a soužení pro jméno a víru Pána Ježíše od Saracenov a pohanov trpí a snášejí (a snad lepších, nežli my zde v těchto našich krajinách jsme, kteří nejsou tak spravedliví, neupřímní, nestřídmí, pyšní, rozpustilí a bezbožní, jako my jsme), kteří všickni v Krista Pána věří, jméno jeho vyznávají a slovem jeho se zpravují...*“²³⁴ Prefátovy věty velmi výstižně ilustrují jeho upřímné sympatie i neodůvodněné iluze, které křesťanští cestovatelé vůči svým souvěrcům na osmanských územích zpravidla pociťovali.

²³¹ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 244.

²³² Německá myš – Ratte – krysa (srov. Gebauer, J.: *Slovník staročeský*, II. sv., Praha: Česká grafická akciová společnost Unie, 1916)

²³³ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 67.

²³⁴ Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 248 – 249.

Jak již jsem nastínila, metodou Prefátova popisu stejně jako u jeho předchůdce Kabátníka a rovněž jako i u Haranta, je srovnání. Porovnává rozlohu, města, krajiny, stavby, faunu a floru a v neposlední řadě se věnuje detailnímu popisu chrámů. Velmi podrobný popis, stejně jako ostatní krajané, věnuje kostelu Božího hrobu, který srovnává s chrámem svatého Víta v Praze.

Prefátův jazyk se vyznačuje častým používáním odborných latinských výrazů, přestože vyzdvihuje jednoduchý sloh. Příliš nehledí na výběr slov a jejich rozmanitost. Občas některá slova neustále opakuje. Používá i slova cizí, přičemž uvádí cizí názvy a překládá je, i když ne tak důsledně jako Kryštof Harant do češtiny. Například Prefát přímo jmenuje jednotlivé potraviny turecky – „*chlebu pak turecky říkají ehmech, soli tus, vodě su..*“ Seznamuje čtenáře spíše s výrazy lodními „*zadu jest podlaha a ponebí, které slove vlasky suto casaro, veliké heslo které slove vlasky themon, latině mu říkají gubernaculum navis neb themo navis neb clavus navis, německy Kalter oder Schtierruder.*“²³⁵ Vysvětluje i často neznámé termíny – „*abiseni, to jsou ti křesťané z Afriky, kteří jsou pod zprávou a panováním velikého kněze Jana, kterému vlasky říkají Prete Ian, altině Presbyter Ioanes...*“²³⁶ Je mistrem i v tvoření nových slov: *bezpečensví, přístavadlo* (přístav).

Jeho sloh je prostoupen biblickými výrazy, germanismy, ale i lidovými obraty – „*potáci se sem i tam, co by byl vožralý.*“ Prefátovi nechybí v textu ani humorné scény, kterými nutí čtenáře k úsměvu.

Neopomíjí zdůraznit svou vlasteneckou povinnost. Jako příslušník své vlasti uvádí jména krajanů a jejich erby, s kterými se setkal v cizině v pamětních deskách. Zaznamenal: „*A já vertujíc se v těch knihách nalezl jsem některých Čechov, kteří přede mnou tam byli, napsaná jména: jako dobré paměti urozeného Pána, pana Jana Zajíce z Hazenburku.*“²³⁷

Při porovnání děl Prefáta s dalšími cestopisci před ním, lze zde pozorovat výrazný rozdíl spočívající v Prefátově zájmu o přesně zjištěná a ověřitelná fakta. Samozřejmě také předchozí cestovatelé sbírali a sdělovali fakta, s nimiž se seznámili na svých cestách, ale spojovali tato sdělení s vyprávěním osobních zážitků. Tato subjektivně zabarvená vyprávění u Prefáta chybí. Vydavatel Prefátova díla Karel Hrdina to postřehl: „*Celé dílo se nese jakýmsi svátečním duchem, jež autor nechce porušiti žádnou všedností, proto pomíjí mlčením naturalia, o nichž čteme u jiných cestovatelů, jako je zařízení záchodů na lodi, množství štěnic a jiné neřesti v poutnických noclehárnách; milostné dobrodružství Davidovo s Batševou odbývá nevinnou zmínkou a Iovovo s Ledou skrývá v latinskou větu: Iupiter versus in cignum*

²³⁵ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 33.

²³⁶ Hrdina, K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 137.

²³⁷ Hrdina K.: (ed.), Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny..., Praha 1947, s. 281.

*concubit cum illa (J. proměnil se v labuť souložil s ní).*²³⁸ Prefátovo dílo představuje skutečný protipól cestopisu Kabátníka, neboť jak zmiňoval již Harant, Kabátník se soustředil mimo jiné na vylíčení svých příběhů. Nelze ale jednoznačně tvrdit, že by Prefát nebyl schopen přitažlivého a vzrušujícího líčení. Při vylíčení bouře na moři naopak přesvědčuje Prefát čtenáře o tom, že pokud to považoval za nutné, používá barvitého stylu líčení k dosažení emotivního účinku. Tato emotivní vylíčení se ale v jeho díle vyskytují zřídka, neboť jeho základním záměrem bylo poskytnout čtenáři dobrodružství, které získal z odhalení nové a neznámé skutečnosti, chtěl ho zaujmout vzrušujícími fakty, nikoliv emotivní působností příběhů.

Žánrově lze tedy zasadit Prefátovo dílo podle E. Petru jako první v zásadě jednoznačný doklad toho, jak se v 16. století v české literatuře formovala soudobá literatura faktu. Jeho cestopis má všechny náležité znaky, jaké dnes literatuře faktu jsou přisuzovány. Je určena laickému čtenáři, vychází z ověřených a stále trpělivě ověřovaných faktů a odhaluje způsob, jak tato fakta byla získána.²³⁹

Dále bych chtěla krátce nastínit otázku týkající se tehdejšího vnímání Prefátova obrazu světa. Při vnímání soudobého obrazu světa, jak jsem již zmínila, sloužil Harantovi jeden z nejdůležitějších znaků - voda. Tento symbolický znak a s tím spojená koncentrace na vlastnosti vody ve všech zemích, které procestoval, posloužil autorovi k vyjádření názoru na celkový charakter příslušných zemí. Tento symbolický znak považovali za samozřejmý i jiní poutníci. Oldřich Prefát posuzoval také vlastnosti vody, pokud šlo o vodu „sladkou a dobrou“ či nikoli a především si všímal vyprahlých končin východního Středomoří – „*Co jsem pak v Candy vrchov viděl, všecko holý a neroste na nich žádného vysokého dříví; pakli kde jsem viděl dříví rosti, to jest velmi nízké a malé, leč někde v jiné straně ostrovu.*“²⁴⁰

Z Prefátova spisu může čtenář také rozpoznat v čem spočívá velmi důležitý rozdíl mezi díly Prefátovým a Harantovým. Oldřich Prefát na své pouti nepospíchal. Finanční nezávislost ho osvobozuje od času a lpění na něm. Naproti tomu Kryštof Harant je omezen financemi, a proto chce ve spěchu poznat co nejvíce. Seznamuje čtenáře čas od času se svou finanční situací. Svůj návrat např. komentuje slovy: „*Přišloť jest mi právě na ono přísloví, abych řekl: Io ho messo la borsa grande, nella piccola, to jest: "z velkého měšce malý sem měl."* A jsa bez peněz co osekaný na cestě tak daleké...“²⁴¹

Podstatný rozdíl oproti předchozím cestopisům, jejichž autoři směřovali do stejné oblasti spočívá u Haranta v tom, že výrazně akcentuje informace čerpané na zpáteční cestě.

²³⁸ Hrdina K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 385.

²³⁹ Petru E.: *Vzrušující skutečnost*. Ostrava: Profil, 1984, s. 74.

²⁴⁰ Hrdina K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 66.

²⁴¹ Harant, K.: *Putování*, II.sv., Praha 1608, s. 344.

Zatímco u Prefáta, který je Harantovu dílu nejbližší, je zpáteční cestě věnována sotva čtvrtina díla, Harant jí věnuje víc než třetinu. Hlavním důvodem je, že na rozdíl od svých předchůdců nevolil trasu návratu ve shodě s cestou do Palestiny a vracel se jinými oblastmi. I v případě Kabátníkova díla platí, že když se autor vracel stejnou trasou, tak jeho zpáteční cesta je vylíčena stručněji než cesta tam.

Vývoj cestopisného žánru velmi úzce souvisí i s dobou a z tohoto důvodu se v cestopisných dílech lišících se dobou vzniku objevují odlišnosti. U Haranta stojí za povšimnutí, jak se neustále zmiňuje o prohledávání zavazadel. Tyto kontroly postihly nejen jeho, ale i cestovatele, s nimiž se Harant v Palestině i v Egyptě setkal takřka na každém kroku. Takováto prohlídka byla o půl století dříve vnímána jako cosi zcela nepatřičného. U Oldřicha Prefáta se takové zmínky vůbec neobjevují a pokud ano, tak jsou to pouze vzpomínky. Např. vzpomínal, že při zastavení k osobní prohlídce poutníků stačila výhrůžka kapitána jejich lodi, že se ihned se všemi pasažéry vrátí do Benátek, pokud je místní turečtí úředníci nenechají na pokoji. Zmiňuje se o tom takto: *„Když pak již nás asi čtvrt přehledali, též i mne mezi jinými, tehdy přivezl se náš patron z navi a obědvali, i šli nahoru knám a vidouce, že nás přehledávají, mluvil o tom tuze s tím hejtmanem, že toho obyčeje není, aby měli poutníky tak pilně přehledávati, a náš patron rozkázal tomu hejtmanovi oznámiti, nežli by toho dopustil a ten nový spůsob přehledávání poutníkův zamyslí, že se chce rači zase nazpátek s námi do Benátek plaviti.“*²⁴²

Z rozboru uvedených děl jsem došla k závěru, že pro českou cestopisnou literaturu je typická nevyrovnanost v rámci povahy žánru. Autoři kolísají během vyjadřování svých poznatků. Občas autoři vyprávějí na způsob literatury naučné, chvílemi se ocitají v oblasti beletrie v případě vyprávění svých subjektivních zážitků, někdy proplétají svá popisovaná fakta s vlastními filosofickými úvahami či názory. Starší česká cestopisná literatura je tedy žánrově nevyhraněná často v rámci jednoho a téhož díla, jak jsem již při rozboru jednotlivých děl poukázala. Z hlediska literárního stylu jsem pozorovala převážně u děl Hasištejnského z Lobkovic, Prafáta z Vlkanova a Haranta z Polžic prolínání se stylu odborného se slohem beletrie. Shodně lze nazvat tato porovnávaná díla jako žánrově nevyhraněné spisy, neboť pokud vedle sebe stojí deníkové záznamy a umělecké, sugestivní obrazy, je problém specifikovat, o jaký žánr se jedná. Shodným rysem ale je, že čtenář prostřednictvím těchto děl získává mnohé naukové informace, což byl také jeden z hlavních motivů psaní této cestopisné literatury.

---

²⁴² Hrdina, K.: (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny...*, Praha 1947, s. 83.

6. ZÁVĚR

Harantovo dílo svědčí o veliké důmyslnosti autora. Samotný spis poskytuje zdroj informací k poznání Harantovy osobnosti. Ačkoliv se týká relativně velmi krátkého období, přesto může čtenář o svém autorovi vyčíst mnohé informace, jež se bezděčně stávají jakýmsi psychologickým portrétem pisatele. Jeho sebe prezentace v konkrétních popisovaných situacích dává nahlédnout do způsobu, jakým viděl sám sebe a jakým jej mělo vidět i jeho okolí. Před čtenářem se tak otevírá Harantův vnitřní svět, formovaný hodnotami, které vyznával a vnímavý čtenář může snadněji porozumět úmyslu a příčinám autora, proč se k napsání takového díla přiměl.

Jeho dílo je především jedinečné tím, že dokázal postihnout na tehdejší možné dosažené úrovni všechny civilizace.

Harantovu životopisu byl v české literatuře věnován poměrně velký prostor, avšak srovnání jednotlivých vydání tohoto cestopisu nebylo doposud podrobněji zpracováno. Za cíl bádání jsem si vytyčila zjistit, v jaké míře se od sebe liší dvě různá zpracování jednoho díla, mezi kterými je časový rozdíl v řádu staletí. Původní dílo spadá do počátku 17. století a Erben jej znovu vydává v 19. století.

Zásadní rozdíly mezi spisy jsem našla v množství předkládaných informací. I když se Erben snaží do Harantova textu příliš nezasahovat a podle dobového zvyku pozměňuje pouze cizí slova za česká a vynechává Harantovy dřevoryty, cestopis tak získává úplně jinou podobu, jež ale na hodnotě díla nic nemění.

Na dílčí závěry jsem se soustředila na konci každého tematického okruhu, pro shrnutí ovšem uvádím, že se spisy výrazně liší zejména tím, jak k samotnému textu přistupuje autor, což bylo i stanovisko Erbenovo. Především mu jde o zachování cestopisného žánru, tudíž se snaží spis změnit jen nepatrně, aby zachoval jeho původní záměr.

S tím ostatně souvisí i kompoziční rozdíly. Zatímco Harantův spis je velice rozsáhlý, což ale v jeho době nebylo nikterak zvláštní, Erbenovo zpracování se vyznačuje nižším počtem stran, stejně jako se například omezuje délka názvů kapitol. S tím souvisí vynechání častých Harantových popisů, latinských textů, které s cestou do Svaté země souvisí jen pramálo a které proto Erben vypouští. Jediným zásadním společným pojítkem je to, že se obě zpracování rozčleňují do dvou dílů.

Odlišnosti po stránce jazykové jsou nemalé. Erben Harantovo dílo přepracovává pod dobovým tlakem, odstraňuje veškerá cizí slova a mění je za česká. Aby ale zásah nebyl příliš razantní, původní slova cizí uvádí v poznámce pod čarou. Z hlediska jazykového byl Karel

Jaromír Erben ovlivněn dobovou obranou českého jazyka. Politická a společenská situace, stejně jako povaha a zájmy samotného autora měla na vznik spisů také nemalý vliv, jak je tomu ostatně u každého literárního díla.

V poslední části mé práce jsem se zaměřila na srovnání cestopisných děl, která vznikla před Harantovým spísem. Z hlediska povahy žánrů lze hovořit o české cestopisné literatuře jako o žánrově nevyhraněné. Předmětem porovnání se mi staly spisy Kabátníka, Hasištejnského z Lobkovic a Prefáta z Vlkanova. Oproti jeho krajanům se Harant snažil oprostit své dílo od přemíry osobních motivů a snažil se docílit objektivního pohledu na navštívené končiny.

Ačkoliv se Harant snažil o vyhnutí se subjektivním dojmům, přesto nebyl vždy zcela důsledný a v závěru díla shrnuje své dojmy trefně ve zkrácené podobě italského přísloví, které mluví za vše: „*A bych tam byl jednoho oka zapomněl, s těžkem bych tam zase pro ně jeti svolil.*“²⁴³

Harant věděl a přesvědčil se, jak vratká je hodnota lidského života. Věřil, že umělecké dílo jej může překonat. A také překonalo. Dílo, jež slaví výročí 400 let a neustále budí pozornost čtenáře, musí být opravdu pozoruhodným uměleckým dílem.

---

²⁴³ Harant, K.: Putování., II.sv., Praha 1608, s. 345.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

1. ERBEN, Karel Jaromír. Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce atd. Cesta z Království českého do Benátek, odtud do Země svaté, Země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinaj a sv. Kateřiny v pusté Arábii., sv. I.-II., Praha: V kommissí u Františka Řivnáče, 1854, 1855
2. HARANT, Kryštof. Putování aneb Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské, a dále do Egypta a velikého města Kairu, potom na horu Oreb, Sinai a svaté panny Kateřiny v pusté Arábii ležící, na dva díly rozdělená a od urozeného pána, pana Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic a na Pecce tec., římského císaře Jeho Milosti a rady komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův jejich, též zemí, krajin, ostrovův i měst i jiných rozličných věcí.,sv. I-II, Praha 1608
3. HRDINA, Karel. Cesta z Prahy do Benátek a odtud po moři až do Palestiny, tj. do krajiny někdy Židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteroužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Oldřich Prefát z Vlkanova, léta páně MDXXXXVI. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1947
4. PRÁŠEK, Justin Václav. Martina Kabátníka cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491 – 1492, Praha: České akademie císaře Františka Josefa, 1894
5. STREJČEK, Ferdinand. Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu r. 1493, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa, 1902

Sekundární literatura:

6. BECKOVSKÝ, Jan František. Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká., sv. I., Praha 1879
7. BEJBLÍK, Alois. Fynes Moryson, John Tailor, Cesta do Čech. Praha: Mladá fronta, 1977
8. BEJBLÍK, Alois. Život a smrt renesančního kavalíra. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1989
9. BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTO VÁ, Michaela. Cesty a cestování v životě společnosti. Ústí nad Labem: UJEP, 1997
10. BURCKHARDT, Jacob Christoph. Die Kultur der Renaissance in Italien. Berlin: Deutsche-Buchgemeinschaft, 1928
11. BURRI, Carla - SAUNERON, Serge. Voyages en Égypte des années 1589, 1590 et 1591, Le Vénitien anonyme, le Seigneur de Villamont, le Hollandais Jan Sommer. IFAO, Le Caire, 1971
12. CESTOPIS TZV. MANDEVILA. Praha: SNKLHU, 1963
13. ČAPEK, Jan Blahoslav. K problematice osobnosti Kryštofa Haranta., ČMM 92, 1973, s. 196-198
14. ČAPEK, Jan Blahoslav. K problematice osobnosti Kryštofa Haranta, Náboženská revue Československé církve 29, 1958, č. 3, s. 125-134
15. DAČICKÝ Z HESLOVA, Mikuláš. Paměti. Praha: Evropský literární klub, 1940
16. DOSTÁL, J.: Kondotierova cesta do Benátek., Praha: Rud. Škeřík, 1926
17. FRANCEK, Jindřich. Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic. Pecka 1994
18. FUČÍKOVÁ, Eliška – BUKOVINSKÁ, Beket – MUCHKA, Ivan. Umění na dvoře Rudolfa II. Praha: Aventinum, 1988
19. GRUND, Antonín. Karel Jaromír Erben. Praha: Melantrich, 1935.
20. HORSKÝ, Emanuel. Kresby Kryštofa Haranta z Polžic. Český lid 15, 1906, s. 442 - 449
21. HRABÁK, Josef. Poetika. Praha: ČS, 1973
22. HRDINA, Karel. Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic Cesta po Egyptě. Praha: Profesorské nakladatelství a knihkupectví, 1926
23. JANÁČEK, Josef. Rudolf II. a jeho doba. Praha; Litomyšl: Paseka, 1987

24. JIRÁNEK, Ladislav. Jiránek Miloš: Literární dílo. Praha: Fr. Borový, 1936
25. JIREČEK, Josef. Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty., sv.II., Praha: I.L. Kober, 1868
26. JIREČEK, Josef. Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihoslovného., sv.I - II., Praha: B. Tempelský, 1875-1876
27. JUNGSMANN, Josef. Historie literatury české aneb Saustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, oswícení a jazyka. Praha : F. Řivnác, 1849
28. KOLÁR, Jaroslav. K žánrovému statutu děl starší české literatury. Česká literatura, 42. Ústav pro českou literaturu AV v ČR, Praha 1994, s. 496 – 501
29. KOLÁŘ, Martin. Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.X. díl, Praha: Argo, 1896
30. KOLDINSKÁ, Marie. Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic: Cesta intelektuála k popravišti. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004
31. KOPECKÝ, Milan. Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta 224, Brno 1979
32. KOŽÍK, F. Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce: z království Českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii. Praha: Panorama, 1988
33. KOŽÍK, František. Kryštof Harant: Historický medailón. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1964
34. KRČMA, František. Karel Hynek Mácha. Literární zápisník Karla Hynka Máchy z let 1833-1835. Praha: Janská, 1923
35. KUNSKÝ, Josef. Čeští cestovatelé. I.díl, Praha: Orbis 1961
36. LEŠNEROVÁ, Šárka. Postavení příklonky v Harantově cestopisu., diplomová práce, FF UK, Praha 1997
37. LICHÁČEV, Dmitrij S. Poetika drevnerusskoj literatury. Moskva 1979, s. 55 – 58
38. LOSKOT, František. Jan Rosacius – Hořovský, Koruna neuvadlá mučedníků božích českých a vzácných hrabat. Praha: Spol. Komenského, 1913
39. MILTNER, Heinrich Otokar. Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Privatmünzen und Medailen., Abteilung II., tab. XV., Prag: Verlag des Vereins, 1852

40. NEJEDLÝ, Z. *Missa quinis vocibus*. Praha 1910
41. NEJEDLÝ, Zdeněk. *Skladby Krištofa Haranta z Polžic*. Zvon 5, 1908, č. 11, s. 176
42. NERUDA, Jan. *Obrazy z ciziny*. Praha: ČS, 1950
43. PÁNEK, Jaroslav. *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě. Cestování jako činitel kulturní a politické integrace*, ČČH 88, 1990, s. 661-682
44. PELZEL, František Martin. *Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten : Aus den besten einheimischen und auswärtigen Geschichtschreibern, Kroniken und gleichzeitigen Handschriften zusammen getragen.*, Prag: K.k. privil. Zeitungs und Inteligenz-Comptoir, 1817
45. PETRŮ, E. *Vzrušující skutečnost: Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava: Profil, 1984
46. PETRŮ, Eduard. *Vzdálené hlasy: Studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996
47. PRÁŠEK, Justin Václav. *Cesta Krištofa Haranta z Polžic a její význam pro její historické poznání zemí východních*, ČČM 67, 1893, s. 132 – 157, 381 - 395
48. *PŘÍRUČNÍ SLOVNÍK JAZYKA ČESKÉHO*. sv. II., Praha: Česká akademie věd a umění, 1937- 1938
49. RACEK, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. I. díl Doba, prostředí a situace*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1970
50. RACEK, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. II. díl Život*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1972
51. RACEK, Jan. *Kryštof Harant z Polžic a jeho doba. III. díl Dílo literární a hudební*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1973
52. RYPL, M. *Úvaha o cestopisu Harantově. Listy filologické a pedagogické*, 1886, roč. 13, s.257 - 280
53. SEDLÁČEK, Antonín. *Hrady, zámky a tvrze Království českého.*, IX. díl, Praha: Argo, 1996
54. SEDLÁČEK, Antonín. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.*, IV. díl, Západní Čechy, Praha: Argo, 1985
55. SEIBT, Ferdinand. *Karel V.: Císař a reformace*. Vyd. 1. Praha: Ikar, 1999

56. SCHULZ, Václav. Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531- 1746. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, 1901
57. SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel. Historie česká: od defenestrace k Bílé Hoře. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1984
58. STLOUKAL, Karel. Portrét Rudolfa II. z roku 1600. In: Od pravěku k dnešku II. Sborník k 60. narozeninám Josefa Pekaře, Praha: Historický klub, 1930
59. STORCHOVÁ, Lucie. Mezi houfy lotrův se pustiti...České cestopisy o Egyptě 15.-17. století, Praha: Set out, 2005
60. STRNAD, Jiří. Červnové svítání. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1987
61. ŠAŠEK Z BIRÍKOVA, Václav. Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha: Orbis, 1951
62. THÁM, Václav. Básně v řeči vázané. I-II.díl, Praha: 1785
63. TIEFTRUNK, K. Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká od roku 1602 do roku 1623. V.díl, Praha: I.L. Kober, 1870
64. TICHÁ, Z. Jak staří Čechové poznávali svět: Výbor ze starších českých cestopisů 14. – 17. století. Praha: Vyšehrad, 1984
65. VRATISLAV Z MITROVIC, Václav. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zakusil a po šťastném do vlasti navrácení sám léta páně 1599 sepsal. Praha: Mladá fronta, 1977

PŘÍLOHA

Příloha č. 1

Slovníček* nejčastěji vyskytujících se cizích výrazů, které Erben nahradil

Harant	Erben
armpant	obojek
apatyka	lékárna
apelovati	odvolat se
artikul	článek
autor	spisovatel
barchan	barchent
biskot	pečivo
ceig	tkanina
ceremoniál	obřad
cirkle	kruh
cifra	číslice
cosmografie	světmapa
cynozuron	pravidlo
diskurz	rozprava
disputovati	rozmlouvat
einkaufer	nákupčí
fantazie	představa
fedrovati	podporovat
filosovské umění	umění mudrcké
forberk	statek
fortel	prostředek
fracimer	ženstvo
freje	milovánky
generald	vůdce
grunt	pozemek
gvarderóba	šatnice
halsbandt	náhrdelník
handel	obchod
hejtman	správce
heroitský	hrdinský
historik	dějepisec
Hollenderové	Holandané
houf	zástup
impressí	knihtisk
instrument	nástroj
intent	záměr
karnýř	váček
komonstvo	družina
konfekt	sladkost
kontrfekt	obrázek
kontrabant	pokuta
koštovat	okusit
královský pracht	královská nádhera
kundšaft	zpráva
labyrint	bludiště
lejtnant	poručík
limoun	citron
lusthaus	letohrádek
mandát	příkaz
mazhauz	síň

nejsubtilnější	nejjemnější
nešpor	večer
nezprubovaný	nevyzkoušený
oficír	úředník
odrnunk	pořádek
orodovník	prosebník
plac	náměstí
pomordovat	pobít
port	přístav
potentát	mocnář
present	dar
presentovati se	představit se
	postupovat,
profrejmarčit	směnit
purgovati	čistit
rathaus	radnice
retovati	zachránit
soldát	voják
subtilní	drobný
šacunk	odhad
šajn	list
škrybent	spisovatel
šňůra	tkanice
špitál	nemocnice
štrafovat	potulovat
šturmovat	činit
triangl	trojúhelník
trostovati	utěšovat
trunk	doušek
tribut	poplatek
tulich	bodák
velicí šifové	veliké lodi
vinšovat	přát
vyšpehovat	vyzvědět
varta	stráž
verštat	dílna
vyfrejmarčiti	vyměnit
zašancovati se	opevnit se
zboží od látek	zboží od matrii
zplundrovat	poplenit

* Slovníček podává významy slov v konkrétních kontextech, ve kterých se v cestopise vyskytují. Vzhledem k množství tvarů však nejde o slovníček kompletní.

Příloha č. 2

Obrazová příloha

Obr. č. I. – Lod' Silvestra na níž se Harant s Černínem přeplavili z Benátek na Kypr – původní Harantovo vydání z roku 1608.

Obr. č. II. – Pohled na hrad s přilehlým údolím.

Obr. č. III. – Pohled od východu na panorama hradu.

Obr. č. IV - V. – Zbytky východního křídla hradu. Na přelomu 16. a 17. století zde stál tzv. škopkovský palác, jehož zdi pokrývala bohatá ornamentální výzdoba.

Obr. č. VI. – Most přes hradní příkop.

Obr. č. VII. – Pohled na dnešní podobu hradu Pecka s pozadím Krkonoš (Sněžky).

Obr. č. VIII. - Erb Harantů z Polžic a Bezdrůžic.

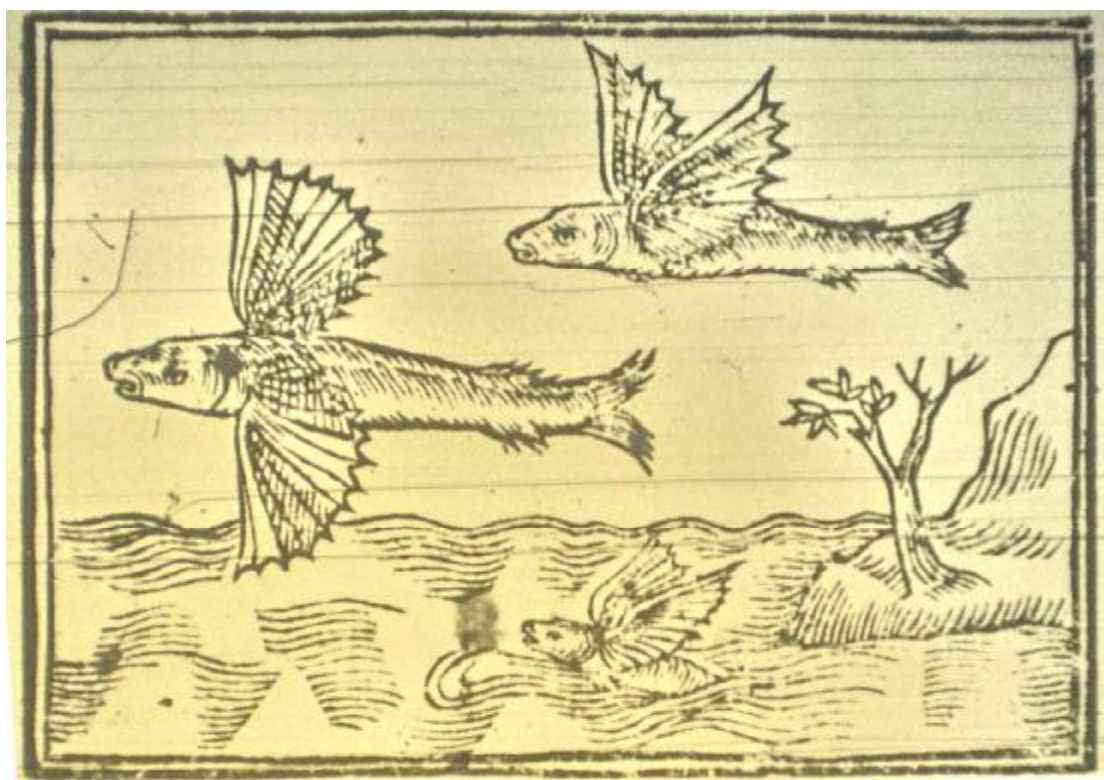

Obr. č. IX. – Vyobrazení chameleona podle dřevorytu Kryštofa Haranta.

Obr. č. X. - Žirafa, která podle Haranta musela vzniknout zkřížením velblouda a leoparda.

Obr. č. XI. – Ryby s křídly, kterých si povšiml Harant poblíž Kréty.

Obr. č. XII. – Indiánský ořech, který v Harantově knize zastupoval exotickou flóru.

Obr. č. XIII. – Ukázka z notového záznamu Harantova moteta Qui confidunt in Domino.

